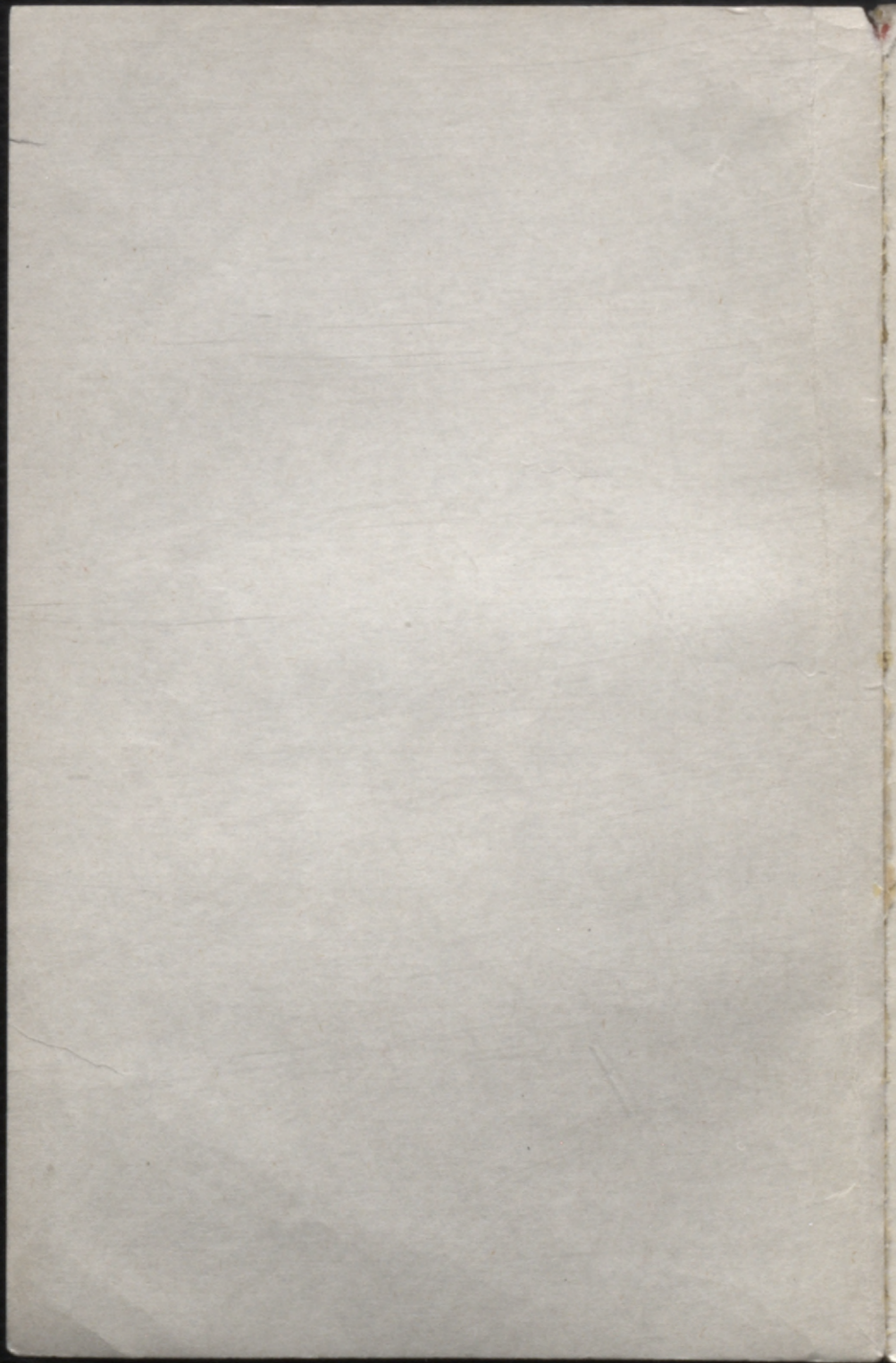

83-3
167

V. Zelmenis

**Jaunība,
mīlestība,
ģimene**

83-3
167

3

V. Zelmenis

**Jaunība,
mīlestība,
ģimene**

Rīga «Zvaigzne» 1983

37.011
74.213
Ze 426

0307089663

Vija Lāča Latv. PSR

VALSTS BIBLIOTĒKA

~~88-33-920~~

Voldemārs Zelmenis

ЮНОСТЬ, ЛЮБОВЬ, СЕМЬЯ

Рига «Звайгзне» 1983

На латышском языке

Художник М. Озолня

Voldemārs Zelmenis

JAUNIBA, MILESTIBA, ĢIMENE

Vāku zīm. M. Ozoliņa

Redaktore V. Platace

Māksl. redaktors J. Sitnieks

Tehn. redaktore Dz. Skvarnaviča

Korektore I. Tarvida

ИБ № 1910

Nodota salikšanai 25.05.82. Parakstīta iespiešanai 29.03.83. JT 10083. Formāts 84×108/32. Dobspiedes papīrs Nr. 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 5,46 uzsk. iespied., 5,72 uzsk. krāsu nov., 6,17 izdevn. l. Metiens 50 000 eks. Pasūt. Nr. 871. Cena 20 kap. Izdevniecība «Zvaigzne», 226013, Rīgā, Gorkija ielā 105. Izdevn. Nr. 5953/P-11. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011, Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

Recenzējis I. Plotnieks

Māksliniece M. Ozoliņa

Z 430600000-098 146.83
M802(11)-83

© «Zvaigzne», 1983

Ievads

Fiziski, garīgi un tikumiski stipra jaunatne ir pamats noturīgai ģimenei un pilnvērtīgai sabiedrības turpmākajai dzīvei. Šī sakarība ir sen zināma. Tāpat zināms arī tās atgriezeniskais raksturs un pretmets — nepilnvērtīga sabiedrība nespēj izaudzināt pilnvērtīgu jauno paaudzi.

Kāda tad šai ziņā ir mūsu sociālistiskās sabiedrības pašreizējā situācija?

Ja gribam atbildēt objektīvi, nepakļaujoties emocijām, tad jāatzīst, ka lielumlielais jaunatnes vairums veidojas tāds, kādu to vēlamies redzēt. Kopumā mūs apmierina mūsu jaunatne, mēs uz to varam paļauties. Tomēr atsevišķas novirzes jauniešu uzvedībā mūs pamatoti satrauc. Daļai jauniešu pietrūkst gribasspēka, lai pārvarētu ikdienišķās grūtības mācībās, darbā un savstarpējās attiecībās. Blakus krietnam darba cilvēkam dažkārt izaug bezatbildīgs un truls dzīves tērētājs, kas tiecas dzīvot uz citu rēķina. Tāds par savu dzīves lozungu izvirza aizpelējušo pagātnes ideju par zaļās jaunības baudīšanu un aicina zem sava kafoģa arī pārējos. Un ne jau katrs spēj turēties pretī šim aicinājumam.

PSKP XXVI kongresa apstiprinātajos PSRS ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvirzienos paredzēts «vienpadsmitajā piecgadē īstenot plašu pasākumu sistēmu, lai konsekventi celtu tautas labklājību, radītu arvien labvēlīgākus apstākļus vispusīgai personības attīstībai, augstra-

žīgam darbam, padomju cilvēku veselības nostiprināšanai un atpūtas uzlabošanai, zinātnes un kultūras attīstībai — visam tam, kas kopā nosaka mūsu sociālistisko dzīvesveidu».

Sā sociālistiskā dzīvesveida pilnīgošanā svarīga nozīme ir pašas sabiedrības, arī jaunatnes, aktivitātei un atbildībai. Vai izmantot sociālistiskās sabiedrības radītos labvēlīgos apstākļus sevis pilnveidošanai, lai liktu stabilus pamatus savai turpmākajai dzīvei, vai pasīvi pakļauties lētiem vilinājumiem — tas lielā mērā ir katra jaunieša paša ziņā. Tiesa, vienam otram jāpalīdz laikus izšķirties, pa kuru ceļu iet.

Tādam nolūkam domāta arī šī grāmata. Tā ir saruna ar jaunību, veltījums mazdēliem un mazmeitām.

Runa ir par to ceļa gabalu, kas katram jaunībā jānoiet no vecāku ģimenes līdz mīlestībai un paša ģimenei. Kaut gan vecākā paaudze šodien, cik varēdama, cenšas šo ceļu iztaisnot un nogludināt, tomēr jaunajiem gājējiem vēl dažkārt kājas slid un ķeras viena aiz otras. Gadās arī paklupt. Tas visbiežāk notiek tad, ja iepriekšējie gadi nogulēti vai notrallināti un jaunietis palicis bez dzīvei nepieciešamā rūdījuma. Sajā ceļa posmā labi jāzina un jāievēro dzīves satiksmes noteikumi. Jāprot novērtēt citus gājējus un sevi, jāorientējas daudzveidīgajās apkārtējās dzīves situācijās.

PSKP XXVI kongress izvirzīja uzdevumu vēl tālāk uzlabot jaunās paaudzes audzināšanas darbu. Tas jārealizē skolai, ģimenei un visai sabiedrībai kopumā. Taču mēs zinām, ka neviena audzināšanas sistēma nespēj gūt paliekošus panākumus, ja tai neizdodas jaunatni ievirzīt saprātīgā sevis veidošanas jeb pašaudzināšanas darbā. Palīdzēt jauniešiem labāk izprast pašiem sevi un citus, kā arī dot nelielu ieskatu par to, kā sekmīgi sevi audzināt, kā pareizāk veidot attiecības ar biedriem un arī ar nākamo ģimenes partneri — tas ir šīs nelielās grāmatas uzdevums.

Lai nu katrs lasītājs ņem to, kas viņam der, un noraida to kritiku, kas uz viņu neattiecas. Bet paškritisks sevis novērtējums nevienam nav par ļaunu.

Tā nenāks, nenāks vairs ...

Jaunība esot dzīves pavasaris. Ziedu un liksmes laiks. Tad vajagot izpriecāties tā, lai visu mūžu būtu ko atcerēties. Dziedāt, lēkāt un čivināt kā putniņiem bīrzī. Jaunība esot jāizbauda, nevis jānoguļ. Tā ļaudis spriež jau kopš seniem laikiem. Un tāpēc — lai skan dziesma:

Iedzersim pa glāzel,
Kamēr jauni mēs —
Gan jau vecumdienās
Zāles noderēs ...

Izrādās, ka bez glāzes cilāšanas dziesma lāgā neskan. Arī acis tā nemirdz un sirds neizjūt istu prieku.

No kurienes gan nāk šī «burvīgā» ideja par jaunības izbaudīšanu? Un kādai jābūt mūsu attieksmei pret to? Arī mūsdienu cilvēkam taču sirds nav no plastmasas. Pat veči slepus noslauka pa asarai vai vismaz nošņauc degunu, kad dzird dziesmu par rozēm, neļķēm, neaizmirstulēm un skaisto jaunību, kas «nenāks, nenāks vairs ...»

Izrādās, ka šādu uzskatu sākumi meklējami aiz tāliem gadu kalniem. Kādreiz tos rosīgi pauda (arī pie mums) visu laiku jaunatnes «krāšņākais zieds» — studenti, bagāto tēvu dēli. Un viņiem gribēja līdzināties un līdzī dziedāt arī pārējie jaunieši. Tos nedaudzos trūcīgos censoņus, kas studēja pusbadā un par izglītību nereti samaksāja ar veselību, parasti trokšņainajā barā nemaz nepamanīja. Tiesa, dzejnieks Plūdonis ar savu «Atraitnes dēlu» tiem uzcēlis skaistu literāru pieminekli. Bet pārējo pieminek-

lis — dziesmu virkne par jaunības baudišanu. Gandrīz vai sava veida folklorā.

Apmēram 400 gadu pirms mūsu ēras kāds no Sokrata skolniekiem — Aristips izvirzīja savu hedonisma teoriju. Tā par dzīves augstāko mērķi atzīst baudu (tiesa, nevis bezjēdzīgas izpriecas, bet gan saprātīgu baudu, tādu, kas nepazemo cilvēka cieņu). Šo ideju tālāk virzīja cits sengrieķu domātājs — Epikūrs un viņa sekotāji. Epikūrs, viens no sava laika gudrākajiem vīriem, uzskatīja, ka saprātīgu baudu sniedz mierīga, bezrūpīga dzīve, kur cilvēkam nodrošināts labs garastāvoklis un nav nekādu ciešanu. (Visus darbus toreiz veica vergi.) Tieksmē pēc baudas cilvēkam esot iedzimta, tāpēc arī tikumiski attaisnojama.

Šī visai tikamā teorija cauri gadu simteņiem atrada dzirdīgas ausis arī turpmākajās paaudzēs, kur katrs to tulkoja pēc savas saprašanas. Protams, arī studentu ausis nebija kurlas. Visa gudriba un saprašana taču nāk no senajiem grieķiem! Un tā tad dziedam, kāju piecīrzdami:

Sešas reizes nedēļā
Dzēra Hipokrats;
Seniem grieķiem, romiešiem
Sekot liek mums prāts.

Jā, studentu dzīve jau nu ir viena zaļa dzīve — tā esam paraduši spriest. Bet no kurienes tādi uzskati? Skaidrības dēļ nedaudz ieskatīsimies studentijas vēsturē.

Pirmās universitātes sākušās veidoties XII un XIII gadu simtenī. Sākumā tās bijušas apkārt kļīstošas studentu un zinātnieku apvienības, kas apmetušās tur, kur neviens tās nav dzinis prom. Lūk, ko par tā laika studentiem raksta kāds senais hronists:

«Studenti pieraduši klejot pa visu pasauli. Parīzē viņi meklē brīvo mākslu zināšanas, Orleānā — seno rakstnieku gudrības, Salernā studē medicīnu, Toledā — melno maģiju. Bet nav tādas vietas, kur viņi būtu iemācījušies pieklājīgu uzvedību.»

Raksturīgi, ka atmiņas par tā laika studēšanas īpatnībām pagaisušas, bet tās, kas saistās ar pļēgurošanu — patvērušās dziesmās. Nu kaut vai šajā:

Students, apkārt klejodams,
Prot pa reizei uzdzīvot...

Un te viņam nepieciešami šādi atribūti:

Desas, brūnais alutiņš,
Sārtiem vaigiem meitēniņš.

To «juheidī» un «juheidā» lai lasītājs pats piedomā klāt, bet mēs steigsimies meklēt dziesmas centrālo ideju. Zinātniskas piesardzības dēļ ieskatīsimies vēl Gētes «Faustā». Arī tur students spriež līdzīgi:

Edz, brašas meitas tek kā paipaliņas,
Nāc, brāli, pavadīsim viņas.
Kad tik ir alus, pipe, tabaka
Un koša meita, ko vēl labāka!

Tamlīdzīgu jaunības baudīšanu latviešu tautai pavēstīja Vecā Stendera un viņa pēcnieku sacerētās un tulkotās ziņģes. Tā pie mums atnāca un mājvietu atrada populārā studentu dziesma:

Brāļi, šodien priecāj'ties,
Jaunība drīz beigsies!
Un kad vecums piesteigsies,
Prieki vairs neveiksies.

Dažs jauns gudrinieks vēl šodien mēļo, ka pensiju vaja-dzētu maksāt jaunībā, jo vecīši jau vairs neatgiedot, kā to naudiņu notērēt. (Varbūt, ka tieši tāpēc jaunie satiksmes līdzekļos nedod vietu vecākajiem, jo zina, ka vecumā arī šādi sēdēšanas «prieki vairs neveiksies»?)

Te nu lasītājam sanāk tādas kā dusmas un viņam gribas izsaukties — nu kāpēc piesieties dziesmām? Dzied taču pašas dziesmas dēļ, par saturu daudz nedomājot! Dzied citi un mēs velkam līdz. Dzied ne jau tikai kapos un baznīcā, bet arī pie viesību galda, kopā ar jautriem draugiem. Dzied, braucot ekskursijā, un pat darba talkā, ja gadās brīvāks brīdis. Un kāds garastāvoklis, tādas arī dziesmas. Dzīvesprieks ir jaunības dabiskais pavadonis, to taču ap-liecina visu tautu folklorā, un ja kāds to vēl nezina, tad lai ieklausās mūsu pašu tautasdziesmās:

Vēl man vaļa, vēl man vaļa
Bērzu birzi tricīnāt,
Vēl tam tautu dēļiņam
Zaļi mieži lidumā.

Bet miežus audzēja ne jau tikai karašām un biezputrai. Tecināja arī alu un reizēm pietempās tā, ka vairs zirgu nevarēja novaldīt. Vēlāk plēģuroja arī pa krogiem. Dzēra tā, ka reizēm pašiem sametās bailes:

Sitā zēni, dzīvodami,
Neziņā aiziesim,
Sitā savus zābacīņus,
No kājām nodzersim!

Autoram, protams, pret tik spēcīgiem argumentiem nav ko iebilst, un viņš to visu turpmāk centīsies ievērot. Tomēr skaidrības labad der piemētināt, ka prieks un izprieca nebūt nav viens un tas pats. Tautasdziesmas daudzina prieku par dabas skaistumu, par veiksmīgi padarītu darbu, par saprašanos ar labiem cilvēkiem, par paša veselību un darba sparū. Dzērāju izpriece tajās pieminētas krietni retāk.

Prieks rodas dabiski un rosina cilvēku uz darbību. Godīgs cilvēks nekad nepriecājas uz otra nelaiemes rēķina. Izprieca turpretī ir samākslotas labsajūtas radīšana, kam dažkārt trūkst dziļāka pamatojuma. Tā var arī būt tikai bezjēdzīga laika tērēšana. Jauniešu izpriece ne vienmēr ir kulturālas un nereti tās beidzas diezgan drūmi — ar dažiem pārdomu gadiem. Tas parasti notiek tad, ja prieku meklējot, palīgā tiek ņemtas arī pudeles.

Teiktais nenozīmē, ka jānosoda jebkura izprieca. Katram gribas kādreiz atslābināt bremzes, būt brīvam un jautram citu pulkā. Katrs jūrnieks grib reizēm izkāpt krastā. Dzīves ritmā darbdienas nomaina arī svētku brīži. Tomēr svētki ir jānopelna ar darbu. Slikti, ja kādam gribas visu dzīvi pārvērst svētkos un izpriece. Tad gribot negribot iznāk dzīvojot uz citu rēķina.

Izklaidēšanās var būt dažādas. Var būt tādas, kas cilvēku padara garīgi bagātāku, vairo dzīvesprieku un dod jaunu sparū darbam. Sava veida izklaidēšanās ir arī teātra, kino, koncerta, izstādes vai sporta sacensību apmeklējums un katra cilvēka aizraušanās ar savu vaļasprieku. Jaunietim daudz ko var dot arī kulturāli pavadīti deju vakari un izbraukumi savu vienaudžu pulkā. Bet var būt arī seklas izpriece, kas cilvēku notrulina un iztukšo. Tādām nereti seko pagiras un darba kavējumi. Bet tādās izpriece pavadīta jaunība atstāj pagiras uz visu mūžu.

Un nu vēlreiz par dziesmām un dziedāšanu. Dziesmas ir visādas. Ir patriotiskas, ir liriskas un draiskas. Ir tautasdziesmas un ir mūsdienu dzejnieku un komponistu sacerētas dziesmas. Katrai no tām savs skaistums, un katra der savā reizē un vietā. Taču dziesmas vārdos jāieklausās vienmēr un jābūt savai attieksmei pret dziesmu.

Mūsdienās jaunatne sadalījusies dziedātājos un klusētājos. Dziedātāji iesaistījušies koros un ansambļos, lietpratēju vadībā iet kopsoli ar laikmeta muzikālo jaunradi. Klusētāji klusēdami uzliek plati vai ieslēdz magnetofonu.

Kāpēc pašam pūlēties? Diez kā jau neiznāks. Tāpēc lai dzied tie, kas prot un kam par to maksā. Citiem patīk, ka no šīm akustiskajām ierīcēm var dabūt ārā tādu spēku, kas ne tikai kutina ausis, bet drebina arī logu rūtis. Tādu mūziku var sadzirdēt arī kurlais un izjust pat muzikāli debilais. Jo skaļāk, jo skaistāk!

Vecās dziesmas neizzūd, laikmetam aizejot pagātnē. Daudzas vēl ilgi turas cilvēku galvās līdz ar jaunības atmiņām. Un ne jau tikai patiesi skaistās un vērtīgās, kas vienmēr pārdzīvo savu laikmetu un ieiet mūzikas vēsturē. Izrādās, ka sevišķi sīksti, kā nezāles, ir iesakņojušās dziesmas par jaunības baudīšanu, kaut arī šodien, stingrāk vērtējot, tās liekas sentimentālas un mietpilsoniskas. Un tā nu no dažā atvērta loga pa visu apkārtni aizskan savdabīgs muzikālais mistrojums. Tur vēl «šalc zaļais mežs» un «silti vēji priežu silu glāsta». Tur reizēm ieskanas ģitāra vai akordeons. To nomaina plate, kur populāra dziedone sparīgi atkārtoto frāzi «viena diena manā mūžā». Tur dziedāma arī pašu dziedātā tautasdziesma par sarkano alu, balto kannu un daiļo nesējiņu. Tikai to laiku pa laikam pārtrauc savdabīgs piekabinājums:

Mazs kukainīt's pa jūru peld
Un negrimst dibenā...

Acīmredzot ieskurbušajam tāda dziedāšana liekas sevišķi jauka. Bet skaidrā prātā tā derdzas. Nedabiska kombinācija — kā vircas straumīte dzidrā avotā.

Jā, mūsdienu cilvēks jau nevarot iztikt bez apkārtnes piesārņošanas. Bet nu jau labi sen esam atskārtuši, ka to nedrīkst darīt. Nedrīkst piesārņot ne dabu, ne sabiedrību, ne jaunatnes domas, ne valodu, ne dziesmas.

Katrai dziesmai taču ir sava dvēsele, un dziedāšanas laikā tā lido kā bite no cilvēka pie cilvēka — katram kaut ko atstādama un no katra ko paņemdama, vienu iemīlēdama, otru atstumdama. Un tā nu vienam, priecīgi sanēdamas, ap galvu lido čaklās darba bites, bet otram pa dvēseli rāpo nosmulējušies trani. Tāds tādu meklē un atrod. Un tāpēc jau pēc dziedāšanas varot aptuveni pateikt, pēc kā cilvēks vairāk tiecas — iztukšot dzīvi vai to piepildīt. Bet, ja nu kādu cilvēku gribam iepazīt tā pamatīgāk, tad, protams, ar dziedāšanu vien nepietiek, ir jāieskatās visā viņa dzīvē kopumā. Tāpēc pavērosim kāda mūsu jaunības gados izskatās pati dzīvošana. Un kādu mēs to gribētu redzēt.

Plašo iespēju pavasaris

Jaunība ir dzīves pavasaris — šādu salīdzinājumu gadās dzirdēt samērā bieži. Tomēr, lai izdarītu pareizus secinājumus, ir vērīgāk jāielūkojas kā pavasara parādībās dabā, tā arī cilvēku dzīvē un pašam sevī. Tad arī konstatēsim ne tikai čivināšanu, ziedēšanu un smaržas, bet arī visu dzīvo organismu trauksmainu gatavošanos turpmākajai dzīvei. Drīz no ziediem attīstīsies augļi un sēklas, ligzdās no olām izšķīlsies putnēni, paslēptuvēs sāks pīkstēt zvēru mazuļi.

Dabā tas viss noris neapjausti, pēc seniem dzīvības likumiem. Mērķtiecību te saskata tikai cilvēks, ne pati daba. Toties savu dzīvi cilvēks spēj paredzēt tālu uz priekšu, ja vien par to domā vai vismaz sapņo. Un nevajag daudz gudrības, lai aptvertu, ka ar jaunību mūžs nebeidzas, bet tikai sākas. Pavasara ziediem seko vasaras briedums un rudens raža. Taču lai šī raža būtu bagāta, jaunībā nopietni jāgatavojas darba dzīvei.

Jaunatnes iespējas mūsu valstī ir neaptverami plašas. Tikai nevajag gaidīt, lai kāds gādīgs salatētis visu pienes klāt un izklāj priekšā kā Jaungada dāvanas. Pašam ir laikus jāapzinās savi nākotnes nodomi un ceļi to īstenošanai. Un te nu ir tā — jo augstāk kāds pakāpjas, jo tālāk var saredzēt.

Pirmais pakalniņš ir astoņgadīgā skola. No tās jau redz diezgan tālu. Bet ar to mūsu dienās ir par maz. Ir

jāpabeidz vidusskola, kāds tehnikums vai profesionāli tehniskā vidusskola. Ir arī jāapgūst kāda specialitāte — arods. Tad jau vari justies kā līdzvērtīgs citu pulkā. Vari sākt strādāt vai arī domāt par studēšanu. Tikai iegaumē — bez pamatīgi apgūtas vispārīgās izglītības tālu netiksi, par studēšanu jau nemaz nerunājot. Ir, protams, arī iespējams vienlaikus strādāt un mācīties vakara (maiņu) vidusskolā. Daži jaunieši izvēlas šo ceļu, meklēdami vieglumu, bet atrod grūtumu. Nav jābūt matemātiķim, lai saprastu, ka mācīties un strādāt ir grūtāk nekā tikai mācīties.

Jaunības gados jāiegūst arī fiziskais rūdiņums — jānostiprina veselība, jāattīsta muskulatūras spēks, jāizkopj kustību ātrums, noteiktība un skaistums, jāizveido stalta stāja. Katrs taču grib būt vesels un skaists. Veselība un pilnvērtīga fiziskā attīstība ir cilvēka darbaspēju un dzīvesprieka pamats. Jau senie romieši izvīrēja lozungu «Veselā miesā — vesels gars». Tikai atcerēsimies, ka rūpes par miesas veselību vien vēl nekādu gara gaismu nerada. Prāta spējas attīstās skolas mācībās un pašizglītības darbā — lasot, domājot un diskutējot ar citiem. Tas tad arī ir jādara. Jaunības gados jāizmanto visas tās fiziskās attīstības iespējas, ko nodrošina skola un dažādas ārpus-skolas iestādes. Un vēl čakli jāmacās, kaut arī tas ne vienmēr ir viegli un patīkami. Neatlaidībai ir liela nozīme, ja vien pietiek gribasspēka. Neviens vēl nav nožēlojis, ka tas savu jaunību veltījis izglītībai, bet daudzi gan vēl šodien nožēlo, ka nav to darījuši.

Izglītība mūsu zemē ir bez maksas — no zemākās līdz visaugstākajai. Tas tev liekas pats par sevi saprotams, jo tu nezini vai arī esi aizmirsis, ka tajā saslavētajā Rietumu «brīvajā pasaulē» augstākā un pat vidējā izglītība maksā tik daudz, ka jauniešu lielākajam vairumam tā nav pa kabatai. Tā bija arī buržuāziskajā Latvijā.

Nebūs par jaunu, ja uz brīdi ieskatīsimies ekonomistu sniegtajos datos par to, cik mūsu valsts izdod par jaunatnes izglītību un audzināšanu. Izrādās, ka uz vienu cilvēku gadā ir aptuveni šādi izdevumi: mazbērnu novietnē — 500 rbļ., bērnudārzā — 450 rbļ., vispārīzglītojošā skolā — 180 rbļ., tehnikumā — 650 rbļ., profesionāli tehniskajā vidusskolā — 800 rbļ. un augstskolā — 1000 rbļ. Tad nu parēķini, cik gadu katrā iestādē esi pavadījis, un tev būs skaidrs, cik daudz līdzekļu izdots tavai audzināšanai un izglītošanai! Iznāks summa, par ko var nopirkt vieglo

automašīnu. Un, ja nu tu aiz nolaidības šo tev domāto iespēju palaistu garām, kurš tad būtu zaudētājs?

Jauniešu nolaidības dēļ zaudē arī valsts. Runa nav tikai par otrgadniekiem, kas liek par sevi maksāt divkārtīgi, bet arī par to, ka mūsu dzīvē ienāk vājāk sagatavots papildinājums, kas ar savu darbu valstij dos mazāk nekā jaunieši ar pilnvērtīgu vispārīgo un profesionālo izglītību. Par jaunatnes izglītību valsts daudz izdod, taču tie nav vērtīgi izdevumi. Ieguvums ir ne tikai augsttražīgāks darbs, bet arī lielākas progresa iespējas, kas izpaužas racionalizatoru kustībā. (Pagātnē daža gaiša novatoriska doma ir apskūsi izglītības trūkuma dēļ.) Taču pats lielākais ieguvums ir sabiedrības kultūras līmeņa kāpums — izglītība cilvēkam dara pieejamas zinātnes, tehnikas, mākslas un visas pārējās kultūras bagātības, paver viņam daudzpusīgas jaunrades iespējas.

Un tagad par profesiju. Jaunietis, kas apguvis obligāto vispārīgo izglītību, bet palicis bez aroda specialitātes, ir kā stārķis, kas nostājies uz vienas kājas. Var jau kādu laiku tā stāvēt — vērot un apcerēt pasauli. Tomēr agri vai vēlu jānostājas stabili uz abām kājām — jāsāk strādāt, pelnīt un dzīvot patstāvīgi. Vai nu vecāki tevi visu mūžu baros kā bērnu? Tiesa, mūsu sabiedrībā vēl pagadās tādi slaisti ar «ieilgušu bērniību». Tikai tos neviens, atskaitot viņu vecākus, nemīl. Pie tam tie izrādās visai ēdelīgi bērni. Viņiem drīz vien nepietiek ar to, ko spēj dot vecāki, un acis tā vien skatās uz apkārtnes labumiem. Visvairāk viņiem gribas «baudīt zaļo jaunību». Turīgākie un «kultūrālākie» pulcējas kafejnīcās, lai iebaudītu arī ko stiprāku. (Tas nereti notiek dienas laikā, kad citi noslogoti darbā vai mācībās.) Pārējie pēc pieaugušo «veču» parauga «sastīķē» pudelei un atrod kādu mierīgāku nostūri, kur to iztukšot. Dažreiz ar vienu nepietiek, jādabū vēl. Bet par kādu naudu, ja pašiem kabatas tukšas? Un tad nu sākas tumšās gaitas ar visām to jaunajām sekām. Sie «prieka meklētāji» ir diezgan bieži viesi arī dažādos publiskos sarīkojumos un nereti sagandē vakaru darba jauniešiem, kas tur ieradušies kulturāli atpūsties. Ar šiem brāļiem nu mums nav pa ceļam. Mums jāorientējas uz darbu.

Darbs ir ne tikai cilvēka eksistences un visas sabiedrības labklājības pamats, bet tas arī piepilda cilvēka mūžu ar visskaistāko saturu, piešķir viņa dzīvei jēgu un nosaka viņa prestižu sabiedrībā. Katram taču gribas būt ne sliktākam par citiem. Un katra cilvēka vērtību mūsu sabied-

rībā nosaka pēc tā, cik viņš ir sabiedrībai devis, nevis pēc tā, cik pratis no tās paņemt.

Nav, protams, noslēpums, ka arī mūsu pulkā vienu otru ir sagrābusi materiālā alkatība. Tādi cilvēki tad nu rauš gan legāli, gan nelegāli. Taču agri vai vēlu viņu izdarības atklāj un vainīgos soda, bet pa to laiku jau sabiedrībā radies pamatots īgnums. Jaunieši, kas nāk no šādām alkatīgām ģimenēm, pieraduši ar plašu žestu tērēt vecāku rubļus un rada apmulsumu pārējos — kāpēc gan mēs tā nevaram? Ne jau katrs prot pareizi novērtēt šo mietpilsoņu morāli — dažs pārmet saviem vecākiem, ka viņi neprotot pietiekami daudz nopelnīt.

Labi, ka šādu dzīves baudītāju nav daudz. Bet arī visniecīgākais procents mūsu daudzmiljonu valstī veido ietekmīgu skaitu.

Neviens normāli audzināts jaunietis, bez šaubām, ne uz mirkli nepieļauj domu, ka viņš varētu dzīvot bez darba un bez profesijas. Toties visus nodarbina problēma — ko izvēlēties?

Sās problēmas smagumu dažkārt mēdz pārspilēt. Nereti lasām un dzirdam, ka mūsdienu jaunatnei esot grūti izvēlēties īsto profesiju tāpēc, ka to esot ļoti daudz — vairāk nekā 42 000. Daži tad nu iedomājas šos daudzos variantus kā 42 000 punktus iezīmētus aplī un nu it kā ar mazkalibra šauteni būtu jānotēmē istajā. Ja netrāpīsi, būs traģēdija un atskanēs «dvēseles kļedziens». Dzīvē tā, protams, neotiek.

Visas profesijas pēc to specifikas var apvienot lielākās un mazākās grupās, piemēram, rūpniecības, lauksaimniecības, transporta, tirdzniecības, kultūras darba un citas profesijas. Katru grupu savukārt var iedalīt vēl šaurākās grupās un tā līdz atsevišķai specialitātei. Apmēram tā virzās arī mūsu izvēles gaita. Savu vispiemērotāko specialitāti ne vienmēr varam noteikt uzreiz, dažkārt to atrodam tikai pēc vairākiem nostrādātajiem gadiem.

Profesijas varam grupēt arī pēc cita principa, piemēram, — cilvēks plus darba objekts. Tā veidojas šādas raksturīgas grupas: 1) cilvēks — daba, 2) cilvēks — tehnika, 3) cilvēks — cilvēks, 4) cilvēks — zīmju sistēma (intelektuālais darbs), 5) cilvēks — mākslas tēls utt. Te nu katram jātiek skaidrībā par to, ar ko viņam vislabāk patik darboties: iegūt un pārstrādāt dabas radītās vērtības, rīkoties ar dažādām mašīnām vai nodarboties ar pašiem cilvēkiem, iedziļināties kādā zinātnes nozarē vai veltīt savu

dzīvi mākslai. Arī pēc šī principa varam pakāpeniski virzīties uz aizvien šaurāku nozari.

Protams nav viegli orientēties šajā daudzo grupu sistēmā. Te nu izvēli atvieglo valsts piedāvājums un skolas palīdzība. Pēc valsts plāniem vienmēr ir zināms, cik daudz jauno speciālistu katru gadu vajadzēs dažādās tautas saimniecības un kultūras dzīves nozarēs. Šīs profesijas visvairāk propagandē skolas. Arī šajā sašaurinātajā lokā vēl paliek tik plašas izvēles iespējas, ka katram atrodas sava vieta, atbilstoši viņa speciālajām interesēm. Der atcerēties šādu likumsakarību — profesija kļūst interesanta tikai tad, kad esi tajā iedziļinājies, to iepazīs tu vāk. Un te nu dažs labs kļūdās tāpēc, ka pasteidzies noraidīt piedāvājumu, iekams vēl paguvīs to isti iepazīt. Tāpēc nenoniecīnāsim nevienu sabiedrībai nepieciešamo darbu. Iegauvēsim, ka cilvēki, kas to strādā, nebūt nav sliktāki par mums pašiem.

Bet kā tad nu ir ar principu — no katra pēc viņa spējām? Skaidrs, ka tas ir jāievēro un pie tam maksimāli. Ja cilvēks ievēro šo principu, tad iegūst kā valsts, tā arī viņš pats, bet, ja ne — zaudē abas puses. Ja cilvēks strādā arādā, kas atbilst viņa interesēm un spējām, tad darbs ir par 20—40 procentiem ražīgāks. Gandarījums par panākumiem ir arī pašam darba darītājam. Šādus cilvēkus mūsu sabiedrībā cieni un godā. Savukārt, ja nu profesijas izvēle bijusi neveiksmīga, tad arī darbs neveicas un valstij par cilvēka pārkvalificēšanu jāizdod lielas summas, kas tiek atrautas citu sabiedrības vajadzību apmierināšanai. Tāpēc jauniešu atlasī valsts piedāvātajām profesijām nedrīkst veikt mehāniski.

Tātad katram laikus jātiek skaidrībā ne vien par savām interesēm, bet arī par spējām. To, protams, ir vieglāk pateikt nekā izdarīt. Pagaidām izlīdzamies tikai ar vispārīgiem novērojumiem. Tie var būt virspusēji, pavirši un pat kļūdaini. Iespējams, ka kādreiz lielākajās skolās vai vismaz rajonu centros būs attiecīgas laboratorijas, kur speciālists psihologs katram varēs dot vajadzīgo padomu — palīdzēs noteikt redzes asumu, pirkstgalu jutīgumu, kustību reakcijas ātrumu un precizitāti utt. Kamēr tā visa vēl nav, zināma kļūdīšanās izvēlē vienmēr ir iespējama. Tomēr nelaime šādā gadījumā nav tik liela, kā varētu likties. Izrādās, ka cilvēka spējas ir ne vien daudzpusīgas, bet arī diezgan plastiskas, tāpēc ikviens var gūt samērā labus panākumus ne tikai vienā nozarē vien. Vajag tikai kādu

laiku pavingrināties, iestrādāties, iepazīt specialitātes teorētiskos pamatus un āpgūt praktiskās iemaņas. Tas labāk veicas tiem, kas jau ģimenē un vēlāk arī skolā darbojušies ar parastākajiem darbarīkiem un materiāliem, interesējušies par dažādiem darba procesiem.

Un vēl viena neliela piezīme. Izrādās, ka profesiju vieglāk izvēlēties tam, kam vairāk gribas strādāt. Iedomāsimies šādu situāciju: ēdnīcā ienāk divi veselīgi puīši, lai ieturētu pusdienas; taču ēdienu saraksts ir tik garš, ka viņi nevar izšķirties, ko ēst, un tā nu abi izsalkuši aiziet. Neiespējami — tu teiksi. Ja viņi patiesi būtu izsalkuši, tad jau ēdienu sarakstu nemaz tik ilgi nepētītu, bet izlemtu ātri un noteikti. Puīšiem acīmredzot vēl nemaz īsti negribējās ēst. Tā ir. Bet vai profesijas izvēle arī vairāk grūtību nesagādā tam, kam vēl nemaz tā īsti negribas strādāt?

Kāpēc vienam cilvēkam gribas strādāt, bet otram ne? Te nu jāatceras mūsu miļie vecāki. Cilvēka bērns jau pēc savas dabas ir darbīgs, viņš aktīvi un neatlaidīgi tiecas sasniegt iecerēto mērķi. Jau rotaļās bērns atdarina pieaugušo darbus un drīz vien tiecas tajos piedalīties arī pats. Un te nu sākas atšķirības. Vienus vecāki iesaista kopīgā darbā, kaut arī no viņu palīdzības nekāda praktiska labuma nav. Otrus sūta prom — pēc iespējas tālāk, lai netraucē un lai pašiem nenotiek kāda nelaime. Tā nu vienī kaut ko strādā, bet otrie tikai skatās. Un tādi arī aug — vieni par darītājiem, bet otri par pasīviem citu darba vērētājiem. Vieni jau agri mācās pazīt piepūles grūtumu un prieku par tā pārvarēšanu. Otri no grūtuma baidās un pārvarēšanas prieks viņus nevilina. Dīkdienība neiedzimst, bet to ieaudzina. Tas ir pārprastas laimīgās bērnības rezultāts, lutināšanas sekas. Tad nu glāb pats to, kas vēl ir glābjams, lai citi tavu bērnības neveiksmi nepamana! Ieaudzini pats sevī čaklumu, ja vecāki to nav izdarījuši! Un tad citi uz tevi sāks skatīties ar cieņu, kā uz pilnvērtīgu cilvēku, neatkarīgi no tā, kādu profesiju tu būsi izvēlējies.

Ne jau visi darbi šodien ir mehanizēti un ne visos mēs gūstam aizrautīgu jaunrades prieku. Ir arī tādi darbi, kurus runās necildina un reti piemin rakstos. Tomēr arī tie sabiedrībai ir vajadzīgi un kādam tie jādara. Tāpēc katrs godīgs padomju cilvēks ar cieņu un klusu pateicību vērtē arī šo necilo darbu darītājus.

Mēs — no ārpuses

Katrs grib būt kulturāls. Bet kāds tad īsti ir kulturāls cilvēks! Izglītots, prasmīgs, pieklājīgs? Ne tikai tas vien. M. Kaļiņins reiz teicis, ka kultūra sākas ar mutes mazgāšanu un sniedzas līdz cilvēces domas visaugstākajam lidojumam. Mēdz runāt par darba, atpūtas, uzvedības un valodas kultūru, par cilvēka ārējo un iekšējo kultūru. Sāksim tad nu ar ārējo, ar mutes mazgāšanu.

Ekonomisti apgalvo, ka par kādas valsts iedzīvotāju kultūras līmeni zināmā mērā varot spriest pēc ziepju patēriņa uz vienu cilvēku gadā. Protams, sparīgi ziepēdamies vien vēl kulturāls nekļūsi, bet no ziepēm arī nevairies, kā to dariji agrajā bērnībā! Lai arī cik rūpīgi būtu safrizējies un sasmaržojies puisis, bet, ja tai pašā laikā viņam ir netīra krekla apkakle, tad neviens viņu par īsti kulturālu neuzskatīs. Tas pats sakāms par meiteni, kam zem laktajām panadzēm palikusi melna «sēru lentite».

Agrās jaunības gados dažs ar ilgām lūkojas spogulī, gaidīdams, kad uz virslūpas parādīsies pirmie ūsu asniņi. Kad nu šis virišķības košums beidzot sazēlis, tad tas arī rūpīgi jākopj. Tāpat ir ar bārdu. Tajā taču aizķeras bārbas paliekas. Un garajos matos krājas ne vien paša sviedri, bet arī visādi putekļi. Te nu atkal var palīdzēt tikai ziepes. Ja jau cilvēkam patiek gari mati, tad to dēļ arī zināma piepūle jāuzņemas. Citādi iznāk tā, ka pats Rūsiņš Usiņš-Garmatiņš domā, ka viņš izskatās pēc viduslaiku

prinča, bet citiem liekas, ka tas ir noklīdis no neandertā-
liešu bara.

Tīrība kā higiēnas un kultūras prasība ir attiecināma
arī uz cilvēka apģērbu. Kulturāls strādnieks pat savu
darba tērpu cenšas uzturēt tīru, cik nu to ļauj darba
specifiskie apstākļi. Ikdienas apģērbs var būt arī apval-
kāts, bet tīram un kārtīgam tam jābūt vienmēr.

Svētku tērpu parasti cenšamies pieskaņot modei. Bet
mode ir kā kaprīza meitene, par kuru nekad nevari pateikt,
ko viņa darīs turpmāk. Un tā nu reizēm iznāk, ka cilvēks
ieguldījis lielu naudu dārgā apģērbā, bet skaties, tas jau
izgājis no modes. Tiesa vīriešiem šai ziņā ir vieglāk nekā
sievietēm, viņu modes tik strauji nemainās, tikai bikšu
platums un garums pa laikam mainās. To vēl var pieciest,
bet ar sieviešu tērpiem rūpju ir vairāk. Garo var nogriezt
īsāku, no platā var uztaisīt šaurāku. Bet ko darīt, ja vajag
otrādi? Pērc jaunu!

Diezgan nežēlīga ir apavu mode. Skaistuma vārdā tā ir
gatava valkātājam sagādāt visādas neērtības un pat cie-
šanas. Senajā Ķīnā kādreiz valdīja uzskati, ka sievietes
pēdai visu mūžu jāpāliek tikpat mazai, kāda tā ir bērnam.
Tad nu pēdas dabisko augšanu centās apturēt ar mazu
kurpīti. Tādējādi sieviešu kājas tika pamatīgi sakropļotas.
Mūsu dienās tādas aplamības vairs nenotiek. Bet kā ir ar
augstajiem un smailajiem papēžiem? Tiesa, tie jaunas mei-
tenes gaitai piešķir zināmu graciozitāti. Bet ko lai dara
tāda, kas jau gados paplaukusi un kam ķermeņa masa ar
nežēlīgu spēku spiež pēdu smailajā tupeles purngalā?
Varžacis un pirkstu izkropļojumus vēl varētu paciest. Bet,
ja nu ceļā gadās nejaušs šķērslis, kam seko klupiens un
rezultātā cīpslas pastiepums vai pat potītes izmežģījums,
tad tālāk vairs netiec. Sēdi un vaidi!

Mūsu modes māksliniekiem gan parasti pietiek saprāta,
lai saskaņotu skaisto ar lietderīgo. Tikai ražotāji ne vien-
mēr viņu projektus īsteno tā, kā tie iecerēti. Un tad reizēm
iznāk vietējā produkcija, kas ne visiem patīk. Paši dedzī-
gākie modes pielūdzēji vērš acis un ausis uz rietumiem,
jo viss mūsdienīgais taču nākot no turienes. Un nāk arī —
ar žurnāliem, vēstulēm un paciņām, mazām un lielām.
Mazās domātas tuviniekiem kā dāvana jubilejā, bet ar
lielajām jau var organizēt biznesu. Bizness dažreiz iznāk
arī ar ārzemju tūristiem un jūrniekiem, sevišķi vasarā, kad
tādu Rīgā sarodas diezgan daudz. Un tā nu pa Leņiņa
ielu soļo brašs puišis, kam krekla priekšu, tā ap vēderu,

rotā kādas izbijušas impērijas karogs — stari krustojas tieši tai vietā, kur daba iezīmējusi ķermeņa centru. Gods tiek parādīts kā karogam, tā vēderam. Puisim blakus iet drusku sīkāka meitenīte. Tai mugurā mazliet saņurcīta un ne sevišķi tīra blūzīte. Toties pāri plaukstošajiem krūšu pumpuriņiem stiepjas uzraksts — Original USA.

Nenosodīsim pārāk bargi šos jauniešus. Patlaban viņi jūtas lieli tāpēc, ka neredz savu mazumu, neredz, ka ir tikai nožēlojami reklāmas stabiņi, par kuriem citi uzjautrinās. Paies daži gadi, un viņi daudz ko sapratīs pareizāk. Saprātīgāka klūs arī viņu gaume.

Savdabīgs piedzīvojums reiz bijis kādai mūsu vieglatlētu grupai. Puiši aizbraukuši uz kādu Skandināvijas valsti, lai piedalītos starptautiskajās jaunatnes sacensībās. Viņi gribējuši arī nopirkt kārtīgas džinsu bikses. Kad nu pārdevējs katrām biksēm pievienojis arī kārbīņu ar pudeļi un vates saišķīti, mūsējie sākuši brīnīties, kam tas vajadzīgs. Nu savukārt brīnījies arī pārdevējs — varot redzēt, ka viņi atbraukuši no Austrumiem. Vai tad šie tādas jaunas bikses stūķēšot kājās un staigāšot pa pasauli? Tas taču esot vecmodīgi. Džinsus vipirms vajagot vairākās vietās ierīvēt ar balinātāju, lai izskatās apvalkāti, — tad tie atbildišot modes prasībām. Puiši domīgi saskaņājušies un aizgājuši ar vērtīgo pirkumu un ne mazāk vērtīgo padomu.

Par cilvēka ārējo kultūru spriež arī pēc viņa stājas un uzvedības sabiedrībā. Neej gāzelēdamies kā jūrnieks pa kuģa klāju, un nestāvi salīcis kā veca vīra pirksts! Stalta stāja ir ne vien skaista, bet arī labvēlīgi ietekmē iekšējo orgānu darbību. Un, ja tu sēdi autobusā, bet blakus tev stāv vecāka sievietē, tad rausies vien augšā, ja gribi būt kulturāls! Iespējams, ka jaunas meitenes dēļ piecieties tev būtu vieglāk, bet sasparojies arī tagad! Iedomājies, ka blakus stāvētāja ir tava māte vai vecmāmuļa! Nestāvi arī citiem ceļā, bet virzies uz izkāpšanas pusī!

Pēc dažādiem cilvēka ārējās uzvedības «sīkumiem» jau lielā mērā var spriest par viņa rakstura īpašībām. Pavēro, kā dažādi cilvēki aiz sevis aizver durvis: viens cērt tā, ka plaisā apmetums, otrs pagrūž ar pirkstu galiem un atstāj tās pusvīru, trešais vispār aizmirst durvis aizvērt. Viņi domā tikai par sevi, nejūt apkārt pārējos. Tie vēl tikai ir ceļā uz kultūru.

Par bērna, pusaudža un jaunieša uzvedības kultūru pamatoti spriež pēc viņu sveiciena. Tā ir pirmā uzmanības

pievērsšana otram cilvēkam un savdabīgs cieņas apliecinājums. Nav taču grūti nedaudz paklanīties un pacelt cepuri. Pēdējā laikā to darām arvien retāk, bet, vai tā ir labāk, par to varam diskutēt. Kādreiz virietis noņēma cepuri, pat iedams veikalā, bet šodien tas jau liktos jocīgi. Tiesa, toreiz arī pārdevējas nebija tā nogrimušas domās kā tagad.

Pieklājības normas laika gaitā mainās, tomēr cieņa pret citiem cilvēkiem jāsaglabā vienmēr, jo tā ir katras pieklājības dziļākais pamats.

Pieklājības normas ir jāzina un jāievēro katram, jo tās padara mūsu savstarpējās attiecības skaistākas un dzīvi patīkamāku. Mazie vārdiņi «lūdzu», «paldies», «atvaino» silti skan arī vistuvāko cilvēku starpā, kaut arī te tos dažkārt uzskatām par liekiem. Un, ja nu šās ārējās pieklājības pamatā būs mūsu patiesā cieņa pret visiem apkārtnes cilvēkiem, tad mūsu attiecības ar tiem veidosies normāli, dabiski, nepiespiesti. Mūs labprāt pieņems katrā kolektīvā, un arī mēs paši kļūsim vienmēr labāki, cilvēcīgāki.

Uzvedības kultūra ir plašāks jēdziens nekā pieklājība. Šī kultūra bez uzvedības standartnormām ietver arī patstāvīgu orientāciju daudzveidīgajās dzīves situācijās — prasmi pašam izlemt, kā kurā brīdī rīkoties. Vajadzīga zināma pieredze, atjautība un smalkjūtība, spēja iejusties otrā cilvēkā, takts. Tā piemēram, tas, kā vecs cilvēks pakrīt uz slidenas ielas, var likties komiski, taču smieties par to būtu nevietā. Tāpat nevietā būtu smieklī un skaļas runas tad, ja kādu mūsu pulkā nomāc bēdas vai rūpes.

Sens cilvēces netikums un pārprasts «kultūras sasniegums» ir smēķēšana un alkoholisko dzērienu lietošana. Smēķēšana pakāpeniski grauj cilvēka veselību un saīsina mūžu, tā ir nepatīkama un kaitīga arī pārējiem, kam jāuzturas smēķētāja tuvumā. Vēl lielāku postu sev un citiem nodara dzērāji. Piedzēris cilvēks ir pretīgs jebkurā situācijā, nemaz nerunājot par to, ka tas riskē ar savu veselību un dzīvību. Ģimenē dzērājs ir mūžīgs nelaimes un bēdu avots visiem piederīgajiem.

Bet kāpēc tad dzer? Lai apreibinātos? Jā, tas ir viens no cēloņiem. Zinātnieku pētījumi rāda, ka pēc reibuma baudas tiecas ne vien cilvēks, bet pat žurka. Bet cilvēkam taču pietiek saprāta, lai spriestu arī par reibuma sekām un paredzētu tās jau iepriekš. Atbaidoši piemēri parasti nav tālu jāmeklē. Un tomēr ar to nerēķinās.

Vainīgas ir dažas kaitīgas tradīcijas, kas nekritiski tiek pārņemtās no iepriekšējām paaudzēm. Daža laba nama-māte vēl šodien domā, ka viņas pienākums ir uzklāt tādu dzīru galdu, lai viesi pārēstos. Namatēvs savukārt uzskata, ka viņa viesmīlības tikums ir ciemiņus piedzirdīt. Un, ja nu vēl viesības beidzas ar kolektīvu izkaušanos, tad viss ciems zina, ka te nekā nav trūcis.

Pārspīlēti — teiks lasītājs. Nu, kaut arī tā būtu! Un lai mēs turpmāk aizvien skaidrāk apzinātos, ka viesos ejam ne tāpēc, lai pieēstos un piedzertos, bet lai pabūtu kopā ar tuviem un patīkamiem cilvēkiem.

Otrs nelaiimes cēlonis ir dažu pusaudžu un jauniešu aplamie uzskati par to, ar ko pieaugušais atšķiras no nepilngadīgā. So atšķirību saskata ne personības briedumā, bet tieši smēķēšanā un dzeršanā. Pieaugušie drikst — bērni nedrikst. Visiem gribas būt pieaugušiem. Ja nu gadus nekā nevar pasteidzināt, tad vismaz ar dažādām ārišķībām dažs labs pusaudzis cenšas radīt izaugsmes ilūziju. Un tā nu smēķis nonāk mutē vēl pavisam sīkam puīselim. Vājš augumiņš, dzeltenī bāla sejiņa, bet ačeles lielīgi raugās apkārt — skatieties taču uz mani, es protu arī spļaut caur zobiem! Tā gribētos zeņķim pateikt: «Met prom to draņķi, ja negribi palikt tāds nikulis visu mūžu!» Bet kā tu iedosi prātu otram, kam pašam tā nav? Muļķība tieši tāpēc ir traģiska, ka tā pati sevi neapzinās. Un svešu cilvēku jau parasti neuzklausa. Bet, ja nu visi viņu nosodītu, varbūt tad tomēr ieklausītos un sāktu domāt?

Arī dzert dažs labs sāk jau astoņgadīgās skolas vecumā. Un ne jau tāpēc, ka viņa organisms justu alkohola deficītu, bet gan tās pašas pozēšanas dēļ. Pozē cits citam un pozē arī pieaugušajiem — skatieties taču, nelaimīgie, kā es esmu sadzēries, tātad esmu pieaudzis! Vai jūs beidzot redzat vai neredzat, cik liks es eju un kā man neklausa kājas? Un kā es dziedu, un kādus vārdus es nebaidos teikt! To taču spēj tikai pieaugušais...

Velti ir šiem puīšēniem skaidrot par nikotīna un alkohola kaitīgo ietekmi uz organismu. Viņi to neņems par pilnu, domās, ka uz viņiem tas neattiecas. Vēlēšanās būt pieaugušam ir spēcīgāka, un tā atvaira saprātīgos padomus. Nikotīna un alkohola velnišķīgo dabu viņi vēl īsti nenojauš — netic, ka var kļūt par hroniskiem dzērājiem. Viņi nezina, ka ceļu no atsevišķiem iedzeršanas gadījumiem līdz hroniskam alkoholismam pieaugušais noiet apmēram 8 gados, bet pusaudzīm pietiek ar 2—4 gadiem.

Meitenēm un sievietēm šis laiks ir vēl isāks. Tiesa, ne jau visi pozētāji kļūst par dzērājiem. Dažs atsakās no pudeles pilnīgi un galīgi. Cits kļūst par «kulturālu dzērāju» — savu mēriņu tukšo tikai pie viesību galda. Narkologi gan arī šos nemīl. — saka, ka tādi tikai citiem jaucot galvas un no kulturālas dzeršanas līdz nekulturālai neesot pārāk gara distance ejama. Un tie vīri zina, ko runā.

Sabiedriskā doma ir pārāk iecietīga arī pret pieaugušajiem dzērājiem. Smejamies par viņu glupajiem jokiem un novēršamies, kad iereibušais aizskar citus. Vēl jaunāk — ja administratīvie darbinieki sauc dzērāju pie kārtības, tad retais iet viņiem palīgā un atrodas arī tādi, kas vainīgo aizstāv. Tā nedrīkst būt. Sabiedriskās domas konsekvēnta neiecietība mainīs arī jaunatnes «ideālus».

Nedrīkstam vienaldzīgi vērot to, ka minētajā pozēšanas sistēmā aizvien vairāk iekļaujas meitenes. Labi koptā rociņa graciozi tur cigareti. Tikpat graciozi cilā arī glāzīti. Dzer nelielās kompānijās. Dzer arī pa vienai. Tādai gribētos iečukstēt ausi: «Meitiņ, neprecies, tev būs debili bērniņi!» Taču meitenēm šo briesmu nojauta vēl ir sveša. Viņas grib būt pieaugušas un modernas. Daudzas akli seko citām, nedomādams par sekām. Gribas arī izdabāt puišiem, pievērst sev viņu uzmanību. Un tā nu dažā ballē ierodas meitenes, kurām rokassomiņā ir pa pudelei — ciemakukulim nākamajam kavalierim. Ja nu tādi negadās, tad pudeles jāiztukšo pašām — negribas taču tādu smagumu nest atkal atpakaļ. No rīta kultūras nama apkalpotāja vientiesīgi brīnās — kur meiteņu tualetē gadījies tik daudz tukšo pudeļu? Jā, tantiņ, kad mēs augām, tad tā negāja...

Bet nu pietiks par visādām nejdzībām. Parunāsim labāk par cilvēku iekšējo kultūru. Lasītājs jau būs secinājis, ka iepriekš minēto zaļo pipmaņu un iedzērāju kompānijas veido nevis jaunieši ar bagātu iekšējo kultūru, bet gan tādi, kuru interešu loks ir visai šaurs un zināšanu līmenis tik zems, ka viņi neapzinās savu nezināšanu. Tāpēc arī ir grūti viņus izkustināt no šī sastinguma.

Nekāds augstais kultūras līmenis nav arī tiem jauniešiem, kas savu brīvo laiku notriec, kārtis trumpojot vai spēlējot kādas pašu izdomātās azarta spēles. Laiks steidzas, bet personības neattīstās. Vēl jaunāk — veidojas netikums «likumīgi» iedzīvoties uz citu rēķina.

Cilvēka iekšējās kultūras pamats, protams, ir viņa izglītība, kas iegūta skolā, papildināta pašmācībā un dzīves vērojumos. Bet arī skolas izglītība var būt dažāda: viens

tikko vilciet no klases uz klasi, otrs citīgi zubrījies, trešais mācījies uz piecniekiem, centies visu pamatīgi izprast. Un tā nu viens tikko var pateikt, par ko skolā vispār mācījies, otram viss sajucis kopā, bet trešais ir it kā skolā ar atsperi uzvilks un nu vairs nav apturams — visu viņš grib zināt, un par visu viņam savs spriedums, pa dzīvi viņš iet valējām acīm, daudz mācās no citiem cilvēkiem un pats no savām kļūdām.

Kāds gudrs vīrs teicis, ka izglītība esot tas viss, kas cilvēkam paliek pāri, kad viņš aizmirsis to, ko skolā mācījies. Jā, aizmirstam jau varen! Ne tikai skolēni, bet arī vecāki un skolotāji. Dažs nopūšas un domā: kāda jēga vispār ir mācīties, ja vēlāk visu tā kā tā aizmirsti? Un tomēr jēga ir. Kaut kas cilvēka apziņā un zemapziņā tomēr paliek. Atceramies taču galvenās patiesības, nozīmīgos faktus. Izprotam svarīgākās likumsakarības, kas valda dabā un cilvēku sabiedrībā, protam tās izmantot ikdienā, zinām, kas, kā un kāpēc jā dara. Vēriģāks ir kļuvis mūsu skatiens, saprātīgāka un atjautīgāka ir doma, rosīgāk un mērķtiecīgāk darbojas iztēle.

Izglītotais ar visu aizmīšanu tomēr ievērojami atšķiras no neizglītotā. Izglītotais pasauli redz tādu, kāda tā ir, un nemeklē tajā nekādas pārdabiskas būtnes ne šaipus, ne viņpus mākoņiem. Viņš netic tam, ka dievs var parādīties negaisa laikā, vai tam, ka velns jaukā mēness naktī apsēžas uz vulkāna krātera malas, lai tur atvēsinātos pēc karstās elles pirts. Arī grūtā brīdī tāds abalstu meklē nevis mistikas pasaulē, bet pie krietniem cilvēkiem.

Patiesi izglītotais pareizāk orientējas pasaules politikā un labāk izprot mūsdienu praktisko dzīvi — prot pareizāk novērtēt sociālisma ieguvumus un trūkumus, daudz neklaigā par dažādām pārejošām grūtībām, bet vairāk domā par to, kā palīdzēt tās novērst. Arī ar cilvēkiem tāds saprotas labāk, neceļ degunu pāri citiem un krampjaini neturas pie priekšnieka krēsla, bet vairāk domā par viņam uzticēto pienākumu godīgu pildīšanu. Protams, to visu nosaka ne tikai dažādās skolās iegūtās zināšanas un diplomu, bet arī cilvēka jūtu kultūra. Bez tās grūti atšķirt labo no ļaunā, godīgo no nekrietnā, cildeno no zemiskā. Cilvēkam ar augstu jūtu kultūras limeni «debešis un elle» ir paša sirdsapziņā. Bet, kam jūtas notrulinātas, tas godīgāks nekļūst, arī baznīcu apmeklēdams.

Pēc cilvēka ārējās kultūras, pēc viņa izturēšanās dažādās situācijās jau lielā mērā var spriest par viņa iekšējo

kultūru, viņa garīgo bagātību vai šaurību. Par to stāsta arī cilvēka valoda, viņa runas un rakstības veids. Saka, ka pat vientiesi noturot par gudru tik ilgi, kamēr tas klusē, bet, tikko viņš sāk runāt, tā atklāj savu muļķību. Tas, protams, nenozīmē, ka mums jārunā pēc iespējas maz (tad jau aizmirsīsim paši savu dzimto valodu), bet izteikties īsi, saturīgi un sakarīgi jāprot katram. Pļāpība nebūt nav kulturāla cilvēka pazīme.

Mūsu latviešu valoda ir pietiekami bagāta, lai tajā pateiktu visu, kas sakāms, tāpēc to nevajag «papildināt» ar visādiem žargona vārdiem un nelatviskiem izkropļojumiem. Šāds runas veids neiederas arī savu vienaudžu pulkā. Žargons liecina par valodas un domāšanas atpālicību, tas kavē prāta attīstību.

Jāprot arī glieti un pareizi uzrakstīt visus ikdienā nepieciešamos rakstus. Pēc tiem spriež par tevi pašu. Iedomājies šādu situāciju — tu esi uzrakstījis vēstuli savai iemilētajai meitenei, un tā beidzas ar vārdiem: «Ar skūbstu Tavs Aivars». Bet vārdu «skūpst» raksta ar «p», nevis ar «b». Kod nu pirkstā par to, ka skolā neiemācījies pareizi rakstīt! Tagad negribot esi kļuvis par citu uzjautrinātāju.

Valodas kultūru var izkopt, sistemātiski lasot grāmatas, žurnālus un laikrakstus, jo tie visi tiek iespiesti pareizā valodā. Lasīšana bagātina cilvēka zināšanas un paplašina viņa interešu loku, bet vērtīga daiļliteratūra sniedz arī dziļu mākslas baudījumu. Taču vispirms jāiemācās kulturāli lasīt. Daži lasa steigā un cenšas notvert tikai notikumu ārējo gaitu. No tādas lasīšanas tiek maz labuma — lasītājs apmāna pats sevi. Ir jālasa bez steigas, rūpīgi iedziļinoties saturā un pievēršot uzmanību arī autora izteiksmes līdzekļiem — valodai. Izlasīto vēlāk vajag atcerēties un pārdomāt. Dažkārt der arī pāršķirstīt kādu agrāk izlasīto lappusi.

Kulturāls cilvēks prot izvēlēties savai izaugsmei atbilstošu lasāmvielu — kā populārzinātnisko literatūru, tā arī daiļliteratūru. Mums visiem kādreiz bērnībā patika lasīt pasakas. Tad pievērsāmies ceļojumu aprakstiem un visādiem dēkainiem piedzīvojumiem. Kādu laiku aizrāvāmies ar mīlestības tēlojumiem stāstos un romānos, kaut arī tie ne vienmēr bija ar pietiekami augstu māksliniecisko vērtību. Beidzot brieduma gados izaugām līdz prasmei atšķirt literāri vērtīgo no mazvērtīgā. Iemācījāmies novērtēt izlasīto un aizstāvēt savu viedokli sarunās ar biedriem. Tādējādi daiļliteratūra daudziem palīdzējusi labāk izprast dzīvi

un cilvēkus, arī pašam sevi. Populārzinātniskā literatūra savukārt izraisījusi aizvien jaunas intereses un sekmējusi pasaules uzskata veidošanos. Daudzi agrāko paaudžu cilvēki, kam maz iznāca apmeklēt skolas, savu izglītību ieguva, galvenokārt lasot grāmatas. Daži tikai šādā ceļā apguvuši arī pareizrakstības likumus.

Mēs labprāt skatāmies populārzinātniskās un mākslas kinofilmas. Tās lieliski papildina atziņas un pārdzīvojumus, ko sniedz grāmatu lasīšana. Taču jābūt pareizi uztvert kinofilmas, lai spētu saskatīt pašu galveno, vērtīgo kā filmas saturā, tā arī tās režijā un aktieru spēlē. Gadās, ka dažs skaļi smeļ nevietā, bet īstu humoru pat nepamana. Cits truli blenž ekrānā, līdz siltumā aizmieg. Tādi, protams, pēc tam nevar neko citiem pastāstīt, ne arī filmu novērtēt. Bet tieši pēc tā, kā cilvēks uztvēris filmu, mēdzam spriest par to, cik kulturāls bijis kino apmeklētājs.

Tas pats sakāms arī par teātri. Te jau iegriežamies retāk, bet vēl retāk apmeklējam operas un baleta izrādes, jo to uztverē saduramies ar lielākām grūtībām. Tas jo sevišķi attiecināms uz operas uztveri un izpratni. Tāpēc daudzi dod priekšroku operetei — tajā viss liekas vienkāršāks, skaidrāks un interesantāks, tajā vienmēr valda jautrs noskaņojums. Nu tad sāksim ar opereti. Tomēr sekosim ne tikai notikumiem uz skatuves, bet rūpīgāk ieklausīsimies arī dziesmās un mūzikā, atsevišķu instrumentu balsīs un to kopskaņā. Centīsimies iegaumēt un vēlāk padungot vai pasvilpot interesantākās melodijas. Tā pamazām attīstīsim sevi arī līdz operas uztverei. Sāksim ar Bizē «Karmenu» vai Guno «Faustu». Šajās izrādēs ir tik daudz skaistu un viegli uztveramu dziedājumu un orķestra melodiju, ka, šīs operas klausoties, garlaikoties nemaz nav iespējams. Tiesa, uz izrādes beigām jau visi jūtamies vairāk noguruši un nespējam mūziku uztvert tik pilnīgi kā sākumā. Tāpēc opera, tāpat kā simfoniskā mūzika, jāklausās vairākkārt, līdz tā kļūst tuva un saprotama. Tā ir arī ar ērģeļu un klavieru mūziku, solo dziesmām un solo instrumentu atskaņojumiem. Naivs un uzjautrinošs mums liekas ieraksts kāda puīša sacerējumā par iespaidiem Doma koncertzālē: «Ērģeļu mūzika man neko nepatīk, un tās Emila Dārziņa dziesmas es jau vienreiz biju dzirdējis!» No vienreizējas dzirdēšanas neviens vēl daudzveidīgo skaņu mākslu nav iepazinis un iemilējis, par izpratni jau nemaz nerunājot.

Liela daļa jaunatnes aizraujas ar estrādes mūziku, krāj plates un ierakstus magnetofona lentē. Pret to nav ko iebilst, bet arī te jāiemācās atšķirt vērtīgo mūziku no lētas trokšņošanas. Ir labi, ja jaunības gados iemācās spēlēt kādu mūzikas instrumentu. Tas ne vien dod iespēju piedalīties dažādos pašdarbības ansambļos, bet arī vairo interesi par mūziku un tuvina tās izpratnei. Tas pats sakāms arī par pašdarbības korieem un dziesmu ansambļiem, kur katram iespējams izmantot savu dabas doto instrumentu — balsi.

Daudz prieka ikvienam var sagādāt arī dažādas tēlotājas mākslas un lietišķās mākslas nozares — gan vērojot profesionālo meistarību darbus, gan arī piedaloties pašdarbības studijās. Protams, visur vajadzīga interese un arī zināms talants, bet to visu var pakāpeniski attīstīt. Katrs taču skolas gados esam zīmējuši, veidojuši, darbojušies ar koku, metālu, ādu, tekstilijām vai citiem materiāliem. Un katram kaut kādā nozarē bijuši arī zināmi panākumi. Tēlotāja māksla padara cilvēka acis redzīgākas, palīdz labāk saskatīt arī dabas skaistumu visos gadalaikos, bet lietišķā māksla savukārt rosina radīt ikdienas daiļumu savā apkārtnē. Spēja saskatīt skaistu dabas ainavu vai cilvēka roku darinājumu rada vēlēšanos šo skaistumu vairot, sargāt un iemūžināt, paņemt sev līdz — nofotografēt, uzzīmēt vai aprakstīt.

Mūsu dienās profesionālās un pašdarbības mākslas vērtības vairs nav tikai to cilvēku priekšrocība, kas dzīvo lielajos kultūras centros — pilsētās. Ar televīzijas, grāmatu, žurnālu, skaņu ierakstu un sabiedriskā transporta palīdzību tās kļūst pieejamas arī visattālāko novadu iedzīvotājiem. Klubos un kultūras namos speciālistu vadībā darbojas dažādi mākslinieciskās pašdarbības pulciņi, kas gaidīt gaida dalībniekus jauniešus. Vajag tikai pašiem būt atsaucīgākiem.

Cilvēki ar bagātu iekšējo kultūru, ar plašām garīgām vajadzībām un daudzpusīgām interesēm mums parasti liekas tuvi un simpātiski, no viņiem varam uzzināt daudz jauna un interesanta, ar viņiem kopā arī paši it kā kļūstam garīgi bagātāki. Sādi cilvēki arī labāk saprot citus, cenšas iejusties viņu priekos un bēdās, neatstāj otru nelaimē. Tiem ir augstāka pienākuma apziņa un dziļāka atbildības izjūta. Tie vairāk domā par valsti un sabiedrības interesēm. Turpretī dzīves baudītājs domā tikai par sevi un uz viņu atbalstu citiem nav ko cerēt. Tas ir likum-

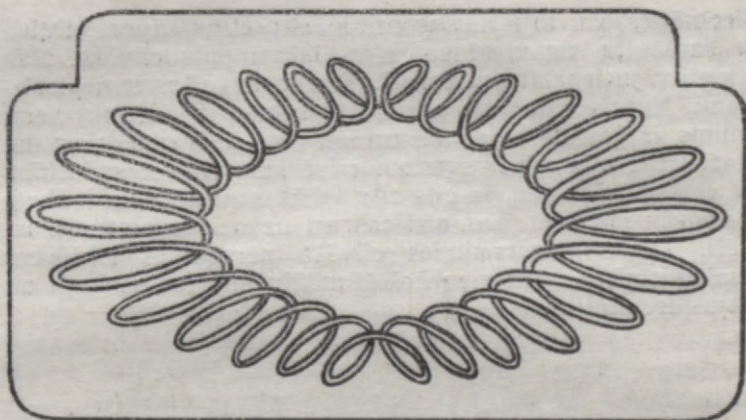
sakarīgi, jo attīstītas estētiskās jūtas padara cilvēku jūtīgāku un atsaucīgāku arī morāli, sekmē jūtu kultūras attīstību vispār. Turpretī «zaļās jaunības» baudītāji parasti ir ne tikai kulturāli atpalikuši, bet arī truli un cietsirdīgi attiecībā ar citiem, pat spejīgi izdarīt noziegumu.

Par vienu šādu atbaidošu dzīves baudītāju pastāstīs «Padomju Jaunatnes» 1981. g. 27., 28. un 29. marta numuros J. Blaumaņa rakstā «Auklējums». Puišis uzaudzis turīgā ģimenē un bijis pamatīgi izlutināts. Strādāt neko nav gribējis, toties uz tērēšanu nav bijis skubināms. Un tā nu atradis gluži neticamu atrisinājumu, kā tikt pie naudas ar pašu dzīves baudīšanu. Ir zināms, ka dažkārt jaunas meitenes, tikodamas pēc vieglas dzīves, ielaižas dēkās ar gados krietni vecākiem turīgiem un baudkāriem vīriešiem. Taču izrādās, ka var būt arī otrādi — gados vecākas sievietes labprāt uzdzīvo ar jauniem puīšiem, kam nauda parasti ilgi kabatā neturas. Uz šādām «skaistulēm» tad arī metis acis minētā raksta varonis, protams, priekšroku dodams tām, kam vairāk naudas un vērtslietu. Sākumā padzīvojis ar vienu otru sievieti vienā pilsētā, tad pārvietojis viņu mantību savā kofertī un laidies uz nākamo pilsētu. Puišis bijis pietiekami skaists un āreji eleganti uzposies, pratis veikli iestāstīt, kas viņš par ievērojamu darboni. Un tā nu katra nākamā aitiņa tikpat vēlīgi pakļāvusies cirpējam kā iepriekšējā. Puišim apetīte aizvien pieaugusi. Kad nu ar krāpšanu un zādzībām vien nepieticis, sācis arī slepkavot. Pašam dzīve likusies kā augšup traucoša rakete, bet īstenībā tā bijusi kā kritiens bez parašuta — jo tuvāk zemei, jo straujāk. Un tad sekojis likumsakarīgs trieciens — milicija noziedznieku notvērusi, un tiesa tam piespriedusi nāves sodu. Bargi, bet taisnīgi. No padomju sabiedrības parazīti ir jāizskauž.

Kam tad puišis atdeva savu dzīves pavasari? Pēc kā tik trauksmaini tiecās? Pēc laimes? Pareizāk būtu teikt — pēc baudas, pie tam visai apšaubāmas. Tieši tā viņš saprata laimi, jo citādu jau nepazina un laikam arī nespēja iedomāties. Ar rūpīgi uzspodrinātu ārieni un samākslotām uzvedības manierēm viņš centās noslēpt iekšējās kultūras un cilvēcības trūkumu, savu nepiepildāmo alkatību. Bet laime ar alkatību nekad nav varējusi sadzīvot kopā. Tāpēc arī šā puīša dzīve beidzās traģiski.

Te nu negriboť nāk prātā senais sakāmvārds «Neskati vīru no cepures!». Zem tās var būt tukša galva, kaut arī cirtaina un skaista. Nekod sārtaajā ābolā, kamēr neesi pār-

liecinājies, vai tajā nav ieperinājies pretīgs kāpurs! Dzīve ir sarežģīta, un visai sarežģīts ir arī pats cilvēks. Nav viegli viņu iepazīt un izprast. Tomēr dzīvē tas ir nepieciešami. Nedzīvojam taču vieni, bet šabiedrībā. Katru dienu mums ir jāsadarbojas ar tuviniekiem, darbabiedriem un dažkārt arī ar gluži svešiem cilvēkiem. Bet šī sadarbība ir veiksmīgāka tad, ja cits citu labāk saprotam un mākam pareizāk novērtēt. Tas attiecas arī uz dzīves partnera izvēli. Tāpēc pievērsīsimies cilvēka personības iekšējiem mehānismiem, kaut vienkāršoti mēģināsim tos saskatīt un tajos orientēties.

Mēs — no iekšpuses

Cilvēks nav tikai dzīva būtne, bioloģisks indivīds. Viņš vienlaikus ir arī sociāla būtne — daļa no sabiedrības, ar kuru viņš ir saistīts ciešām un daudzveidīgām saitēm. Mūsdienų cilvēks bez sabiedrības aizietu bojā kā fiziski, tā garīgi. Bērns spēj pacelties līdz sava laika civilizācijas līmenim, tikai uzaugot civilizētā sabiedrībā.

Cilvēku kā sociālu būtni saucam par personību. Tiesa, ar to vairāk saprotam viņa iekšējo psihisko sistēmu, kas nosaka viņa ārējo izturēšanos. Personībā arī izpaužas sabiedrības daudzveidīgā ietekme.

Kopš seniem laikiem saglabājusies leģenda par cilvēka dvēseli. Tā esot nemirstīga un tikai dzīves laikā mitinoties cilvēka ķermenī. Kad nu cilvēks nomiris, tad dvēsele atstājot miesu un aizlidojot uz debesīm. Tāpēc arī mirušā istabā mēdzot atvērt vēdlodziņu — lai dvēselei vieglāk aizlidot.

Acīmredzot senajā izpratnē «dvēsele» simbolizē cilvēka personību vai, pareizāk sakot, visu viņa psihi kopumā. Dialektiskais materiālisms psihi uzskata par augsti attīstītas matērijas īpašību. Galvas smadzeņu garozu veido matērija, kas pati sevi apzinās. Taču tā var darboties tikai tik ilgi, kamēr asinis to baro. Kad tas vairs nenotiek, iestājas bioloģiskā nāve, un psihes darbība izbeidzas.

Senāk ar personību saprata tikai izcilus cilvēkus — autoritātes, bet pārējos uzskatīja par pūļa cilvēkiem. Tā

valdošā šķira centās uzsvērt savu pārākumu. Mūsu sociālistiskajā sabiedrībā vispusīgi attīstīta personība ir ikviena cilvēka izaugsmes ideāls, un tā īstenošanai arī nodrošinātas reālas iespējas. Tāpēc strīdi par to, vai katrs ir vai nav personība, ir nevietā un rada tikai jucekli. Atšķirību cilvēku izaugsmē mēs uzsveram ar attiecīgiem apzīmējumiem — runājam par izcilām, viduvējām (tomēr pilnvērtīgām), sīkām un pat deģenerētām personībām. Bērns mūsu izpratnē ir topoša personība, jo viņa dzīvē personības pilnveidošanās noris sevišķi intensīvi. Protams, cilvēki atšķiras cits no cita ne tikai ar personības vispārīgo izpausmi, bet arī ar daudzām tās individuālajām īpatnībām: temperamentu, raksturu, spējām utt. Personības individuālo īpatnību kopumu saucam par individualitāti.

Personībā ir cilvēka būtiskā atšķirība no dzīvnieka. Šo atšķirību nosaka ne tikai prasme gatavot sarežģītus darbarīkus un ciešā saikne ar sabiedrību, bet arī augsti attīstīta psihiskā darbība, it sevišķi abstraktā domāšana, kā arī artikulētā valoda, kas spēj šīs domas izteikt un saglabāt.

Katra personība attīstās mijiedarbībā ar apkārtējo sabiedrību. Šī attīstība ir nepārtraukts un bezgalīgs process — nemītīga tuvošanās sabiedrības un paša iecerētajam ideālam. Tāpēc pievienot savai personībai vēl kādu «x» varam vienmēr, un tas arī jādara, jācenšas sevi pilnveidot — izglītot un audzināt.

Cilvēka personībā atspoguļojas visa viņa garīgā pasaule: vajadzības un intereses, zināšanas un prasmes, pārlicība un pasaules uzskats, spējas, temperaments un raksturs. Te tad arī meklējamas personības daudzveidīgas attīstības iespējas, ikviena bezgalīgais «x». Ar šiem personības satura elementiem iepazīsimies tuvāk.

Ikvienam dzīvam organismam viņa dzīvības uzturēšanai, attīstībai un sugas turpināšanai ir nepieciešami atbilstoši apstākļi. Ja kaut kā trūkst, organisms izjūt pēc tā vajadzību un cenšas to apmierināt. Jo augstāk attīstīts organisms, jo komplicētākas ir viņa vajadzības un daudzveidīgāki ceļi un līdzekļi to apmierināšanai. Visaugstāk attīstītais dzīvais organisms uz mūsu planētas ir cilvēks. Viņa vajadzības ir sevišķi daudzpusīgas. Tās izveidojušās ilgā vēsturiskā cilvēces attīstības procesā, un tās nosaka ražošanas spēku attīstības līmenis un sabiedriskie apstākļi, kādos cilvēks dzīvo.

Tāpat kā jebkurai dzīvai būtnei, cilvēkam ir savas elementārās vajadzības pēc gaisa, ūdens, barības, noteiktas vides temperatūras utt. Sakarā ar periodiskām pārmaiņām organismā vai apkārtējā vidē šīs bioloģiskās vajadzības cikliski atkārtojas. Tās izpaužas kā dziņas, ko ne vienmēr skaidri apzināties.

Kā vispusīgi attīstītai sociālai būtnei cilvēkam ir arī daudz sarežģītu augstāko vajadzību — materiālo, garīgo un sociālo. Tās ir vairāk vai mazāk apzinātas un motivētas, un to apmierināšanu cenšamies saskaņot ar sabiedrības interesēm. Materiālās vajadzības izpaužas prasībā pēc uztura, apģērba, dažādām dzīves ērtībām. Garīgās vajadzības atklājas tieksmē pēc zināšanām, mākslas baudījuma, pēc radošas darbības. Sociālās vajadzības parādās tieksmē pēc cilvēku sabiedrības, pēc biedriem un draugiem. Pie tām pieder arī vēlēšanās būt ne sliktākam par citiem, tātd nodrošināt savu prestižu — godu, labo slavu. Tāpēc arī cenšamies nevainojami strādāt un dzīvot kulturāli, saskaņā ar sadzīves noteikumiem.

Normāli attīstītam un pareizi audzinātam cilvēkam visas šīs vajadzības ir samērīgas, līdzsvarotas. Kā jau atzīmējām, šo līdzsvaru var izjaukt materiālo vajadzību pārspilējumi, kas izpaužas alkatībā un nomāc garīgās un sociālās vajadzības, kā arī sāk apdraudēt apkārtējo sabiedrību. Nav grūti saprast, ka sabiedrības progress un labklājības pieaugums ir iespējams tikai tad, ja katrs cilvēks ar savu darbu sabiedrībai vairāk dod nekā patērē. Tāpēc jau arī nepieļaujam dīkdienību un dzīvi uz citu rēķina.

Cilvēku vajadzības un to apmierināšanas iespējas nosaka sabiedrības materiālās un garīgās kultūras līmenis, kā arī sabiedriskās attiecības un vieta, ko cilvēks ieņem šo attiecību sistēmā. Liela nozīme ir arī audzināšanai. Šķiru sabiedrībā pakļautajām šķirām viņu vajadzību apmierināšanas un attīstības iespējas ierobežo ekspluatatori, ko atbalsta baznīca, sludinot pēcnāves atmaksu par pieticību šās pasaules dzīvē. Turpretī valdošā šķira, dzīvodama pārpilnībā, pakāpeniski deģenerējas, jo blakus progresīvām vajadzībām tai attīstās arī pseidovajadzības, kas pakāpeniski pāriet cilvēka rakstura īpašībās, kā, piemēram, mantrausība, dīkdienība, uzdzīves kāre, izšķērdība, cietsirdība utt. Sociālistiskajā sabiedrībā par pirmo dzīves nepieciešamību kļuvis brīvs un radošs darbs, kulturāla brīvā laika izmantošana, kā arī biedriskas attiecības cilvēku starpā. Ja nu tomēr arī mūsu sabiedrībā vēl reizēm

sastopamies ar tādām atpalcības izpausmēm kā alkatība un cietsirdība, tad jādara viss, lai neļautu šim deģenerācijas nezālēm iesakņoties.

Ar cilvēka vajadzībām saistās arī viņa daudzveidīgās intereses. Tās izpaužas labvēlīgā attieksmē pret dažādām apkārtnes lietām un parādībām, tieksmē tās tuvāk iepazīt. Šīs intereses labi varam novērot pie veikalu vitrinām — viens vēro tērpus, apavus vai mēbeles, otrs — puķes vai grāmatas, trešais — saimniecības preces. Šie objekti dotajā brīdī vērotājam liekas nozīmīgāki nekā citi. Un, ja pie kāda skatloga sanākuši vairāki, tad te sāk pulcēties arī pārējie, lai uzzinātu, ko viņi īsti ieraudzījuši.

Intereses, tāpat kā vajadzības, aktivizē personību. Interesu apskums turpretī cilvēku padara nepievilcīgu, seklu, ar viņu kopā arī citiem ir neinteresanti, garlaicīgi.

Apmierinot mūsu vajadzības un intereses, ne tikai nodrošinām sev labvēlīgus dzīves apstākļus, bet vienlaikus veidojam arī paši sevi, savu personību — iegūstam jaunas zināšanas, izkopjam darbības prasmes un iemaņas, attīstām jūtu kultūru. Tātad vajadzības un intereses ir svarīgs personības attīstības faktors, tās virzītājspēks. Tāpēc, zinot cilvēka vajadzības un intereses, varam jau diezgan pareizi spriest par viņu pašu, noteikt viņa personības attīstības turpmāko virzienu. Tādējādi esam ieguvuši visai svarīgu vērtēšanas kritēriju, ko varam formulēt šādi: pasaki, pēc kā tu tiecies, un es pateikšu, kāds tu esi! To labi iegaumēsim, jo tas mums turpmāk noderēs.

Cilvēks savas daudzveidīgās vajadzības un intereses var apmierināt tāpēc, ka viņam ir attiecīgas spējas, kādu nav nevienam citam dzīvam organismam. Tikai cilvēks spēj vispārināti domāt un runāt, apgūt izglītību, iemācīties dažādus arodus, pārņemt iepriekšējo paaudžu dzīves pieredzi un attīstīt to tālāk, veikt zinātniskus pētījumus un radīt izcilus mākslas darbus.

Kas tad ir cilvēka spējas?

Kad izcilais vācu matemātiķis K. Gauss vēl mācījās pamatskolā, viņš bija nemierīgs zēns. Vienmēr pirmais ticis galā ar skolotāja doto uzdevumu, viņš grozījies solā un traucējis citus. Reiz skolotājs, gribēdams viņu noslogot, lai pa to laiku varētu mierīgi pastrādāt ar citiem, licis zēnam galvā saskaitīt skaitļus no 1 līdz 100. Taču skolotājs vēl nebija no viņa novērsies, kad zēns jau paziņoja iznākumu: 5050. Lūk, izcilas matemātiķa spējas — tu teiksi. Pareizi, tikai ne tādā nozīmē, kā tev liekas. Zēns

nebūt neskaitīja tā: $1+2+3+\dots+99+100$. Viņš rēķināja citādi: $(1+99)+(2+98)+(3+97)+\dots+(49+51)+50+100=49\cdot 100+50+100=5050$, t. i., izmantojot summas komutatīvo likumu — summa nav atkarīga no saskaitāmo kārtības.

Tagad pamēģini tu izmantot šo likumu citā, vienkāršākā uzdevumā: atrodi sava pulksteņa ciparnīcas skaitļu summu! Cik ātri un precīzi tev tas izdosies? Atkārtojot minēto variantu, būtu jāskaita tā: $12+(11+1)+(10+2)+\dots+(7+5)+6=6\cdot 12+6=78$. Bet vēl ērtāk būtu šādi: $(12+1)+(11+2)+\dots+(7+6)=6\cdot 13=78$. Un tagad pamēģini pēc šī varianta vēlreiz saskaitīt skaitļus no 1 līdz 100. Vai iznāk tā, kā iepriekš? Un cik ir no 101 līdz 200? No 1 līdz 300? Kā pārbaudīt iznākuma pareizību?

Vajadzība orientēties situācijā un sekmīgi veikt dažādus neparastus uzdevumus dzīvē rodas diezgan bieži. Un te nu dažādi cilvēki vienādos apstākļos gūst dažādus panākumus. Tas atkarīgs no viņu spējām. Spējas izpaužas zināšanu un prasmju apgūšanas ātrumā un vieglumā kā skolas mācībās, tā arī darbā un kultūras dzīvē. Tās nosaka cilvēka veiksmes un neveiksmes meklējumos un radošajā darbībā. Protams, panākumus ietekmē arī dažādi blakusapstākļi: interese, iepriekšējā pieredze, veselība un garastāvoklis, gribasspēks un pienākuma apziņa. Lai spriestu par cilvēku spējām, viņi rūpīgi jānovēro, pie tam ilgākā laikā posmā.

Spējas izpaužas visos cilvēka psihiskajos procesos. Tā, piemēram, panākumus katrā nodarbībā jau nosaka cilvēka spēja koncentrēt, sadalīt un ātri pārslēgt savu uzmanību — virzīt to uz objektiem un parādībām, kas dotajā brīdī ir visnozīmīgākie. Ja cilvēks to nespēj, rodas neuzmanības kļūdas, pat nelaiimes gadījumi. Tāpat lielas priekšrocības dod uztveres asums, ko nosaka redzes, dzirdes, taustes un citu sajūtu orgānu darbības kvalitāte. Svarīgi ir arī uztverto rūpīgi iegaumēt un vajadzīgajā brīdī precīzi atcerēties. Uzmanība, uztvere un atmiņa kopā veido spēju kompleksu, ko ikdienā saucam par vērīgumu.

Uztvere cilvēkam atklāj tagadni, atmiņa saglabā pagātņi, bet ieskatīties nākotnē ļauj iztēle. Tā ir spēja pēc rasējuma iedomāties, kāds izskatīsies pagatavojamais priekšmets, pēc agrākās pieredzes noteikt, kā risināsies notikumi rītdien, kas darāms, lai sagatavotos pārgājienam, talkai, sacensībām. Laba iztēle nepieciešama ne vien izgudrotājam un radošajam māksliniekam, bet arī darba

organizētājam un jebkuram citam cilvēkam. Ar iztēli ir cieši saistīta mūsu domāšana — spēja un prasme pēc uzkrātās pieredzes pareizi novērtēt situāciju, izdarīt pareizus secinājumus un vispārinājumus, pieņemt īsto lēmumu pareizai rīcībai. Atmiņa, iztēle un domāšana nosaka cilvēka atjautību.

Mūsu darbaspējas ir atkarīgas no cilvēka gribasspēka, viņa neatlaidības, spējas ilgstoši piepūlēties, pārvarot dažādus šķēršļus un grūtības. Daudzos gadījumos tieši te meklējami panākumu vai neveiksmju cēloņi. Gribu var ietekmēt kā cilvēka pārliecība, tā arī viņa emocionālais stāvoklis (prieks spārno, bēdas stindzina). Tomēr griba spēj regulēt arī šo stāvokli, vismaz neļaut tam ārēji izpausties — kulturāli cilvēki parasti ir savaldīgi, prot apspiest jūtu uzliesmojumus.

Visu cilvēku spējas nav vienādas, tomēr ikviens vesels cilvēks var sasniegt sava laika civilizācijas līmeni un atrast savu vietu dzīvē. Taču tas nenotiek pats no sevis. Gatavas spējas neiedzimst, iedzimst tikai spēju aizmetņi jeb dotumi — attiecīgas sajūtu orgānu un galvas smadzeņu garozas īpašības. Lai iedzimtie dotumi varētu attīstīties, ir nepieciešami labvēlīgi dzīves apstākļi un paša cilvēka vēlēšanās attiecīgajā nozarē darboties, vingrināties. Ir jāapgūst nepieciešamās zināšanas un prasmes. Taču to var iegūt tikai ar ilgu un pacietīgu darbu. Bagātas un augsti attīstītas spējas sauc par talantu.

Mūsu sociālistiskajā valstī ir radīti vislabvēlīgākie nosacījumi jaunatnes spēju attīstībai visdažādākajos virzienos, ir tikai jābūt pietiekami uzņēmīgam un centīgam arī pašam. Atcerēsimies, ka mūsu sabiedrībā ir cieņā ne tikai talanti zinātnē un mākslā, bet arī cilvēki ar «zelta rokām»; arī tā ir savdabīga un ļoti vajadzīga talanta izpausme. Pārpratumi un konflikti parasti rodas tad, ja sevi pārvērtējam vai arī mūsu dotības neatbilst interesēm: mēs tiecamies pēc tā, kas mums nav pa spēkam, un pārāk zemu novērtējam to nozari, kur esam guvuši labus panākumus, tas ir, slikti pazīstam sevi un dzīvi.

Cilvēka panākumus darbā un attiecības ar citiem lielā mērā ietekmē viņa temperaments un raksturs. Sos divus jēdzienus ikdienā nereti jaucam. Mēdz teikt «zēns ar strauju raksturu» vai «gausa rakstura meitene». Abos gadījumos runājam nepareizi. Pēc rakstura cilvēks nevar būt ne straujš, ne gauss, bet gan čakls vai slinks, satīcīgs vai ķildīgs, lietišķs vai kautrīgs, patstāvīgs vai viegli

ietekmējams utt. Straujums vai gausums ir temperamenta īpašība.

Tāpat kļūdāmieš arī apgalvodami, ka straujie cilvēki ir temperamentīgi, bet gausajiem, savaldīgajiem temperamenta nemaz nav. Savs temperaments ir katram, tikai tie ir tikpat atšķirīgi kā paši cilvēki. Vienlaikus šajā daudzveidībā ir saskatāmas arī zināmas vienotības pazīmes, kas palīdz šos temperamentus izprast un grupēt. To ievēroja jau sengrieķu zinātnieki. Viņi mēģināja arī izskaidrot atšķirību cēloņus. Sprieda tā: ja jau visa pasaule sastāv no četriem elementiem — gaisa, ūdens, uguns un zemes —, tad arī cilvēks nevar būt izņēmums. Un, ja nu kādam ir pārsvarā gaiss, tad tas arī ir «gaisīgāks», bet, ja pārsvarā uguns, tad tāds ir karsts, nevaldāms, «ugunīgs». Tie, kuriem ķermenī vairāk ūdens, ir gausi, auksti, «ūdeņaini», bet, ja pārsvarā ir zeme, tad tāds cilvēks ir vairāk nomācīts, it kā tiecas uz zemi. Sengrieķu ārsts Hipokrāts (V gs. pirms mūsu ēras), kas jau labāk pārzināja cilvēka organismu, domāja, ka ikviena izturēšanās nosaka asinis, gļotas un žults. Šos uzskatus vēlāk pārņēma senās Romas mediķi — Galēns u. c. Viņi arī deva tagadējo nosaukumu «temperamenti», kas nozīmē sajaukumu, proporciju (kādā asinis, gļotas un žults atrodas organismā). Tā nostiprinājās cilvēku iedalījums četros tipiskajos temperamentos: sangviniskajā (pārsvarā asinis), flegmatiskajā (pārsvarā gļotas), holeriskajā (pārsvarā dzeltenā žults) un melanholiskajā (pārsvarā melnā žults).

Klasiskais temperamentu iedalījums pēc minētajiem nosaukumiem saglabājies vēl tagad, bet naivos izskaidrojumus nomainījušas mūsdienu zinātnes atziņas, kas cilvēka psihisko procesu un izturēšanās īpatnību cēloņus liek meklēt galvas smadzeņu lielo puslūžu garozas šūnu sarežģītajā darbībā, cilvēkam reaģējot uz apkārtnes iedarbību. Sai jomā lieli nopelni ir padomju fiziologam I. Pavlovam. Viņa mācība par augstākās nervu darbības galvenajām likumsakarībām palīdz izprast arī temperamenta īpatnību cēloņus.

I. Pavlovs savos laboratoriskajos pētījumos atklāja smadzeņu šūnu darbības pamatprocesus — ierosu un aizturi. Šūnas, kas atrodas ierosas stāvoklī, aktīvi uztver signālus un noraida impulsus uz orgāniem, bet aiztures stāvoklī tās it kā atvairā šos signālus un veic zināmu kavēšanas darbību. I. Pavlovs atklāja arī ierosas un aiztures galvenās īpašības: spēku, līdzsvarotību un kustīgumu.

Nervu procesu spēks izpaužas smadzeņu šūnu un visas nervu sistēmas reakciju spraigumā jeb tonusā. Stipra nervu sistēma var izturēt lielu un ilgstošu slodzi. Cilvēks, kam spēcīgi ierosas un aiztures procesi, var labi strādāt arī nelabvēlīgā situācijā, bet vājas nervu sistēmas pārstāvi dažādi blakus apstākļi traucē un nogurdina.

Līdzsvarotību jeb stabilitāti nosaka ierosas un aiztures spēka samērs. Individīdam ar līdzsvarotu šo procesu spēku ir viegli saglabāt noteiktu psihisko stāvokli, kā arī pārslēgties no ierosas uz aigturi un otrādi. Turpretī tad, ja ierosas procesi ir spēcīgi, bet aigture vāja, šāda pārslēgšanās notiek ar grūtībām. Šādu cilvēku var pielīdzināt automašīnai, kam spēcīgs motors, bet vājas bremzes — viņam ir grūti savaldīt savas emocijas vai pārtraukt iesākto darbu.

Nervu procesu kustīgumu jeb dinamiku raksturo ierosas un aiztures savstarpējās nomainīgas ātrums. Individīdi ar lielu kustīgumu spēj viegli piemēroties jauniem apstākļiem, bet gausajiem jebkura apstākļu maiņa sagādā grūtības, pat ciešanas. Tādi cilvēki lēni orientējas neparastā situācijā, gausi iejūtas jaunā darbā un svešā sabiedrībā. Kustīgie var ātri iekarst un tikpat ātri arī nomierināties, bet gausajiem emocionālo stāvokļu maiņa norisinās lēni.

I. Pavlovs savos eksperimentos ar suņiem novēroja ierosas un aiztures procesu spēka, līdzsvarotības un kustīguma savdabīgas kombinācijas, kas daudzos gadījumos atkārtojās. Tā radās viņa atziņa par četriem nervu darbības specifiskajiem tipiem. Trīs no tiem I. Pavlovs uzskatīja par spēcīgiem, bet vienu par vāju tipu. Spēcīgos tipus viņš tālāk iedalīja līdzsvarotajos un nelīdzsvarotajos, bet līdzsvarotos savukārt kustīgajos un gausajos.

I. Pavlovs norādīja, ka šie tipi atbilst četriem psiholoģijā aprakstītajiem temperamentiem. Nervu procesu tipu un temperamentu savstarpējo sakarību labi parāda tabula. Simboli + un - tajā norāda, ka attiecīgā nervu procesu īpašība ir (+) vai nav (-) spīlgti izteikta.

Vājā tipa līdzsvarotību un kustīgumu I. Pavlovs sīkāk neanalizē, tomēr norāda, ka tam ir pārsvarā aigture, tāpēc tas viegli apstāks savā darbībā.

Iedzimtais augstākās nervu darbības tips ir cilvēka temperamenta fizioloģiskais pamats. Daudzveidīgajā dzīves un audzināšanas ietekmē tas mainās līdz ar personības attīstību, aizvien vairāk pakļaudamies cilvēka apziņai. Augstākās nervu darbības tipa izpausmi mūsu psihiskajos

Nervu procesu īpašības			Nervu procesa tipi	Temperamenti
spēks	līdzsva- rotība	kusti- gums		
+	+	+	Spēcīgais, līdz- svarotais, kustīgais	Sangviniskais
+	+	-	Spēcīgais, līdz- svarotais, gausais	Flegmatiskais
+	-	+	Spēcīgais, nesa- valdīgais	Holeriskais
-			Vājais	Melanholiskais

procesos un rīcībā tad arī saucam par temperamentu. Temperaments vēl nenosaka cilvēka attieksmi pret apkārtni, viņa pozīciju. To atklāj cilvēka raksturs. Kā straujā, tā gausā temperamenta pārstāvji pēc rakstura var būt dažādi, tomēr viņu rakstura īpašību izpausmes dinamiku vairāk vai mazāk nosaka temperaments.

Sangviniķis parasti ir straujš, dedzīgs, ātri orientējas jaunā situācijā, viegli atrod kontaktu ar cilvēkiem un labprāt uzņemas jaunus pienākumus. Tomēr viņam bieži pietrūkst izturības, it sevišķi tad, ja darbs ir vienveidīgs un ilgstošs. Kolektīvā sangviniķis parasti ir jautrs un asprātīgs, jo spēj viegli atbrīvoties no slihta garastāvokļa.

Gluži pretējs sangvinistiskajam temperamentam ir flegmatīķis. Viņu raksturo psihisko procesu un rīcības gausums. Flegmatīķis visu ilgi un pamatīgi pārdomā, nepieņem pārsteidzīgus lēmumus, toties iesāktu darbu spēj veikt ilgi un neatlaidīgi, nenovirzoties sānis: Attiecībās ar cilvēkiem viņš parasti ir nosvērts un savaldīgs, runā maz, bet lietišķi.

Holeriķi I. Pavlovs raksturo kā kaujiniecisku, dedzīgu, nevaldāmu savā aizrautībā. Spēku uzplūdu brīdī viņš spēj veikt visgrūtāko darbu, pārvarēt vislielāko pretestību, bet spēku izsīkums holeriķim izraisa smagu depresiju. Attiecībās ar cilvēkiem holeriķis ir straujš un nesavaldīgs, nereti pat ass, jo nemīl runāt aplinkus.

Melanholiķis spēcīgi pārdzīvo arī vāju apkārtnes iedarbību, tā viegli viņu nomāc, liek noslēgties sevī. Tāpēc melanholiķis vairās no jauniem apstākļiem un svešiem cilvēkiem. Sabiedrībā viņš ir šķīslis un nenoteikts, viegli ietekmējams. Turpretī ierastā vidē arī melanholiķis var būt pietiekami patstāvīgs un operatīvs. Sava jūtīguma dēļ viņš

var būt labs audzinātājs, ārsts vai izmeklētājs, var gūt panākumus dažādās zinātnes un mākslas nozarēs.

Kā redzam, katram temperamentam ir savas priekšrocības un trūkumi. Tāpēc ir svarīgi no šī viedokļa pazīt sevi un biedrus. Tas novērstu dažādus pārpratumus, palīdzētu izvēlēties temperamentam atbilstošus uzdevumus. Taču pieredze rāda, ka mēs šai ziņā cits citu vāji pazīstam un nereti iedzīmtās tipoloģiskās īpatnības pārmetam kā rakstura trūkumus. Tā, piemēram, sangviniķi nereti saukā par «plāno galdiņu urbēju», flegmatikim pārmet «kājminamo domāšanu», holeriķi dēvē par «karstas putras strēbēju», bet melanholiķi — par «jēra dvēseli». No tā, protams, nevienam labāk netiek.

Mūsdienu dzīvē ir tik liela profesiju un sabiedrisko pienākumu bagātība, ka piemērota vieta atrodama ikviena temperamenta pārstāvim. Tā, piemēram, sangviniķis ar savu ātro orientāciju un operatīvo rīcību var būt labs organizators, izdarīgs saimniecības pārzinis vai sagādes aģents. Flegmatikis labāk iekļaujas mierīgā darbā, kur vajadzīga liela precizitāte un pacietība, piemēram, farmaceita, grāmatveža vai smalkmehāniķa arods. Holeriķis, ja vien tam ir atbilstošs talants, var gūt lielus panākumus mākslā un zinātnē, var būt dedzīgs novators ražošanas darbā. Tāpat arī melanholiķis var būt domām bagāts un smalkjūtīgs cilvēks jebkurā dzīves nozarē.

Un tomēr katram cilvēkam jācenšas atbrīvoties no sava temperamenta negatīvajām īpašībām. Sangviniķim jāklūst noturīgākam, apdomīgākam, holeriķim jāiemācās savaldīties, flegmatikim jāizkopj lielāks reaģēšanas ātrums, bet melanholiķim jāieaudzina sevī vairāk pašpalāvības. Dzīvē tas parasti tā arī notiek. Pie tam aprakstīto tipu pārstāvji tirā veidā sastopami retāk nekā dažādas pārejas formas. Tāpēc noteikt cilvēka temperamentu nav nemaz tikai viegli. Ja sākam analizēt paši sevi, tad mums nereti kļājas kā veciem ļaudīm, kas lasa veselības leksikonu: kuru slimību studē, tās pazīmes arī sevī jūt, lai gan īstenībā veselība ir bez vainas.

Vieglāk ir novērot un novērtēt citus, bet tad ar šiem cilvēkiem jābūt kopā iespējami daudzveidīgos apstākļos. Visbiežāk iedzīmtā nervu darbības tipa īpatnības parādās pēkšņās, neparastās situācijās. To labi raksturo šāda anekdote. Četri draugi, dažādu temperamentu pārstāvji, laivā makšķerē. Pēkšņi pa caurumu sāk ieplūst ūdens.

Melanholiķis izbailēs sastingst. Holeriķis drosmīgi metas pie sūces, aizbāž to ar pirkstu un tur, lai gan pirksts neganti salst. Sangviniķis ielec ūdenī un peld uz krastu, bet, konstatējis, ka ūdens ir pārāk auksts, raušas atpakaļ laivā. Tikai flegmatikiķis mierīgi vēro sūci un saka: «Pa ūdeni braucam, ūdens arī nāk iekšā.»

Visvieglāk temperamentu noteikt bērniem, jo viņu uzvedība ir dabiska, nemaskēta, to galvenokārt nosaka iedzimtais nervu darbības tips. Ar katru nodzīvoto gadu mūsu attieksmes ar apkārtējo vidi kļūst sarežģītākas, cilvēks iemācās aizvien labāk pielāgoties dzīves prasībām. Līdz ar to dažas temperamenta iezīmes pavājinās, citas pastiprinās. Aizvien noteiktāk sāk izpausties arī dažādas rakstura īpašības, ko nereti jaucam ar temperamenta iezīmēm. Tā, piemēram, nesavaldība var būt nevis holeriskā temperamenta iezīme, bet arī sliktas audzināšanas, sevišķi luti-nāšanas rezultāts. Tas pats sakāms par nepastāvību vai kūtumu. Tāpēc savas un citu rakstura vājības nebūt nedrīkstam aizbildināt ar iedzimtām temperamenta īpatnībām. Temperamenta īpatnību zināšana tikai palīdz labāk iepazīt cilvēkus un atrast tiem pareizo pieeju.

Bet kas tad īsti ir raksturs?

Raksturs, tāpat kā spējas un temperaments, ir viena no personības psihiskajām īpašībām. Ar to saprot noteiktu cilvēka attieksmju un uzvedības stilu, kas izveidojies apkārtējās sabiedrības ietekmē, ilgstošā dzīves un audzināšanas gaitā. Raksturā izpaužas ne tikai attiecīgās sabiedrības locekļu tipiskās kopējās īpašības, bet arī to individuālās atšķirības.

Jo labāk kādu cilvēku iepazīstam, jo vairāk savdabīguma tajā saskatām. Mēdz teikt, ka viens ēd, lai dzīvotu, bet otrs dzīvo, lai ēstu, t. i., viena dzīvi nosaka vispusīgas garīgās vajadzības un intereses, bet otrs kļuvis par savu materiālo vajadzību vergu un vislielāko laimi izjūt, ar lupatu spodrinot personisko automašīnu vai pielaiķojot kādu jaunu apģērba gabalu. Dažs, aizrāvies darbā, pilnīgi zaudē laika izjūtu, cits turpretī visai bieži skatās pulksteni. Viens visur ierodas laikā vai pat krietni agrāk, otrs nāk pēdējā brīdī un bieži nosebojas. Cits ir aizkustinoši kārtīgs — katra lietiņa viņam nolikta savā vietā un ir vislabākajā lietošanas kārtībā, citam turpretī vienmēr kas pazūd un viņš krietnu daļu no sava mūža pavada, kaut ko meklēdams. Ar dažu viegli sapsrsties arī visgrūtākajā

brīdī, bet citi strīdas pat pie pusdienu galda vai saujoties.

Kā radušās visas šīs atšķirības?

Ne vienā vien skolā dzirdēta mātes sūrošanās, ka puika «atsities tēvā» un tāpēc esot tāds dulburis. Un tiešām — puikam ne tikai tēva acis un mati, bet ar katru gadu spilgtāk sāk parādīties arī dažas tēva rakstura iezīmes, pie tam ne tās labākās. Vai te neparādās «liktenīgā iedzimtība», pret kuru audzināšana esot bezspēcīga?

Acu un matu krāsa tiešām var pāriet iedzimtības ceļā, jo tās ir bioloģiskas organisma īpašības, kuru veidošanos nosaka bioloģiskas likumsakarības. Turpretī pieņem, ka iedzimtības ceļā tiek pārmantoti jau gatavi raksturi, nozīmētu izskaidrot sociālās un psiholoģiskās parādības ar bioloģisku likumu palīdzību. Tas būtu zinātniski nepareizi un vulgāri. Ikviens bērns iedzimtības ceļā pārmanto iespēju iemācīties jebkuru valodu, bet iemācās tikai to, ko dzird savā apkārtnē. Tas paņems sakāms par rakstura veidošanos. Spilgtākās vecāku un citu autoritatīvu personu rakstura iezīmes bērni sākumā pārņem novērošanas un atdarināšanas ceļā (iedzimtas, protams, ir pašas novērošanas un atdarināšanas tieksmes un spējas). Velāk aizvien nozīmīgāka kļūst apkārtējās sabiedrības ietekme, kā arī mērķtiecīgi organizēta audzināšana un pašaudzināšana. Šai procesā bērna iedzimtie refleksi un instinkti pakāpeniski tiek pakļauti prāta un gribas vadībai. Vienā gadījumā tas notiek vieglāk un bez sarežģījumiem, citreiz — grūtāk un ar dažādām novirzēm.

Daži jautā, vai cilvēka raksturu var noteikt pēc viņa auguma, galvaskausa vai sejas īpatnībām, pēc plaukstu līnijām vai rokraksta. Nē, nevar. Kaut ko par cilvēku, protams, var pateikt arī pēc viņa ārienes: tukšgalvi švītu pazīst pēc pārspilējumiem apģērbā un ākstīgās uzvedības, fiziskā vai garīgā darba pārsvars ietekmē cilvēka auguma vai roku attīstību, nav grūti atšķirt intelektuālā darba darītāja seju no dzērāja robustās fizionomijas. Rokrakstā dažreiz var saskatīt zināmas nervozitātes iezīmes. Diezgan labi cilvēku raksturo viņa runa. Tas, kas visai kategoriski aizstāv savus apgalvojumus, vienmēr cenšas teikt pēdējo vārdu, nekad neļauj sevi pārtraukt, bet labprāt pats pārtrauc citus, parasti ir pašpārliecināts un neiecietīgs patmīlis. Tāds nereti mīl nozāķāt citus, bet pats sevi labprāt cildina. Turpretī gudrs, kulturāls un labsirdīgs cilvēks uzklausa arī otru, necenšas viņam uztiept savu gribu un

pārliecību, nemīl runāt sliktu par citiem. Lišķim ir raksturīga pārspilētība, tēlota laipnība. Viņš vienmēr cenšas citiem piekrist, kaut arī pats domā citādi. Tomēr tā visa ir par maz, lai raksturotu cilvēku vispār. Raksturs, tāpat kā citas personības īpašības, īsti atklājas tikai ilgākā laika posmā un daudzveidīgās dzīves situācijās, it sevišķi grūtībās. Ne velti tautas paruna apgalvo, ka cilvēku īsti iepazīs tikai tas, kas ar viņu kopā apēdis pudu sāls. Lai iepazītu savus biedrus, protams, nesāksim pastiprināti baudīt sāli, bet rūpīgāk vērosim viņus darbā un sadzīvē, vairāk iedziļināsimies viņu vārdos un uzskatos, tieksmēs un interesēs, viņu nākotnes iecerēs. Tā labāk iepazīsim arī paši sevi.

Raksturā atspoguļojas cilvēka psihisko procesu īpatnības un uz to bāzes izveidojušās personības psihiskās īpašības: prāta plašums un dziļums, domu sakarība, kritiskums, spriešanas ātrums, jūtu dziļums un noturība, optimistisko vai pesimistisko noskaņu pārsvars, gribas patstāvība un neatlaidība, iedzimtās nervu darbības tipa (temperamenta) īpašības un dzīves gaitā iesakņotie paradumi. Tajā atklājas vai viss personības saturs: vajadzības un to motīvi, zināšanu bagātība un interešu plašums, idejiski politiskā un morālā pārliecība, darbaspējas un jūtu kultūra. Tādējādi raksturs ir personības svarīgāko īpašību individuāli savdabīgs apvienojums, kas pauž cilvēka attieksmi pret apkārtni un sevi un parādās viņa izturēšanās veidā un rīcībā dažādās situācijās.

Koncentrējot šīs daudzveidīgās īpašības, varam izvirzīt četrus galvenos rādītājus: rakstura morālo pozīciju, gribas īpašības, paradumus un valdošo garastāvokli.

Cilvēka morālajā pozīcijā visspilgtāk parādās viņa audzinātības līmenis. Te izpaužas viņa attieksme pret Dzimteni (patriotisms un pašai dziedzība), pret darbu (čaklums, atbildība, novatorisms), pret apkārtējo sabiedrību (kolektīvisms, takts, atsaucība), pašam pret sevi (prasīgums, paškritika), arī pret apkārtnes lietām (taupība, tīrības un kārtības mīlestība).

Griba ir cilvēka darbības priekšnoteikums, tās mūžīgais dzinējspēks. Tā dod cilvēka raksturam spēku, izturību, neatlaidību, palīdz sasniegt iecerēto mērķi. Daži cilvēki izlemj un rikojas patstāvīgi, citi ir viegli ietekmējami, daži līdz bezjēdzībai stūrgalvīgi un tiepīgi. Gribas īpašības zināmā mērā nosaka iedzimtais nervu procesu spēks, tomēr tās attīstību ļoti ietekmē audzināšana un pašaudzināšana.

Gribas vājums parasti ir lutināšanas sekas. Cilvēkus ar vāju gribu mēdz saukt par «bezrakstura» cilvēkiem.

Liela nozīme rakstura struktūrā ir dažādiem paradumiem. Tie ir savdabīgi darbību automatizācijas rezultāti, kas var atvieglot vai traucēt mūsu dzīvi. Pozitīvie, derīgie paradumi (kārtība, precizitāte) atbrīvo prāta un gribas piepūli citiem, svarīgiem uzdevumiem, kā arī ietaupa laiku. Turpretī negatīvie paradumi (paviršība, nekārtība) rada visādus traucējumus un nevajadzīgus šķēršļus. Mēdz teikt, ka visus cilvēkus varot iedalīt divās grupās: vieni traukus mazgā tūlīt pēc ēšanas, otri — īsi pirms ēšanas, jo viņiem tieši šai procedūrai vienmēr pietrūkst laika. Ne velti paradumus sauc par cilvēka otro dabu. «Veidojiet paradumus un jūs veidosiet raksturu; veidojiet raksturu un jūs veidosiet likteni!» saka progresīvais angļu rakstnieks Viljams Tekerijs.

Apkārtējos cilvēkus mēdzam raksturot arī pēc tipiskā emocionālā noskaņojuma, garastāvokļa, kas viņiem it kā visur iet līdzi. Viens ir gaiša optimisma un neizsmejama dzīves prieka pilns, ar veselīgu humora izjūtu. Otrs gluži pretējs — vienmēr saīdzis, it kā ar kaut ko neapmierināts. Trešais liekas auksts un neizdibināms — nekad nevari īsti saprast, kad viņš runā nopietni un kad joko. Bet ar ceturto vispār bail runāt — varbūt viņš tūlīt par kaut ko apvainosies un eksplodēs. Cilvēka emocionālais noskaņojums, protams, mainās atkarībā no apkārtējās situācijas un paša organiskās labsajūtas — visi kādreiz esam priecīgi vai noskumuši, sadusmoti vai nokaunējušies, tomēr šis emocionālais stāvoklis agri vai vēlu atkal izlīdzinās, un cilvēka garastāvoklis it kā svārstīs pēc zināma kustības laika nostājas savā pamatpozīcijā. Tas tad arī ir viņa dominējošais garastāvoklis. Mums, protams, tuvāki un simpātiskāki liekas veselīgie optimisti. Ar viņiem ir vieglāk strādāt un sadzīvot pat grūtībās. Turpretī ignie pesimisti nomāc garastāvokli arī citiem. Padomju cilvēka optimisms ir dziļi pamatots — tas izaug no ticības sociālistiskās celtniecības paņākumiem, miera idejas uzvarai un cilvēces internacionālajai sadarbībai.

Daudzveidīgajiem cilvēka raksturiem arī valodā radušies atbilstoši apzīmējumi. Tā, piemēram, par viengabalainu saucam tādu raksturu, kuram piemīt domu, vārdu un darbu savstarpējā atbilstība — principālitate. Cilvēkus, kam visa tā trūkst, saucam par pretrunīgiem, nenosakāmiem, ar tiem ir grūti saprasties un sadarboties. Augstu

vērtējama rakstura īpašība ir noteiktība. Tā izpaužas mērķtiecībā un konsekvencē, stingrā un nelokāmā rīcībā, ko lielā mērā nosaka cilvēka gribasspēks un paradumi. Pozitīvas rakstura īpašības ir arī spēks un līdzsvarotība. Te visspilgtāk parādās iedzīmtās tipoloģiskās īpatnības, kā arī gribas audzināšanas rezultāti.

Tā kā rakstura veidošanos ietekmē noteikti sabiedriskie apstākļi, tad cilvēku raksturiem noteiktā sabiedrībā ir kopīgas iezīmes. Mūsu sociālistiskajā sabiedrībā jaunatnei veidojas tipiskas rakstura īpašības: dziļš idejiskums un komunistiska mērķtiecība, principialitāte un neatlaidība, aktīva un atbildīga attieksme pret dzīvi, godīguma un taisnīguma izjūta. Sprototams, ka minētās īpašības vēl nebūt nav kļuvušas par visu padomju cilvēku rakstura iezīmēm. Dzīvē vēl arvien sastopam raksturus, kas pauž daudzas negatīvas pagātnes paliekas: egoismu, alkatību, interešu šaurību, karjerismu, bezatbildību u. c. Šīs negatīvās īpašības visbiežāk izveidojušās nepareizas vai nepietiekamas audzināšanas rezultātā, un cīņa par to izskaušanu ir viens no mūsu sabiedrības visaktuālākajiem uzdevumiem.

Pareizus vārdus par rakstura nozīmi teicis kāds senās Romas dzejnieks, ka taisnīga, stipra rakstura cilvēku neizkustinās no viņa dzīves pamatiem ne citu kaislības, ne valdnieku bardzība, ne Jupitera stiprā roka, kas met zibeņus; pat tad, kad pasaule sagrūs, šis cilvēks drupās ies bojā bez bailēm.

Mēs negaidām pasaules bojāeju, bet gatavojamies jaunčelmses darbam un gribam aizstāvēt savas tiesības uz to, ja vajadzīgs, arī cīņā. Bet darbā un cīņā visbiežāk uzvar cilvēki ar stipru raksturu. Taču stipru raksturu nevajag gaidīt kā likteņa dāvanu, tas jāizkopj pašam un jāpadara par līdzekli savas un visas sabiedrības dzīves pilnveidošanai.

Kā audzināt pašam sevi

Cilvēks nav pasīvs apstākļu un audzināšanas produkts. Viņa rakstura un visas personības attīstībā liela nozīme ir apzinīgai un aktīvai sevis veidošanai — pašaudzināšanai. Bet kā to veikt? Kā atbrīvoties no nepatīkamajām īpašībām un izkopt vēlamās?

Lai ārstētu slimnieku, vispirms jānosaka diagnoze. Lai audzinātu — jāpazīst audzināmais. Šī aksioma ir spēkā arī pašaudzināšanā. Savu trūkumu apzināšanās jau esot pusceļš to novēršanā. Noorganizēsim ekspedīciju savas personības pētīšanai. Par vadītāju iecelsim paši sevi. Bet uzticami līdzgaitnieki būs mūsu tuvākie draugi un paziņas, arī vecāki un skolotāji. Līdzī jāņem nelielas zināšanas psiholoģijā — kaut vai tās, kādas iegūstam, rūpīgi izstudējot šīs grāmatas iepriekšējo nodaļu.

Kaut ko par sevi jau zinām, bet tas viss vēl rūpīgi jāpārbauda. Vai līdz šim esam sevi vērtējuši pietiekami objektīvi vai neesam kaut kur sevi nevietā attaisnojuši, pazēlojuši vai arī piefantazējuši sev kādu neesošu pozitīvu īpašību. Censties būt objektīvam pret sevi, tā ir viena no galvenajām prasībām visā mūsu turpmākajā pašaudzināšanas darbā.

Mēdz apgalvot, ka sevi iepazīt esot ļoti grūti. Varbūt pareizāk būtu teikt, ka tas ir visai neparasts uzdevums.

Gājēji steigā šķērso ielu un vēro automašīnas. Soferis savukārt vēro gājējus. Strādnieks seko virpojamās detaļas zibenīgajai rotācijai, agronoms pēti jauno stādīņu, biblio-

tēkas darbiniece meklē pieprasīto grāmatu — kurš gan no viņiem šai brīdī vērtē savas personības īpašības? Un tā katru dienu — vienmēr skatāmies prom no sevi, ne sevī. Līdz ar to paši it kā izgaistam, saplūstam ar apkārtni un redzam tikai to, bet ne sevi.

Ir gan arī citādi brīži. Cilvēks sajūt organismā neparastas sāpes. Kas tur varētu būt? Citreiz spīgti un veseli spoguļa priekšā aplūkojam savu matu sakārtojumu vai bārdas svaigo dīgumu. Nu gan it kā esam pievērsušies sev. Bet tas ir tikai ārēji. Personības iepazīšanai nepieciešams citāds skatījums sevī.

Uz kurieni vērst apziņas objektīvu, lai smadzeņu foto-lentē iegūtu savas personības attēlu? Varbūt nosēsties kā Budam zem koka un sākt apcerēt pašam sevi? Dažs tā arī mēģinājis darīt un nonācis rūgtā pesimismā. Vai ieskatīties sevī, tāpat kā to darījis sengrieķu mīta varonis Narciss, kas, tiksminādams par savu skaistumu, skatījies avotā, līdz pārvērties par puķi? Abos gadījumos pietrūkst objektivitātes. Abas galējības ir arī bīstamas — kā mazvērtības apziņa, tā arī pašapmierinātība var radīt apšikumu personības attīstībā.

Cilvēka personību nav iespējams iepazīt vientulībā un miera stāvoklī, bet tikai daudzveidīgā darbībā un attiecībās ar citiem cilvēkiem. Burvju spogulis, kas palīdz saskatīt pašam sevi ar visiem tikumiem un netikumiem, kā arī pareizi, objektīvi un godīgi sevi novērtēt, — tā ir citu cilvēku apziņa, kurā tāpat kā mūsējā atspoguļojas apkārtējā pasaule un tāpat arī cilvēki, mūs ieskaitot. Tāpat daudzveidīgā saskarsmē ar citiem cilvēkiem, uzklautos viņu kritisko vērtējumu, vērojot viņu darbību un īpašības un visu to paškritiski salīdzinot ar sevi, mēs it kā uztveram daudzu spoguļu summāro attēlu, kurā aizvien skaidrāk un objektīvāk saskatām savas personības veidolu.

Protams, vienlaikus jāpieradinās arī vērot pašam sevi, sistemātiski izanalizēt savu panākumu un neveiksmju cēloņus un izdarīt pareizus secinājumus.

Vērojumu un salīdzinājumu ceļā mums ne tikai atklājas paša sasniegumi un trūkumi, bet pamazām izveidojas arī aptuvs personības ideāls, kādu gribam sasniegt. To var ievērojami papildināt daļlīteratūras tēli, kā arī izcilu cilvēku biogrāfijas, ja vien mēs esam čakli lasītāji un ar pietiekami augstu lasīšanas kultūru.

Kritikas un paškritikas balss savukārt rosina vēl vērigāk ieskatīties sevī un citos, liek daudz ko pārdomāt. Savlai-

cīga kritika un paškritika palīdz atgūt uz laiku pazaudēto orientāciju un tā izsargāties no smagākiem konfliktiem ar apkārtni. Tāpēc katram nepieciešama prasme pareizi, objektīvi no sabiedrības interešu viedokļa novērtēt apkārtējo cilvēku uzskatus un rīcību, kā arī tās īpašības, kas visbiežāk rada domstarpības. Tāpat jāieaudzina sevī atsaucība pret kritiku, kas skar paša darbību un īpašības. Bet galvenais — jāpieradinās kritiski vērtēt pašam sevi. Tā veidojas paškritikas paradums, kas ir arī svarīgs pašaudzināšanas faktors, jo neļauj cilvēkam apstāties pie sasniegtā un ieslīgt pašapmierinātībā.

Pareizi novērtēt situāciju un cilvēkus nebūt nav viegli. Te nepieciešama zināma dzīves pieredze un objektīvi pārbaudīti fakti. Visi taču zinām, kā sarūgtina nepamatota kritika. Jaunieši ir pārāk pašpārliecināti un nereti izdara pārsteidzīgus secinājumus. Sai sakarībā der atcerēties nostāstu par kādu franču aktieri, kas, izrādē tēlodams dusošo Hanibālu, patiešām aizmidzis un sācis skaļi krākt. Tomēr visgudrais kritiķis savā recenzijā atzīmējis, ka krākšana bijusi pārāk samākslota. «Cilvēki maldās nevis tāpēc, ka nezina, bet tāpēc, ka iedomājas visu zinām» — tā kādreiz teicis lielais franču domātājs Ruso. Tātad, arī pret kritiku dažkārt jāizturas kritiski, tomēr pārdomāt dzirdēto vajag vienmēr.

Daži cilvēki pat biedrisku kritiku uzņem ar neuzticību, saskata tajā kādu jaunu tendenci. Šādas nostājas pamatā ir bērnībā ieaudzinātā patmīlība, vēlēšanās visur sevi atfaisnot. Tāpēc attieksme pret kritiku ir viens no personības izaugsmes rādītājiem.

Pēc šādiem vispārīgiem apsvērumiem varam pievērsties pašaudzināšanas metodikai konkrētāk.

Pašaudzināšanas, tāpat kā audzināšanas, centrālo problēmu veido divi savstarpēji saistītu jautājumu kompleksi: 1) kādu gribam sevi izaudzināt, kādas personības īpašības izkopt, kādas izskaust un 2) kā to izdarīt, kādas metodes un paņēmienus lietot.

Vispārīnātu atbildi uz pirmo jautājumu jau dod ideja par komunistiskās audzināšanas mērķi — izaudzināt vispusīgi un harmoniski attīstītu personību. Tas ir cilvēks, kas sagatavots darbam, Dzimtenes aizsardzībai un pilnvērtīgai kultūras dzīvei. Padomju skola neatlaidīgi cenšas šo ideālu īstenot.

Aptuveni šāds ceļš ejams arī pašaudzināšanā. Tikai te kļūstam katrs pats sev skolotājs. Un nepakļauties šā peda-

goga prasībām vai pat traucēt viņa darbu nozīmētu izjokot pašam sevi. Tas nebūtu gudri. Pašaudzināšana ir kā personiskā krājkasīte — jo agrāk sāksi tajā ko ieguldīt, jo vairāk izņemsi vēlāk. Un, ja metīsi iekšā tikai vienkāpeikas, tad tur arī maz kas sakrāsies. Tāpēc sāc laikus un nežēlo sevi — met savā krājkasītē vairāk un galvenais, dari to sistemātiski!

Kā tad notiek īstenībā? Kā zinām, jau mazi bērni cenšas atdarināt pieaugušos, grib tiem līdzināties. Viņiem veidojas arī savs personības ideāls, tiesa, parasti kā fantāzijas rezultāts — lidotājs, balerīna, konfekšu tirgotājs. So ideālu viņi atveido savās rotaļās, pie tam ne pārāk ilgi — drīz pārslēdzas uz ko citu.

Pusaudzis jau spriež reālāk un kritiskāk. Viņa ideāla pamatā parasti ir kāds reāls apkārtnes cilvēks, literatūras vai kinofilmas varonis. Pusaudzis arī diezgan skaidri apzinās savus trūkumus un meklē ceļus to novēršanai. Bet arī viņa domāšana vēl jaucas ar romantisku fantāziju. Par viņa ideālu dažkārt var kļūt arī sabiedrībai nepieņemams cilvēks, ja tāds paspējis viņu ietekmēt. Dzīves pieredze pusaudzim vēl ir diezgan trūcīga, bet vēlēšanās traukties uz priekšu — vētraina. Motors strādā vareni, bet stūre un bremzes ne vienmēr klausā. Saprātīgu cilvēku padoms pusaudzim ir visai nepieciešams, tikai to ne vienmēr gribas pieņemt. Bet par pieļautajām kļūdām dažkārt iznāk dārgi samaksāt.

Tātad sākam ar ideāla meklēšanu. Par ko un kādam kļūt? Ir viegli un patīkami sapņot par ideālu, bet kļūst grūti un pat mokoši, ja sākam visu pārdomāt nopietni. Dzīve jau nav tikai pozitīvo varoņu izstāde, no kuras var izvēlēties vispiemērotāko paraugu. Tev apkārt būs daudz arī vieglā ceļa tīkotāju. Pie tam viņi nereti izskatīsies visai braši un ietekmīgi. Viņi centīsies piesaistīt tavu uzmanību, aicinās tevi sekot viņiem. Tur būs ne tikai dauzoņas, huliģāni, zagļēni un svešu automašīnu aizdzinēji, bet arī vienaudži no «solidām ģimenēm» — ārēji nevainojami: eleganti apģērbusies, samērā pieklājīgi, intelektuāli apdāvināti, bet ar diezgan zemu morālās attīstības līmeni. Viņu dzīves ideāls — zaļās jaunības baudīšana. Līdzekļu tam pietiek, jo vecāki nav sīkumaini. Bet, ja nu sāk pietrūkt naudas, tad...

Sie ārēji solidie jaunieši ir visbīstamāki tāpēc, ka viņu būtību ir diezgan grūti atmaskot. Arī skolai ar tādiem ir grūti, jo vecāki zina, kā skolotājus apklusināt. Ja nu

viņiem tomēr izdodas puslīdz sekmīgi pabeigt skolu, tad viņi izvēlas to ienesīgāko un ietekmīgāko nodarbošanos. Ir izauguši ierāvēji un karjeristi, kas nekautrējas pakāpties arī uz citu pleciem. Tādi cilvēki atgādina rijīgus kāpurus, kas rāpjas uz augšu pa koka stumbru pie vissulīgākajām lapām, lai ēstu, ēstu, ēstu. Tiesa, viņu nav daudz, bet pietiekami, lai jauktu galvas svārstīgākajiem jauniešiem. Sādu kaitēkļu izskaušanai nekādas ķīmikālijas nebūtu par stiprām. Un, jo agrāk kāpurus apsmidzina, jo mazāk posta tie paspēj nodarīt. Bet tas ir sūrs un nepatīkams darbs. Karjerists parasti ir prasīgs pret padotajiem un atsaucīgs pret priekšniekiem. Ierāvējs darbojas klusu kā peli. Tomēr vajag tik salīdzināt viņa algu ar uzkrātajām vērtībām, lai konstatētu līdzsvara trūkumu — pirmais svaru kauss strauji pacelsies uz augšu. Bet viņu dēli un meitas pierod tikai tērēt.

Un, ja nu tu nonāksi viņu pulkā, viegli tev neklāsies. Tevi uzskatīs par vientiesi un saukās par «ideālo». Ja tu atteiksies no viņu glāzītes un smēķa, tad tevi izsmies. Bet tu raugi noturēties stingri viņu pārgudrības priekšā! Atceries, ka pārgudrais ir muļķa pusbrālis, jo arī pats muļķis neapzinās savu muļķību un tāpēc ir labās domās par sevi. Ja nu tev tomēr neizdodas viņus pārliecināt, tad ej savu ceļu, jo tava vieta nav viņu kompānijā un savu personības ideālu tev te neatrast! Gluži otrādi — var pat gadīties, ka tev no viņiem pielīp kādi netikumi, no kuriem vēlāk grūti atbrīvoties. Tev taču zināms teiciens «Kādi tavi draugi, tāds tu pats».

«Kāda ir indivīdu dzīves darbība, tādi ir arī viņi paši,» rakstīja Kārlis Markss. Šie vārdi ikvienam var noderēt par orientieri, meklējot personības paraugu. Ne dikdieņu barā, bet darba cilvēku pulkā tas atrodams. «Darbā un tikai darbā cilvēks kļūst liels, un, jo lielāka cilvēka mīlestība pret darbu, jo lielāks arī viņš pats,» teicis Maksims Gorkijs. Un šādi krietni darba cilvēki nemaz nav tālu jāmeklē, tādi ir visapkārt, proti tikai viņus saskatīt un novērtēt!

Pusaudža gados un agrajā jaunībā cilvēks parasti ir maksimālists savās prasībās. Visu vai neko! Ja nevaru kļūt par izcilu cilvēku, tad nekļūšu ne par ko! Ja šim cilvēkam tomēr ir kādi trūkumi, tad tas nevar būt mans personības ideāls.

Taču būsim pieticīgi — ņemsim no katra to pozitīvo, kas viņam ir, un veidosim savu personības paraugu sintē-

tiski. Protams, vairāk vērības veltīsim tiem cilvēkiem, kas mūsu uzmanību piesaista ar savu personības bagātību. No nepatīkamajiem turēsimies tālāk, tomēr centīsimies noteikt — kas mums viņos īsti nepatīk. Pacentīsimies arī noskaidrot, kā mūsu paziņām izveidojušās viņu pozitīvās un negatīvās īpašības. Neatkārtosim viņu kļūdas, bet no pieredzes mācīsimies.

Praksē daudzveidīgos sevis audzināšanas uzdevumus parasti reducē līdz rakstura pašaudzināšanai. Tas ir pamatoti, jo raksturā, kā jau noskaidrojām, atspoguļojas vai visas cilvēka personības īpašības — vajadzības, intereses un motīvi, zināšanas un pārliecība, griba un paradumi, temperaments un psihiskie stāvokļi. Tāpēc arī cilvēku vērtē pēc viņa rakstura. Atsevišķie rakstura komponenti (griba, paradumi) arī viegli nosakāmi un pakļaujami pašaudzināšanai.

Pusaudzņa gados vairāk ievēro un augstāk vērtē cilvēka fizisko spēku, veselību un stāju, arī atjautību un drosmi. Jaunieši savukārt vairāk pievēršas gribas un emocionālajām īpašībām, arī interesēm un uzskatiem. To visu viņi ņem vērā, izvēloties draugus. Tā kā draudzība liek otram piemēroties, tad šīs īpašības nosaka arī pašaudzināšanas tuvākos uzdevumus.

Pašaudzināšanas galvenais uzdevums ir apzinīgās disciplīnas ieaudzināšana. Apzinīgās disciplīnas nozīmi sociālistiskās sabiedrības attīstībā augstu novērtēja jau V. I. Leņins. Ne mazāka nozīme tai ir arī cilvēka personības veidošanā. A. Makarenko apzinīgo disciplīnu raksturoja kā audzināšanas rezultātu. Vienlaikus tā kļūst arī par efektīvu līdzekli visā cilvēka darbībā, dažādu iecerēto īpašību izkopšanā un trūkumu izskaušanā. Apzinīgā disciplīna pamatojas uz skaidru situācijas izpratni, uz principiālu, atbildīgu un iejutīgu attieksmi pret apkārtni, kā arī uz morāli, stipru gribu. Tā izpaužas sabiedriski derīgā iniciatīvā un savaldībā. Disciplinētība kā rakstura īpašība attīstās pakāpeniski, dažādu disciplinējošu vingrinājumu rezultātā, nostiprinot gribu un iesakņojot derīgus paradumus.

Pašaudzināšanu visvienkāršāk sākt ar fiziskiem vingrinājumiem. Kurš gan negrib būt spēcīgs, vesels un stalts? Taču lai kļūtu tāds, vajadzīga sistemātiska fiziska piepūle, jāievēro diennakts režīms un sanitāri higiēniskās prasības. Tad jau sākas sevis disciplinēšana. Vienlaikus rūdās arī griba.

Lielsks pašaudzināšanas līdzeklis ir arī ikdienišķais fiziskais darbs, kaut vai pašapkalpošanās mērogā. Tas ne vienmēr šķiet patīkams, tomēr ir nepieciešams. Darbā top dzīvei nepieciešamās vērtības un attīstās arī pats cilvēks — fiziski, intelektuāli un morāliiski. Disciplinē arī garīgais darbs: mācības, jaunrade, jebkura intelektuāla piepūle. Tas pats sakāms arī par sabiedriskajiem pienākumiem. Tomēr darbs cilvēku audzina tikai tad, ja to veic rūpīgi, ar atbildības izjūtu un istajā laikā. Ievērosim to vienmēr un visur. Sāksim ar nepatīkamāko un grūtāko darbu un neko bez nopietna iemesla neatliksim uz vēlāku laiku. Ja šo prasību neievērosim, mūsu raksturā kā nezāles iesakņosies nepatīkamas un pat bīstamas īpašības — bezatbildība un glēvums. Bet šādi cilvēki nav cieņā nevienā kolektīvā.

Tipisks disciplinētības rādītājs ir cilvēka laika budžets. Pētījumi par studentu slodzi rāda, ka tie diennaktī caurmērā «pazaudē» 3—4 stundas, nevarēdami pateikt, kur tās palikušas. Bet vai pārējie jaunieši nezaudē vēl vairāk laika? Un katra stunda taču cilvēkam ir dota tikai vienreiz mūžā, nākamajai jau ir citi uzdevumi un saturs. Ja nu šādi laika zudumi sāktos ar pirmo skolas dienu un turpinātos visu mūžu, tad iznāktu kādi 8—9 pazaudēti gadi. Kurš gan gribētu tos atdot? Bet nu tie ir pagalam — nokvernēti. Vēl jaunāk — šis izniekotās stundas atstājušas nepatīkamas pēdas cilvēka raksturā — kvernēšanas paradumu.

Vienkāršs un ērti veicams pašaudzināšanas uzdevums ir savas ārējās stājas veidošana. Te iekļaujas ikdienišķās rūpes par tīrību un kārtību, kā arī kulturālās uzvedības normu sistemātiska ievērošana. Jaunietis, kas autobusā «saglabā» sev sēdvietu, droši var ierakstīt dažus zaudētus punktus savā pašaudzināšanas kontā.

Prasme un paradums kontrolēt un veidot savu ārējo stāju ir zināms ieguldījums arī morālās stājas veidošanā, jo mūsu sabiedrībā kulturālās uzvedības normas izaug no cieņas pret cilvēku. Psihiskie mehānismi, kas te darbojas, ir vieni un tie paši — gribas un darbības pakļaušana morālajai pārlicībai.

Vienmēr būt laipam, godīgam un taisnīgam nemaz nav tik viegli. Ir taču jāatsakās no dažādām ērtībām un iecerēm, ir jāzaudē laiks, jāpārvar zināma nepatika, vajadzīga fiziska un intelektuāla piepūle, dažkārt drosmīgi jāstājas pretī citu uzskatiem, pat fiziskajam spēkam. Ne katrs šajā

cīņā gūst uzvaras punktus. Bet zaudējuma nullītes tādām atkal jāieraksta pašaudzināšanas kontā.

Grūti sevi audzināt ir tam, kas bērnībā nav radījis ne no kā atteikties, kam visas iegribas vecāki steigušies dāsni apmierināt, visu atļāvuši un pārkāpumus vēlīgi attaisnojuši. Tāds bērns no vecākiem mantojumā saņēmis vāju gribu un veselu virkni netikumu — slinkumu, solījuma nepildīšanu, melošanu, baudkāri u. c. Šie paradumi viņam iesakņojušies kā nezāles, un vājās gribas dēļ ir grūti no tiem atbrīvoties pat tad, kad cilvēks jau sāk savus trūkumus apzināties. Labie nodomi parasti paliek neizpildīti. Viņiem jo sevišķi nepieciešama pieaugušo cilvēku un vienauzdu kolektīva palīdzība — konsekventas prasības, ierosinājumi, kontrole, pamudinājumi un dažkārt arī taisnīgs sods.

Līdz ar personības pakāpenisku izaugsmi paplašinās un padziļinās arī pašaudzināšanas uzdevumi. Daudzveidīgāki kļūst to īstenošanas paņēmieni. Tomēr tie vienmēr saistāmi ar mūsu ikdienišķajām gaitām — darbu, sadzīvi, atpūtu. Ja konsekventi un pēc labākās sirdsapziņas pieņemam un izpildām lēmumus, turam dotos solījumus, cenšamies būt godīgi un taisnīgi visos konfliktos, pūlamies saprast arī citus cilvēkus, tad mūsu pašaudzināšana jau ir ievirzīta pareizi un noteikti gūs pozitīvus rezultātus.

Pašaudzināšanā nav nepieciešami nekādi speciāli izdomāti vingrinājumi. Tomēr pusaudžiem un jauniešiem nereti ir tendence tādus izmantot. Dažs licis zem palaga šķautņainus akmeņus, lai guļot norūdītos kā Suvorovs. Cits, saēdies silķes, mocījies dedzinošās slāpēs, bet nedzēris. Kāda meitene ieteikusi citām šādu paņēmieni: aiziet uz interesantu kinoizrādi un filmas kulminācijas brīdī piespiest sevi atstāt zāli. Diezgan dārgu un grūti realizējamu metodiku reiz bija izstrādājis kāds students. Pārnācis no lekcijām, viņš cepis gaļu ar sīpoliem, kāri vilkdams nāsīs smaržas un izsalkumā rīdams siekalas. Viņš jutis, ka iekšās atdalās sulas kā Pavlova sunim. Bet, kad nu mielasts bijis gatavs, cepējs uzdevis sev būtiski svarīgu jautājumu: vai tu esi vilks vai cilvēks? Ja cilvēks, tad ieliec pannu plītskrāsnī, uzvelc mēteli un apej divus kvartālus veselīgā ziemas pastaigā. Tā arī vienmēr darījis. Rezultātā gribu gan norūdījis, bet vienlaikus arī iemantojis čūlu gremošanas orgānos. Slimību ārstējot, bijusi jāievēro stingra diēta, konsekvents ēšanas režīms. Te nu palīdzējusi stiprā griba. Vai šai gadījumā, kā saka, uzvalka odere neiznāca dārgāka par virsdrēbi? Mēs šādas metodes tomēr neieteiksim.

Vienmēr jābūt skaidrībā par tuvākās un tālākās rīcības programmu — kas, kāpēc, kad un kā jādara? Nepieciešama arī sistemātiska paškontrolē un pašuzskaite. Var, protams, to visu reģistrēt burtnīcā, bet vēl labāk ir paturēt galvā, tas cilvēku padara operatīvāku. Ir labi, ja kolektīva biedri prot pareizi novērtēt pašaudzināšanas nozīmi un cits citu atbalsta. Galvenā iniciatīva un atbildība tomēr jāuzņemas katram pašam. Cilvēka galvas smadzeņu lielo pusložu ga-roza, kas vada mūsu apzinīgo darbību, reizēm ar neticamu spēku spēj apspiest nepatiku, bailes, nogurumu, pat fiziskas sāpes, kas traucē sasniegt iecerēto mērķi. Te izpaužas bieži daudzīnātā pašiedvesma (slimniekam kļūst labāk jau ar ārsta ierašanos, pat jau pēc ziņas, ka ārsts pieteikts). Lūk, ko stāsta par kādu vecāku vīru, kas mīlējis bieži iedzert. Reiz tas kopā ar draugiem sviķojis līdz vēlai nakts stundai. Kad nu beidzot pārnācis mājā, tad jutis, ka vairs nav labi — trūkst elpas un sirds stājas. Vīrs tumsā izmī-sīgi meklējis logu, lai ielaistu svaigu gaisu. Stiklu gan sataustījis, bet roktura kā nav, tā nav. Par laimi sačamdī-jis gludekli, to tad triecis stiklā un pats atkritis mīkstajā krēslā. Nu jutis, kā nāk iekšā svaigs gaiss — aumaļām vien. Vīram kļuvis viegli, un viņš aizmidzis. Kad no rīta pamodies, tad redzējis, ka logs vesels, bet grāmatu skapim izsistas stikla durvis.

Pašiedvesma ir varens pašaudzināšanas līdzeklis. Tāpēc neveiksmēs nepūlēsimies attaisnoties, jo tāda rīcība padara glēvu, bet centīsimies sevi piespiest izlabot kļūdu un pa-veikt nepadarīto. Nenonīcināsim arī nelielus panākumus, jo no tiem veidojas lielie. Cilvēks, kas iemācījies sevi orga-nizēt un disciplinēt, ir ieguvis lielas priekšrocības dzīvē. Var teikt, ka tādām nav neaizsniedzamu mērķu.

Tas viss liekas vienkārši un saprotami. Atliek tikai riko-ties. Bet kāpēc šo cīņu ar sevi tik bieži zaudējam? Kāpēc reizēm paliekam pusceļā vai apstājam netālu no mērķa? Laikam jau pietrūkst rūdījuma. Vai gan citādi par saviem laikabiedriem tik rūgtus vārdus teiktu jaunās paaudzes rakstnieks Aivars Kļavis: «Mēs vainojam likteni, kad vajadzētu vainot pašu glēvumu. Mēs vainojam nejaušību, kad vajadzētu vainot raksturu. Mēs vainojam situāciju, kad vajadzētu vainot sirdsapziņu. Mēs vainojam sliktu ietekmi, kad vajadzētu vainot gribasspēku.

Mēs vainojam citus, lai saudzētu sevi.»

Nu tad nesaudzēsim sevi un nevainosim citus!

Sprīdītis meklē laimi

Sprīdītis dodas pasaulē meklēt laimi. Kāpēc gan lai viņš to nedarītu? Katrs taču grib būt laimīgs. Un, ja nu kāds apgalvotu, kā grib kļūt nelaimīgs, tad mēs laikam sāktu apšaubīt viņa pieskaitāmību.

Laime — tā ir cilvēces mūžīgais ilgu simbols! Cik daudz pretrunīgu domu un strīdu tā izraisījusi! Dzejnieki tai vēlījuši savas vārsmas un filozofi briedinājuši smagus domu graudus. Pedagogi un vecāki neatlaidīgi centušies jaunajai paaudzei ieskaidrot savus uzskatus šai jautājumā. Taču vēl arvien par to diskutējam.

Dažs laimi saskata bagātībā, visu mūžu dzēnas tai pakal, un nekad viņam nav diezgan. Citi ar suņa pacietību stāv rindā pēc deficīta precēm, it kā pasaule taisītos iet bojā, bet izglābsies tikai tie, kas izstāvēs rindu. Pieticīgie apgalvo, ka laime esot tāds stāvoklis, kad cilvēku nenomāc nekāda nelaime. Pat norimušas zobu sāpes spējot sagādāt laimes izjūtu. Tāpēc laime un veselība šķiet tik cieši saistīti jēdzieni, ka pat glāzes pieskandinādami, sparīgi saucam: «Uz veselību!», kaut gan zinām, ka pati iedzeršana posta kā veselību, tā laimi.

Istā laime ir mīlestībā — apgalvo jaunība. Un to liegt spēj tikai trulais patmīlis vai izlutinātais baudītājs, kas mīlestību nekad nav izjutis. Laime ir darbs — atgādina prātīgie. To vislabāk saprot tie cilvēki, kas savā mūžā

piedzīvojuši bezdarba laikus. To saprot arī vecie pensio-
nāri, kas gadu un spēku izsūkuma dēļ vairs nespēj strādāt.

Bet kā vērtēsim šādu laimes izjūtas variantu — meitene
vidusskolas vecumā ir laimīga tāpēc, ka viņai ir dārgi
apavi un rotaslietas, kādu nav nevienai klases biedrenei.
Un tā paša vecuma puisis ir ne mazāk laimīgs tāpēc, ka
spēj izmaksāt jebkurai vienaudžu kompānijai, jo vecāki
viņa kabatas naudu neierobežo. Abi domā vienādi — man
ir, bet jums, gnīdām, nav. Abi ir laimīgi ar savu privile-
ģēto situāciju, ko radījuši viņu vecāki.

Nav jābūt pārlieku gudram, jābūt tikai pietiekami godī-
gam, lai saprastu un izjustu, ka šāds uz materiālo kon-
trastu pamata veidots laimes ideāls ir svešs kā mūsu ide-
oloģijai, tā arī mūsu morālei. Tas ir cietsirdīgā mietpilsoņa
ideāls, viens no aizgājušo laiku buržuāzijas ideoloģiska-
jiem recidīviem, kas diemžēl vēl arvien sastopams mūsu
sabiedrībā.

«Istā laime ir tā, kas pieder visiem,» tā savā laikā rak-
stīja Viktors Igo, bet Kārlis Markss uzskatīja, ka vislaimī-
gākais ir tas, kurš padarījis laimīgus iespējami lielāku
skaitu cilvēku. Tātad laime meklējama cīņā par progresīvu
ideju īstenošanu, priekā, ko sniedz jauni atklājumi zinātnē,
tehnikā un mākslā, cilvēces dzīves apstākļu uzlabošanā un
jaunās paaudzes audzināšanā. Tā ir devēja, nevis ņēmēja
laime. Arī komunistisko sabiedrību iedomājamies kā šādu
laimīgu cilvēku apvienību, kur katrs labprātīgi strādās
pēc savām spējām un saņems pēc savām vajadzībām. Bet,
lai to sasniegtu, vēl veicams liels darbs ne tikai materiālās
bāzes nostiprināšanā, bet arī cilvēka apziņas pārveidošanā.
Daudziem vēl jāpārorientējas no naska ņēmēja pozīcijas
uz nesavtīga devēja pozīciju, ņēmēja laimes vietā jāiepa-
zīst devēja laime. Ir jāizaug no cilvēka par Cilvēku — ko-
munistisku personību. Un nebūs par ļaunu, mīlo jauno lā-
sītāj — mūsu nākotnes cerība, ja arī tu sevi šai skatījumā
pārbaudīsi. Kura nākotnes problēma tevi nodarbina vai-
rāk — kā dot pēc spējām, vai kā ņemt pēc vajadzībām.

Bet ko saka psihologi? Viņi neiejaucas dzejnieku un filo-
zofu strīdos, bet iet savu zinātnisko meklējumu ceļu un
cenšas izdibināt sarežģīto cilvēka vadības pulti, kas regulē
viņa centienus un iespējas, visu viņa dzīves gaitu, arī ce-
ļus uz laimi. Un šos ceļus psihologi saskata cilvēka daudz-
veidīgajās vajadzībās un interesēs, to apmierināšanā un
nemitīgajā attīstībā, cilvēku vērtību orientācijā un preten-
ziju līmenī.

Tāpēc nestaigāsim kā Sprīdītis pakal maldu uguntiņām, bet spriedisim reāli. Neraksim uz labu laimi purvā, bet domāsim.

Tātd katram ir savas ieceres un tikojumi, savas vēlēšanās un prasības, isāk izsakoties, — savas pretenzijas. Citam lielākas, citam pieticīgākas. Dažādas ir arī šo pretenziju īstenošanas iespējas. Var izdalīt četrus variantus: 1) augsts pretenziju līmenis un optimālas to apmierināšanas iespējas; 2) pretenziju līmenis augsts, bet nepietiekamas iespējas tās apmierināt; 3) zems pretenziju līmenis, un tās viegli apmierināmas; 4) pretenziju līmenis zems, bet pat tās ir grūti apmierināt.

Sākumā varētu likties, ka pirmajā un trešajā gadījumā cilvēks ir laimīgs, bet otrajā un ceturtajā nelaimīgs. Laimīgs tāpēc, ka var sasniegt iecerēto, un nelaimīgs tāpēc, ka to nespēj. Pirmajā variantā — laimīgs par sasniegto lielumu, trešajā — par mazumu. Otrajā variantā nelaimīgs tāpēc, ka nespēj realizēt savas dzižās ieceres, ceturtajā — tāpēc, ka viņam liegts pats mazumiņš. Tātd iznāk, ka apmierinātība (A) ir tieši proporcionāla pretenziju īstenošanas iespējām (I), bet apgriezti proporcionāla — pretenziju līmeņa (P) augstumam: $A = \frac{I}{P}$.

Vai laimes formula jau būtu atrasta? Nesteigsimies ar aplausiem, bet vispirms paanalizēsim dažus piemērus.

Zinātnieks pēc bezgalīgu meklējumu mokām beidzot ir atklājis jaunu patiesību. Mākslinieks daudzu gadu laikā radījis vienreizēju šedevru. Atpalikušas saimniecības vadītājs savu mūžu apracis rūpēs par tās uzplaukumu, un nu beidzot mērķis ir sasniegts. Cilvēki ir gandarīti un laimīgi. leguvums ir arī sabiedrībai. (1. variants.) Bet citam var būt visai augstas prasības pēc dzīves ērtībām un baudām. Ja nu rocība ļauj to visu neierobežoti sasniegt, tad arī viņš ir laimīgs.

Te nu mēs kļūstam domīgi. Mums nāk prātā pagājušā gadsimta literatūrā attēlotais «liekais cilvēks». Tas taču īstenībā bija nelaimīgs. Un, ja nu reiz acis atveras arī mūsdienu dzīves baudītājam un viņš saskata savu ideālu necilo būtību, tad arī viņa laime var pārvērsties nejaukā pagīrās.

Bet kā ir ar pieticīgajiem? (3. variants.) Visu tautu folklorā pieticības tikums cildināts un stādīts pretī alkātības netikumam. To sludinājuši arī daudzi senie domātāji, kristiānisma mācību ieskaitot. Vecāki parasti ierobe-

žojuši savas ērtības bērnu labā un jutušies laimīgi. Tomēr mūsdienu cilvēki tik pieticīgi vairs nav. Nevienš nemainīs modernu dzīvokli pret Diogena mucu. Cilvēku vajadzības likumsakarīgi attīstās, un līdz ar to vienmēr augstāk ceļas mūsu pretenziju līmenis. Tā attīstās cilvēces materiālā un garīgā kultūra. Tāpēc arī iepriekšējo paaudžu «pieticība» mūsdienu cilvēka skatījumā jāsaprot kā vēsturiski nosacīta. Mēdz teikt, ka tas, kas neko labāku nav redzējis, ir apmierināts ar esošo. Taču tas nenozīmē, ka iepriekšējo laikmetu cilvēki nebūtu saskatījuši atšķirības individuālās dzīves iespējās. Pieticīgie un alkātīgie ir bijuši vienmēr. Kuri laimīgāki? Laikam jau drīzāk pirmie nekā otrie.

Ja cilvēkam ir lieli, cildeni mērķi, no kuriem viņš nespēj atteikties, bet vienlaikus viņš arī apzinās, cik grūti vai pat neiespējami ir tos sasniegt, tad šāds stāvoklis var izraisīt dziļu pesimismu, cilvēks it kā vairs nesaskata savas dzīves jēgu. (2. variants.) Bet var būt arī citādi — jo lielākas grūtības ceļā uz mērķi, jo vairāk pieaug cilvēka neatlaidība.

Spilgts piemērs šai ziņā ir mūsu gadsimta pirmās puses franču filozofs, ārsts un mūziķis Alberts Sveicers. Atteicies no spožās karjeras, kas to gaidīja Eiropā, lielais humanists devās uz Ekvatoriālo Āfriku, lai savu mūžu veltītu turienes nelaimīgo cilvēku ārstēšanai. A. Sveicers skaidri apzinājās, ka viņš ar savu darbu nepaglābs visu Āfriku no slimību posta. Bet viņš darīja iespējamo un bija laimīgs. Vēlāk A. Sveiceram radās daudz sekotāju.

Ja nu šādu filantropu individuālās darbības vērtējums mums var radīt arī zināmas domstarpības, tad ar vienprātīgu atzinību šodien vērtējam dažādu laiku un dažādu tautu brīvības cīnītājus, revolucionārus, kas savu dzīvi, veselību un pat dzīvību atdevuši cildenas idejas īstenošanai. Ne visi viņi cerēja piedzīvot uzvaras prieku, bet viņu laime bija pašā cīņā.

Un tā ir ar daudziem mūsdienu ierindas cilvēkiem. Mežkopis, dēstīdams mežu, apzinās, ka viņš nepiedzīvos šo koku vareno šalkoņu. Skolotājs zina, ka nesagaidīs pateicības vārdus no saviem audzēkņiem, kad tie būs sasnieguši sava mūža novakari (jo tikai tad cilvēks īsti spēj novērtēt sava skolotāja devumu). Bet visi šie cilvēki ir laimīgi, tāpēc, ka var strādāt darbu, kas sola perspektīvu labumu citiem.

Un beidzot — pieticīgā cilvēka neapskaužamā situācija. (4. variants.) Tādā atrodas vecais Bungatiņš Blaumaņa lugā «Sestdienas vakars». Slimajam ubagam ir tikai viena vēlēšanās — pirms nāves nomazgāties pirti. Bet nav neviena, kas viņu turp aizvestu. Un tā Bungatiņš klusi aiziet no dzīves, nevienu savā nelaimē nevainodams. Tas, protams, ir literatūras tēls, bet ne jau rakstnieka fantāzijā vien radies. Dzīves īstenībā tādu bija diezgan. Un gadās jau arī mūsu sabiedrībā pa vecam invalīdam, kas vientulībā gaida kādu tuvinieku atnākam.

Kā redzam, mūsu laimes formulai vēl vajadzīgs daudz papildinājumu, vēl ir jāievēro daudzi blakus nosacījumi. Visi kvantitatīvie rādītāji (A, P un I) ir jāpiepilda ar kvalitatīvu saturu. Vēl ir jānoskaidro vairāki savstarpēji saistīti jautājumi: 1) kādas, cik sabiedriski nozīmīgas ir pašas pretenzijas un vai cilvēks pats apzinās to jēgu un vērtību, 2) kādi ceļi un līdzekļi tiek izmantoti un ir pieļaujami pretenziju apmierināšanai, 3) vai laime ir tikai apmierinātībā par rezultātiem vai arī tā atrodama jau pašā kustībā uz mērķi, piepūlē, cīņā? Par to visu vēl varām domāt un diskutēt. Tomēr zināmu ievirzi mūsu domāšanai formula dod.

Bet nu pievērsīsimies konkrētai laimes problēmai — tai laimei, kas meklējama cilvēku savstarpējās, personiskās attiecībās. Arī Sprīdītis, pasauli izstaigājis, atgriezās mājās, jo zināja, ka tur viņu gaida Lienīte, vecāmate un citi tuvinieki.

Biedri un draugi

Ka cilvēku personiskās attiecības ir viens no mūsu laimes un nelaiemes avotiem, to laikam zina katrs. Bet ne vienmēr apzināmies šā avota lielumu, ne vienmēr esam pietiekami vērigi ielūkojušies tā bezgalīgajā dziļumā.

Laimīgi meklējam darbā, pārticībā, mākslas baudījumā. Tam visam ir savs pamāts. Bet vai kādreiz nav tā, ka darbs un izpeļņa mūs pilnā mērā apmierina, bet sarūgtina mūžīgie konflikti ar kolektīva biedriem vai arī ģildas ģimenē. Un otrādi — darbā jāpārvar visādas grūtības, arī izpeļņa varēja būt lielāka, bet apkārt ir lieliski, atsaucīgi cilvēki un mājā ģimene, kas mūs saprot un atbalsta. Kuru variantu izvēlēsimies?

Ideāls, protams, būtu trešais — labi darba apstākļi un saskaņa cilvēku starpā. Bet kā to visu radīt un saglabāt? Ne vienmēr viss atkarīgs no mums pašiem, sevišķi attiecībā uz darba apstākļiem. Toties savas personiskās attiecības taču lielā mērā veidojam mēs paši. Kā mežā sauc, tā atskan. Cik labi pazīstam un izprotam apkārtējos cilvēkus, kā reaģējam uz viņu trūkumiem, neveiksmēm un nesavaldību — tas viss taču ir mūsu ziņā un varā. Varam taču cits citu ietekmēt, audzināt.

Tomēr, lai saprātīgi veidotu cilvēku savstarpējās personiskās attiecības, ir jāzina galvenās likumsakarības, kas te darbojas, ir jāizprot šo attiecību būtība.

Mūsu sabiedrībai ir tipiskas trīs savstarpējo attiecību formas — biedriskums, draudzība un mīlestība. Divas pirmās ikdienā nereti jauc, uzskata par vienu un to pašu attiecību formu. Atšķirība tomēr ir, pie tam būtiska. Tāpēc ir nepieciešami sīkāk iztīrīt katru no tām.

Sāksim ar biedriskuma jēdzienu. Ikdienā vārdu «biedrs» dzird lietojam gan šaurākā, gan plašākā nozīmē. Kāda tad te ir atšķirība?

Ikdienas dzīvē bieži veidojas tādas situācijas, kur cilvēki dara vienu darbu un tiem ir kopīgas vajadzības un intereses. Sai sakarībā runājam par skolas, darba, ceļa, pulciņa biedriem. Te biedriskās attiecības ir pārejošas, tām ir tikai gadījuma raksturs. Tādas, protams, var izveidoties neatkarīgi no sabiedriskās iekārtas, tāpēc iespējamās arī kapitālistiskajā sabiedrībā.

Bet mēs taču par biedru saucam katru, arī svešu padomju cilvēku. Un tā nav tikai norunas ceļā pieņemta vispārīga uzrunas forma, tai ir dziļš sociāls pamatojums, kas izaug no sociālistiskā ražošanas veida.

Kapitālistiskajā sabiedrībā nevar pastāvēt biedriskas attiecības visu cilvēku starpā, jo kapitālistiskā ražošanas sistēma rada šķiru interešu pretišķības. Nebeidzamā peļņas kāre un ar to saistītā konkurences cīņa kapitālistus padara par slēptiem savstarpējiem ienaidniekiem. Bet bezdarbs rada konkurenci strādnieku starpā. Pat ubagi te ir konkurenti. Savstarpējās attiecībās šīs pretišķības zināmā mērā maskē uzrunas formas «kungs», «kundze». Protams, ja nabagais tā uzrunā bagāto, tad tas šķiet dabiski, bet, ja otrādi, tad tā ir tikai liekulība. Buržuāziskā privātīpašnieku ideoloģija un morāle cilvēkus nevis vieno, bet šķir — padara tos par savrupējiem individuālistiem. Vienīgi apzinīgākā strādnieku šķiras daļa — proletariāts cenšas apvienoties cīņai pret ekspluatāciju. Veidojas stabila biedriskas attiecības šķiras mērogā.

Mūsu sabiedrībā turpretī cilvēku biedriskās attiecības nosaka jau pats sociālistiskais ražošanas veids. Te visi strādā visu interesēs, ir cits no cita atkarīgi. So atkarību viskonkrētāk izjūt cilvēki, kas strādā pie viena konveijera, vienā brigādē, cehā, uzņēmumā utt. Visi atbild par kopējās produkcijas daudzumu un labumu, visi ir ieinteresēti, lai ikviens labi strādātu. Mazāk šo savstarpējo atkarību izjūt tie, kas strādā dažādos uzņēmumos un iestādēs. Tomēr šāda atkarība pastāv visas padomju sabiedrības mērogā: lauku darbaļaudis ir atkarīgi no ražošanas riku un

patēriņa priekšmetu produkcijas, ko dod pilsētu rūpniecība, bet pilsētu iedzīvotāji savukārt atkarīgi no pārtikas, ko iegūst laukos. Tāpat šajā savstarpējās atkarības sistēmā iekļaujas tirdzniecības, transporta, kultūras un citu nozaru darbinieki. Jo vairāk un labāku produkciju ražojam un jo labāk ir organizēta tās sadale patērētājiem, jo augstāks ir visas padomju tautas dzīves līmenis. Tāda biedriska sadarbība un cilvēku savstarpēja atkarība pastāv arī savienoto republiku un apgabalu starpā. No šīs savstarpējās atkarības izaug savstarpējas cieņas, līdztiesības un līdzvērtības izjūta — mēs cienījam katru krietnu darba darītāju, neatkarīgi no viņa specialitātes un posteņa.

Organizētības, savstarpējas atkarības izjūta un pienākuma apziņa, protams, pastāv arī kapitālistiskajā sabiedrībā, tomēr tur to diktē jau minētā peļņas kāre un konkurences cīņa, bet vienkāršajiem ļaudim — rūpes par savu ikdienišķo eksistenci. Turpretī mūsu sabiedrībā blakus materiālajai ieinteresētībai cilvēku darbībā un savstarpējās attiecībās aizvien nozīmīgāki kļūst morālie stimuli. Izvērstas komunisma celtniecības periodā padomju darbaļaudis aizvien skaidrāk sāk apzināties sava kopīgā uzdevuma cildenumu, aizvien ciešāk saliedējas vienotā daudznāciju kolektīvā, ko vieno rūpes par visas sabiedrības labklājības uzplaukumu, kura pamatā ir sociālistiskais ražošanas veids un savstarpējās biedriskās attiecības.

Biedriskums ir lietišķas attiecības, tomēr tajās ir arī daudz cilvēcīgas iejūtības un atsaucības. Tās atbilst ne vien sociālistiskajam ražošanas veidam, bet arī komunistiskās morāles humānajiem principiem. Biedriskums izpaužas savstarpējā cieņā un gatavībā palīdzēt, bet vienlaikus tiek izvirzītas arī stingras principiālas prasības citam pret citu, atbilstoši sava kolektīva un visas sabiedrības interesēm.

Tā kā biedriskās attiecības atbilst visas sociālistiskās sabiedrības interesēm, tad tās ir obligātas visiem padomju cilvēkiem, arī skolēniem, neatkarīgi no savstarpējām simpātijām vai antipātijām.

Skolēni dažreiz biedriskās attiecības pārprot. Daži domā, ka biedra pienākums ir palīdzēt slēpt otra pārkāpumu, dot norakstīt mājas darbu vai stundā teikt priekšā. Pats par sevi saprotams, ka tā tikai palīdzam izvairoties no atbildības un tāda «palīdzība» nevienam nenāk par labu. Palīdzētājs rikojas kā lācis senajā nostāstā — sīdams mušu uz dusošā saimnieka pieres, tas nosītis arī

pašu saimnieku. Tā radies teiciens «lāča pakalpojums». Šādā gadījumā palīdzības saņēmējs gan paliek dzīvs, taču pakalpojuma negatīvās sekas agri vai vēlu izjutīs gan pats aizbildinātais biedrs, gan arī citi: ar biedru palīdzību apslēptā nezinašana var radīt sarežģījumus turpmākajās mācībās un darbā, bet no sīkajiem pārkāpumiem un meliem, ja tie laikus nesaņem pretsparu, vēlāk var izaugt pat noziegumi. Tāpēc īsti, uzticami biedri gan vienmēr palīdz grūtā brīdī, bet nekad neļauj izvairīties no pienākuma. Tā rīkojās Padomju Armijas karavīri cīņā ar interventiem un vācu fašistiskajiem iebrucējiem, tā šodien izturas mūsu strādnieki un inteliģence, tādas savstarpējas principiālas attiecības jāveido arī skolēniem.

Prasību un cieņas vienotība ir viens no komunistiskās audzināšanas principiem, ko izvirza padomju pedagogija. Tajā nav nekādu pretrunu, jo prasības pret biedru izaug no rūpēm par viņu, bet šādu prasību trūkums liecina par vienaldzību un bezatbildību. Tikai uz šādu principiālu biedrisku attiecību pamata var veidoties un pastāvēt īsts kolektīvs.

Ar kolektīvu saprotam ilgstoši vienotu brīvu cilvēku kopu, kas organizēta uz līdztiesības pamatiem un ko vieno sabiedriski derīgi mērķi un kopīgas darbības šo mērķu sasniegšanā. Tātad ne jau katru cilvēku grupu ir kolektīvs. Rinda pēc deficīta precēm vēl nav kolektīvs, kaut arī te tiek ievērota zināma organizatoriska kārtība, tomēr ļaudis ir sapulcējušies tikai gadījuma dēļ. Par kolektīvu nevar nosaukt pusaudžu grupiņu, kas apzog kioskus vai aizdzen automašīnas, jo viņu mērķi ir antisabiedriski. Arī grupas organizatoriskajai struktūrai ir cits raksturs — to sev pakļāvis kāds robusts barvedis, kas tajā jūtas kā aborigēnu virsaitis nelielā dienvidjūras salā. Šādās grupās velti meklēt biedrisku līdztiesību un cilvēcīgu draudzību.

Bet kas tad īsti ir draudzība, un kā tā rodas?

Kolektīvā līdzās kopīgajām interesēm var pastāvēt arī daudz dažādu citu interešu. Tās nav pretrunā ar kopīgajām interesēm, tomēr ir tuvākas tikai atsevišķiem šā kolektīva locekļiem. Tā, piemēram, vieni aizraujas ar sportu, tūrismu vai fotografēšanu, otrs valdzina literatūra vai mūzika, trešie interesējas par tehniku, bioloģiju vai vēsturi utt. Dabiski, ka vienādas speciālās intereses cilvēkus tuvinā. Tāpat katram cilvēkam ir arī savas intīmas domas un jūtas: dažādas nākotnes ieceres, nepārvarētas pretrunas, kādas bēdas vai prieks personiskajā dzīvē. Tas viss

nodarbina prātu un satrauc sirdi. Gribas ar kādu dalities, jo tad kļūst it kā vieglāk: dalītas bēdas — pusbēdas, dalīti prieki — divkārtī prieki. Bet intīmas domas un jūtas necieš skaļumu, tās uzticam tikai sevišķi tuviem cilvēkiem. Tuvi mums visbiežāk liekas tie, kuros saskatām kādas sev radniecīgas personības īpašības. Tā uz kopīgu interešu, vienotas pārliecības un iekšējas tuvības pamata rodas draudzība — sevišķi tuvas un sirsnīgas attiecības atsevišķu cilvēku starpā.

Personiskā draudzība ir biedriskuma augstākā pakāpe. Tā nebūt nešķel kolektīvu (kā daži nepareizi domā), bet gan palīdz tam vēl ciešāk saliedēties, ja vien īpašības un intereses, kas draugus vieno, nav pretrunā ar kolektīva un sociālistiskās sabiedrības interesēm.

Draudzības jūtas ir dziļi humānas, tās liek rūpēties par otru, dod spēku un palīdz pašam kļūt labākam. «Putna spēks ir spārnos, cilvēka — draudzībā,» māca krievu sakāmvārds, bet gruzīnu paruna draugus pielīdzina koka saknēm. «Bez uzticamiem draugiem pasaule būtu bezgalīgs tuksnesis,» raksta angļu filozofs F. Bēkons.

Draudzība lielā mērā ir atkarīga no cilvēku rakstura īpašībām. Ja gribi iegūt draugus, esi atsaucīgs pret citiem, sevišķi viņu grūtajos brīžos, kad tavs morālais atbalsts visvairāk nepieciešams. Ar patmīli parasti nemēdz draudzēties, biedri to nemīl un necienī savā kolektīvā. Uz tādu attiecināmi vācu dzejnieka V. Gētes vārdi: «Kas ir bez draugiem, tas caur dzīvi iet kā švešinieks.»

Draudzība izaug no cilvēka sabiedriskās dabas — kā iekšēja nepieciešamība. To nosaka ne sociālas, bet psiholoģiskas likumsakarības. Tā nav atkarīga no ražošanas veida vai sabiedriskās iekārtas. Tāpēc arī tā ir sena cilvēku attiecību forma, kas vienmēr pastāvējusi, ir augstu vērtēta un cienīta. Draudzība ir cildināta visu tautu folklorā, daiļliteratūrā un izcilu cilvēku izteikumos. Tas tomēr nenozīmē, ka draudzībai mūsu sociālistiskajā sabiedrībā nebūtu savas īpatnības. Padomju cilvēku draudzību vispirms raksturo ideoloģiskā un morālā vienotība, komunistiskās celtniecības kopīgās intereses. Tā nav tikai atsevišķu labāko cilvēku pazīme, bet parasta parādība mūsu sabiedrībā. Bieži pat ir grūti pateikt, kur kolektīvā biedriskums pāriet draudzībā, jo īstu biedru pulkā vienmēr valda atklāta un draudzīga savstarpēja attieksme un vēlēšanās saprast citam citu arī personiskajā dzīvē. Tikai mūsu zemē varam runāt par tautu un paudžu draudzību,

kas izveidojusies kopīgu cīņu un pašreizējā darba gaitā.

Sevišķi pēc draudzības tiecas bērni, pusaudži un jaunieši. Si viņu tieksme ir atbalstāma. Tomēr dažreiz drauga izvēle var būt arī neveiksmīga. Bērni un pusaudži vēl neprot vispusīgi un pareizi novērtēt savus biedrus un paziņas. Viņi nereti sajauc drosmi ar tukšu bravūru, patiesu pārliecību ar ārēju skaļumu un bieži vien aiz atsevišķām cilvēka pozitīvajām īpašībām nesaskata viņa būtiskos trūkumus. Akla sekošana šādam iedomātam draugam var pat novest no ceļa, radīt nopietnus konfliktus ar sabiedrību. Tāpēc skolēnu draudzībai ir jābūt pedagoģu uzmanības lokā, tā pedagoģiski jāvada, jāpalīdz viņiem atšķirt labus draugus no sliktajiem. Tas, protams, jā dara taktiski un smalkjūti.

Draudzību nevar pārtraukt ar rupju iejaukšanos, ne arī radīt pēc citu vēlēšanās. Tā rodas dabiski līdz ar simpātijām pret biedru un izbeidzas, ja šīs simpātijas zūd, ja draugs nav attaisnojis viņam dāvāto uzticību. Parasti šādu vilšanās smagi pārdzīvo, izjūt kā netaisnību.

Lai tādu vilšanās gadījumu būtu pēc iespējas mazāk, ikvienam ir jāprot pareizi novērtēt cilvēkus, ar kuriem veidojas draudzība, ir jāiemācās atšķirt īstu draudzību no neistas.

Jau atzīmējām, ka draudzības pamatā ir savstarpēja cieņa un interešu kopība. Tomēr nekāda īsta draudzība nevar veidoties, ja šīs intereses ir sīkas vai pat kaitīgas sabiedrībai, vai arī ja viena puse cenšas otru izmantot, iegūt sev kādu reālu labumu.

«Pie pilnas bļodas draugu daudz,» brīdina latviešu sakāmvārds. Tāda «draudzība», kas pamatojas uz materiāliem apsvērumiem un pašlabuma meklēšanu ir pazīstamā «pudeles brāļu» šķietamā tuvība, kas parasti izbeidzas reizē ar dzeramo un naudas rezervēm. Tāpēc, ja dzirdam populāro dziedājumu «Draugi esam, draugi būsīm, draugi mūžam paliksim», diezgan droši varam pateikt, kas to dzied, kāpēc dzied un cik ilgi vēl tādā garā dziedās.

Un vēl par vienu līdzīgu «draudzības» variantu.

Stāsta, ka cara laikos Odesā dzīvojis kāds izdarīgs mākleris Ābrams Blats. Viņš izmanīgi veicis visādus starpniecības darījumus savu klientu labā, protams, neaizmirdams arī sevi. Mums nav zināms, cik vecajam ciltstēvam bijis bērnu un mazbērnu, bet viņa profesija izrādījusies tik dzīvīlīga, ka arī vēl mūsu dienās daži to piekopj «amatu

apvienošanas kārtībā». Un arī klienti atrodas. Ābrama uzvārds laika gaitā kļuvis par sugas vārdu, gan palikdams ārpus vārdnīcām. Un tā nu dažs vēl šodien meklē savu «blatu», bet tas, kas to atradis, jūtas kā bruņinieks zirgā — skatās uz citiem no augšas.

Sos cilvēkus vieno ne draudzība, bet kāre pēc deficīta labumiem. Viņi spriež tā: tu man — es tev, roka roku mazgā — abas baltas. Bet mums gribas pavaicāt: kam tad tiek tas netīrais samazgu ūdens, kur šīs divas rociņas tik baltas nomazgātas? Laikam jau mums — pārējiem. Tāpēc arī mēs vecā Blata pēcnācējus nemīlam.

Vājākais tiecas pēc stiprā draudzības, mazākais — pēc lielā, vientiesīgais — pēc gudrā. Ne vienmēr ieguvums ir abpusējs. Tā, piemēram, cietsirdīgais melderis Oskara Vailda stāstā nekautrīgi izkalpina mazo Ansi un pūlas puisenam iestāstīt, ka viņam šīs grūtības jāpacieš draudzības vārdā. Un zēns kalpo līdz pagurumam, kamēr iet bojā.

Sestajā klasē vienā solā sēž divi zeņķi. Viens liels, labi noaudzis miesā, bet ar nedaudz pagrūtu galvu. Otrs augumā sīks, bet nasks prātā. Abi viens otram ir noderīgi: sīkais «palīdz» lielajam mācību stundās, bet lielais mazo sargā, mājup ejot. Šāda «simbioze» nevienam gan nekaitē, bet īstas draudzības arī nav, jo trūkst tās galveno komponentu — interešu kopības un dziļāku savstarpējo simpātiju.

Abpusēja ekspluatācija var izpausties arī citādi. Dažreiz gadās, ka stipras gribas meitene pakļauj otru, kas ir viegli ietekmējama. Abas turas kopā un it kā jūtas labi: viena tāpēc, ka viņas vietā visu izlemj otra, bet tā savukārt ir apmierināta tāpēc, ka vienmēr pa rokai ir kāds, ko var komandēt. Rezultātā abām veidojas negatīvas rakstura īpašības: vienai — patstāvības trūkums, otrai — tieksme uzspiest savu gribu citiem.

Draudzība ir intīmas attiecības, kas nemil ārišķības un skaļumu. Tāpēc īsti draugi draudzības vārdu nemaz tik bieži nelieto. Jo vairāk kāds otram plikšķina uz pleca un sauc par draugu, jo mazāk tādai draudzībai var ticēt.

«Ar vārdiem vien draudzība nav iegūstama,» māca armēņu sakāmvārds. Patiesa draudzība parādās nesavtīgā darbībā, it sevišķi grūtos brīžos. Tiešām kopīgā darbā un cīņā ar grūtībām nostiprinātā draudzība ir visstiprākā. Tāda bija Marksa un Engelsa, Čerņiševska un Dobroļubova, kā arī daudzu citu izcilu progresīvo cilvēku

draudzība, kas daudzus gadus pārbaudīta grūtā cīņā par cilvēces laimi. Tāda ir arī padomju karavīru un partizānu draudzība, kas norūdījusies kauju ugunīs.

«Draudzība, tā ir vispirms vaļsirdība, tā ir biedra kļūdu kritika,» raksta Nikolajs Ostrovskis. Tiešām — atklātība un skaidra principiāla nostāja īstā draudzībā nepieciešama pat tad, ja tā otram ir nepatīkama. «Tad nevar pastāvēt nekāda draudzība, kad viens negrib dzirdēt patiesību, bet otrs gatavs melot,» teicis jau Cicerons. Leonardo da Vinči šo domu izsaka vēl asāk: «Ienaidnieks, kas atsedz jūsu kļūdas, ir vērtīgāks par draugu, kas vēlas tās noslēpt.» To visi saprotam, taču praksē mums bieži vien šī principiālā godīguma pietrūkst un ne vienmēr draugam vai biedram nepatīkama patiesība tiek pateikta atklāti. Taču aizmuguriskas runas apvairo vēl vairāk. Sekmēdami pareizu draudzības un biedriskuma attiecību veidošanos, vienlaikus veicam arī nozīmīgu audzināšanas un pašaudzināšanas darbu, veidojam tādas komunistiskā rakstura iezīmes, kas tipiskas un nepieciešamas mūsu sociālistiskajai sabiedrībai.

Noslēgumā mums jāatbild vēl uz vienu aktuālu jautājumu — vai draudzība var būt tikai viena dzimuma robežās, vai arī tā var pastāvēt starp zēnu un meiteni, starp vīrieti un sievieti? Vai tāda draudzība jau nav mīlestība? Nē, nav. Visdažādākajās vecuma pakāpēs var būt ilgstoša un sirsnīga draudzība arī pretējo dzimumu starpā un nebūt mīlestība. Bet mīlestība nereti stāv turpat blakus un gaida, kad to aicinās tuvāk.

Un aicināsim arī, tikai iepriekš rūpīgi iegaumēsīm divas būtiski svarīgas atziņas: pirmkārt, ikvienā kolektīvā biedri var nebūt draugi, bet draugiem vienmēr jābūt arī krietniem biedriem un, otrkārt, zēns un meitene var būt draugi arī bez mīlestības, bet īsta mīlestība nekad nevar pastāvēt bez draudzības.

Mīlestībai pa pēdām

Mēdz teikt, ka mīlestību izjutot katrs vientiesis, bet izskaidrot nemākot pat visgudrākais. Bet kas tad ir tie, kas tā īsti pūlējušies šo sarežģīto parādību izskaidrot?

Dzejnieki un prozas autori to cildinājuši un apjūsmojuši visādos variantos, priekšplānā izvirzīdami estētiskos pārdzīvojumus un tā izpelnīdamies masu aplausus. Filozofi savukārt pūlējušies šo nepaklausīgo būtnei noganīt prāta aplokos, bet tai neviena sēta nav par augstu. Beidzot palīgā nākuši arī psihologi un psihiatri, lai kopīgiem spēkiem mīlestības zelta putnu notvertu aiz astes, pamatīgi izpētītu un tad pateiktu pedagogiem un vecākiem, kā tas kopjams un audzējams mājas apstākļos.

Bet, kamēr gudrie strīdas, mīlestība smiedamās iet pa dzīvi, tiesa, daudzus arī saraudinādama. Aiz mīlestības paliek pēdas. Ja tajās vērīgi ielūkojas, var daudz ko pateikt par pašu gājēju — kāda tā bijusi un kā kurā vietā izturējusies. Var to novērot arī tieši, jo mīlestība jau ir mums visapkārt un mūsos. Tādā veidā savāktās atziņas saucam par praktisko pieredzi. Ikvienai tautai tā uzkrājusies visai bagāta, ir atspoguļota folkloras materiālos un pāriet no paaudzes paaudzē līdz ar citām dzīves gudrībām. No šīs krātuves savu tiesu cenšas pasmelties arī jaunā paaudze. Bet skolēni jau nebūtu skolēni, ja tie visu izdarītu bez kļūdām. Kļūdas gadās gan aiz nezināšanas, gan aiz pārgudrības un nepamatotas pašpaļāvības — kā sacerējumā vai matemātikas kontrol darbā. Tikai šoreiz tās vērtē pati dzīve un visai stingri, bez jebkāda liberālisma.

Nereti šīs pieļautās kļūdas vairs vispār nav izlabojamas.

Kas tad īsti ir mīlestība?

Atbildēt tūlīt ar definīciju nevarēsim, tāpēc sāksim ar nelielu iztirzājumu, papūlēsīsimies īsumā noskaidrot šā jēdziena saturu.

Ikdienas valodā mīlestības vārdu lietojam tiešā un pārnestā nozīmē. Pirmajā gadījumā ar to saprotam nesavtīgu labvēlību pret kādu objektu — cilvēku, lietu, parādību, ideju. Sai sakarībā runājam par mātes mīlestību pret bērnu un bērna mīlestību pret māti un citiem tuviniekiem, par pretējā dzimuma jauniešu savstarpējo mīlestību, par mīlestību uz darbu, mākslu, zinātni, par Dzimtenes un tautas mīlestību.

Bet sakām taču arī, ka dažs mīl labi paēst, zaļi uzdzīvot, greznoties, lielities, melot. Te nu mīlestības vārds ir lietots pārnestā nozīmē un visbiežāk — nevietā. Kāda gan var būt mīlestība uz skābiem kāpostiem vai griķu biežputru? Ēdam ne aiz mīlestības, bet tāpēc, ka garšo. Arī dzērājs tiecas pēc pudeles, nevis to mīlēdams, bet narkomānijas dīdīts. Lielība un melošanas netikums ir negatīvi paradumi, kam ar mīlestību nav nekā kopēja. Jau tuvāk jēdziena būtībai ir mīlestība uz dažādiem pierastiem priekšmetiem, uz kādiem dzīvās dabas objektiem vai vietu, kur aizvadīti daudzi mūža gadi.

Kādas tad ir mīlestības tipiskās pazīmes?

Kā jau minējām, tā izpaužas sevišķi labvēlīgā attieksmē pret noteiktu objektu, kurš mūs pievelk, saista kādu savu īpašību dēļ. Mēs izjūtam par to interesi un vajadzību būt tā tuvumā, gribam par to rūpēties un gādāt, to sargāt un saudzēt. Tātad mīlestība ir savdabīgas jūtas, īpašs morālo, estētisko un intelektuālo jūtu apvienojums. Labvēlība te var pacelties līdz galējībai, izpausties aizkustinošā nesavtībā, pašaiizliedzībā. Ar to tad arī mīlestība atšķiras no biedriskuma un draudzības, kur šī pievilcība un labvēlība tādu augstumu nerasniedz, kaut arī biedri un draugi dažkārt var būt mīļi un tuvi. Sādu nesavtību sauc par altruismu (pretstatā egoismam jeb patmīlai). Tas nozīmē, ka mīlestība ir devēja jūtas, devēja prieks un laime. «Mīlēt nozīmē darīt labu,» raksta Ļevs Tolstojs. «Milu nevar ņemt, tik dot,» māca mūsu Tautas dzejnieks Rainis.

Nesavtībai jeb altruismam ir būtiska nozīme arī erotiskajā mīlestībā, kas tuvina pretējā dzimuma jauniešus, liek tiem dibināt ģimenes un kļūt par mūža draugiem. Tomēr šī mīlestības forma ir krietni sarežģītāka. Altruisms ir tikai erotiskās mīlestības sociālais komponents, kas izvei-

dojies ilgā cilvēces vēsturiskās attīstības gaitā kā jūtu kultūras rezultāts.

Otrs, ne mazāk svarīgs komponents ir bioloģiskais sugas turpināšanas instinkts. Lai suga pastāvētu, ir jādzimst un jā saglabājas pēcnācējiem, un lai tādi rastos, ir jāsaplūst vīrišķajai un sievišķajai dzimumšūnai. Augstāk attīstītajiem dzīvniekiem šis instinkts izpaužas divējādi — pārošanās tieksmē rieta laikā un vecāku gādībā par mazuliem. So instinktu pārmanto iedzimtības ceļā. Augstākajām dzīvnieku formām tā izpaušmi regulē arī zināma dzīves pieredze, ko pārņem no pieaugušajiem indivīdiem.

Arī cilvēks kā bioloģiska būtne ir pakļauts šai dabas likumsakarībai. Tomēr cilvēku erotiskā mīlestība ar tās sociālo komponentu būtiski atšķiras no dzīvnieku pārošanās. Vēsturiskās attīstības gaitā izveidojušās noteiktas tradīcijas, prasības un aizliegumi, morāles normas un juridiskie likumi, cieņas, goda un kauna jēdzieni, kautrības jūtas un citi faktori regulē pretējo dzimumu attiecības atbilstoši viņu pašu un sabiedrības interesēm. No pirmatnējā instinkta saglabājušās erotiskās tieksmes, no kurām savukārt izaugušas dzimummīlestības jūtas. Tādas ir vienīgi cilvēkam, pie tam pazīstamas tikai cilvēces attīstības augstākajās stadijās. Šīs jūtas gatavā veidā neiedzimst. Arī katram atsevišķam cilvēkam kā sociālam indivīdam ir jāuzkrāj zināma pieredze un dzimumaudzināšanas un pašaudzināšanas gaitā jāizaug no šā instinkta līdz erotiskās mīlestības jūtām.

Tas ir garš un visai sarežģīts ceļš. Un te nu atklājas zināmas atšķirības atsevišķu cilvēku izaugsmē — kurā attīstības stadijā katrs apstājies, tādi ir arī viņa uzskati par erotisko mīlestību un tiem atbilstoša attieksme un rīcība. Vieni to apjūsmo un cildina, otri par to ņirgājas. Tie, kas līdz īstai mīlestībai nav izauguši un dziļākas jūtas nemaz nepazīst, apgalvo, ka tādas mīlestības nemaz neesot. Pesimistiski spriež arī tie, kas vīlušies savā partnerī, kurš viņu jūtas sabradājis, pirms tās vēl paguvušas nostiprināties. K. Markss norāda, ka tieši virieša un sievietes savstarpējās attiecībās atklājas, vai cilvēka cilvēceskā būtība kļuvusi par viņa dabu, vai arī — daba vēl valda pār viņa cilvēcisko būtību.

Dzīve un tās atspoguļotāja — visu tautu un laikmetu daiļliteratūra — rāda daudz patiesas dziļas un skaistas mīlestības piemēru. Bet savs pamats ir arī pesimistiem. Kā pieaugušie, tā arī jaunieši mūsu sabiedrībā vēl ir diez-

gan dažādi arī attiecībās ar pretējo dzimumu. Blakus krietniem darba cilvēkiem, kam jau izveidoti skaidri dzīves uzskati, pienākuma un atbildības apziņa un izkoptas dziļas morālās jūtas, pagadās arī viens otrs «zaļo lociņu plūcējs», kas dzīves jēgu saskata tikai seklās izpriecās un kam nav nekādas cieņas pret otra dzimuma cilvēku — viņš tajā saskata tikai baudas objektu. Tādi viņi ir izveidojušies, vai nu augdami robustā un nožēlojamā sabiedrībā, kur nav izjutuši ne vecāku, ne citu pieaugušo cilvēku mīlestības siltumu, vai arī gluži pretējos apstākļos — ģimenē viņiem nekā nav trūcis, viņi ir mīlestības vārdā lutināti un saudzēti, viņu iegribas un vēlēšanās vienmēr izpildītas, bet no viņiem nekas nav prasīts preti — ne darbs, ne rūpes par citiem. Viņi ir bezgalīgi un akli mīlēti, bet nav iemācīti mīlēt citus un tā izauguši par truliem egoistiem, kas pazīst tikai ņēmēja laimi. Altruisms un devēja laime viņiem ir sveša. Līdz ar to viņiem sveša paliek arī pati mīlestība, tā ir apstājusies dīgli — erotisko tieksmju līmenī, palikusi bez sociālā komponenta. Tāds puisis mīlestību izjūt ne vairāk kā runcis dzimumdzīņu auru laikā. Un dažkārt kaķes līmenī paliek arī viena otra meitene. Tā ir šo jauniešu tragēdija, vēl jo vairāk tāpēc, ka viņi savu atpalcību neapzinās un dažkārt jūtas apmierināti, pat lielās citu vienaudžu priekšā. Parasti viņu intereses ir visai šauras, un viņi savu enerģiju un brīvo laiku neprot izmantot personības attīstībai, bet notriec to vieglprātīgās dēkās, kas dažkārt visai ļauni beidzas.

Labā kolektīvā arī šādi jaunieši var izaugt par krietniem cilvēkiem, ja viņi to tiešām vēlas un saprātīgākie biedri viņus atbalsta. Cilvēka personība taču veidojas visu mūžu un tā var izaugt arī līdz mīlestībai. To, ko neparādīja ģimene un skola, vēlāk var atklāt dzīve. Tomēr nosebota atmoda ir rūgta, jo sevišķi tad, ja tā nāk tikai pēc kāzām.

Uzsvērdami, ka erotiskās tieksmes vēl nav dzimummīlestība, nenovērtēsim tomēr šo bioloģisko faktoru par zemu. Bez erotiskās tieksmes nevar ne rasties, ne pastāvēt erotiskā mīlestība — var būt tikai draudzība, līdzcietība, maksimāla labvēlība, bet ne dzimummīlestība. To nevar aizstāt ne ar kādu «dvēseļu draudzību», ne ar kādu «platonisko» jeb «garīgo» mīlestību. Erotiskā mīlestība tikai tad var būt pilnīga un laimīga, ja tajā bioloģiskais un sociālais komponents atrodas harmoniskā līdzsvarā.

Erotiskās mīlestības bioloģiskie pamati sāk veidoties jau pusaudžiem aptuveni 11—16 gadu vecumā. So laika posmu

sauc par pārejas jeb pubertātes vecumu. Tad notiek sarežģītas pārmaiņas cilvēka iekšējās sekrēcijas sistēmā, kuru rezultātā sāk darboties vīrišķie un sievišķie dzimumdziedzeri. Tiem ir divējāda funkcija — kā ārējās sekrēcijas dziedzeri tie attiecīgi ražo vīrišķās un sievišķās dzimumšūnas, kas no organisma izdalās pa īpašu izvadkanālu, bet kā iekšējās sekrēcijas dziedzeri tie asinīs iepludina vīrišķo vai sievišķo dzimumhormonu. Šo hormonu ietekmē pusaudžu organismā notiek arī ārējās izmaiņas — sāk veidoties vīrieša un sievietes augumam raksturīgās pazīmes: meitenēm attīstās piena dziedzeri, zēniem notiek balsis lūzums, abiem dzimumiem padusēs un cirkšņu rajonā veidojas apmatojums. No organisma sāk izdalīties dzimumšūnas. Zēniem tas izpaužas kā sēklas šķidrums noplūdums jeb pollūcijas. Tas parasti notiek naktīs un ir saistīts ar kādiem erotiskiem sapņiem. Meitenēm olšūna izdalās cikliski, ar nelielu asiņošanu, un šo procesu sauc par menstruācijām jeb mēnešreizēm. Šīs anatomiskās un fizioloģiskās pārmaiņas saasina apziņu par pusaudža piederību pie noteikta dzimuma un rada arī lielāku interesi par pretējo dzimumu. Pusaudzis sāk izjust erotiskās tieksmes, tomēr tā vēl nav mīlestība.

Mīlestības emocionālie pārdzīvojumi ir galvas smadzeņu garozas un zemgarozas zonu sarežģītas mijiedarbības rezultāts. Ar maņu orgānu starpniecību smadzeņu garozā nonāk dažādi apkārtnes kairinājumi, signāli, tajā veidojas sarežģītas pagaidīsakaru sistēmas, notiek apziņas darbība, izraisās atbildes reakcijas un emocionāla atbalss. Impulsi uz smadzeņu garozu var nākt arī no zemgarozas veidojumiem, no paša organisma kā signāli par iekšējo orgānu darbības izmaiņām. Tos neapzināmies tik skaidri kā ārpusauls signālus, tikai izjūtam kā dziņas, kas jāapmierina (piemēram, slāpes, izsalkums, nogurums u. c.). Tāda ir arī dzimumdziņa jeb erotiskā tieksme.

Abas signālu straumes satiekas smadzeņu garozas un zemgarozas robežzonā, veidojot savdabīgu emocionālo stāvokli, kas dotajā brīdī spēj ietekmēt cilvēka darbību un tās motīvus, pat viņa uzskatus un pārliecību. Tā rodas arī erotiskā mīlestība pret partneri. Sajā sakarību sistēmā tad arī izšķiras, kas kurā brīdī ir pārsvarā — no zemgarozas plūstošā dziņu straume vai apziņas veidotā prāta, jūtu un gribas kultūra.

Ierosas procesi no smadzeņu garozas izplatās arī uz zemgarozas daļām, kas regulē iekšējo orgānu funkcijas.

Tāpēc dažādi emocionālie pārdzīvojumi rada pārmaiņas arī šo orgānu darbībā. Jo nozīmīgāki ir apkārtnes iespaidi, jo spēcīgāki arī emocionālie procesi un lielākas minētās pārmaiņas. Tā, piemēram, lielā uztraukumā sirds sāk darboties intensīvāk, paātrinās elpošana un zarnu peristaltika, bailēs sašaurinās ādas asinsvadi — cilvēks nobāl, dusmās vai aiz kauna turpretī seja piesarkst.

Mīlestības jūtas ir visai dinamiskas — satraucošas ilgas mijas ar gandarījuma laimi vai vilšanās sāpēm, vieglas emocionālas noskaņas — ar vētraiņiem afektiem. Visstiprāk emocionālie pārdzīvojumi atspoguļojas sirds darbībā. Tāpēc arī sirds kopš seniem laikiem kļuvusi par jūtu dzīves, jo sevišķi mīlestības simbolu. Jaunietis, mīlestību zvērēdams, liek roku uz sirds, sūta iecerētajai atklātnei, kurā attēlotas divas ar Amora bultu cauršautas sirdis. Zinām jau, ka tas ir pagājušā gadsimta gaumē un ka sirds vietā tikpat labi varētu būt atēlotas aknas vai nieres. Bet tradīcijas turas sīksti. Zinām arī, ka daudzkārt cildinātās milas asaras ir tikai pastiprinātas sekrēcijas rezultāts, tomēr tās liecina par dziļu emocionālu saviļņojumu, tāpēc pret tām neesam vienaldzīgi.

Orientēties šajā sarežģītajā faktoru sistēmā, protams, nav viegli. Nav tāda reagenta, kas nekļūdīgi parādītu, kādā proporcijā bioloģiskie un sociālie komponenti ir mūsu mīlestības partnerī un mūsos pašos un kāda ir to kvalitāte. Šīs grūtības vēl vairāk palielina dažādo personību un to savstarpējo attiecību individuālās īpatnības, to vienreizība — nav divu vienādu cilvēku, nav divu vienādu mīlestības variantu. Daudz kas atkarīgs ne vien no cilvēka personības izaugsmes vispār, bet arī no viņa individuālā temperamenta un rakstura. Tāpēc, vērtējot cilvēkus un viņu mīlestību, viegli varam kļūdīties. Un tomēr šajā sarežģītajā daudzveidībā mums jāprot saskatīt noteiktas likumsakarības, lai, tās zinādami, mēs mazāk kļūdotos savos meklējumu ceļos.

Pirmkārt, istas mīlestības rādītājs ir nevis trauksmaina seksuāla iekāre, bet gan jūtu spēks un noturīgums. Jo straujāk kāds tiecas apmierināt erotiskās tieksmes, jo īsāks mūžs gaidāms viņa mīlestībai. Tādi ir parastie dzīves baudītāji. Šāds puisis, mīlestību zvērēdams un precēt solīdams, dažkārt ar pašnāvību meiteni biedēdams, spēj uzmākties viņai ar izsalkuša dzīvnieka neatlaidību. Bet, kad nu tas savu ir panācis, tad meitene viņam kļūst neinteresanta un nevajadzīga. Tā nu dažā lētticīga mīlētāja pa-

liek «ar pilnu klēpi», un sabiedrība iegūst vēl vienu vienu-
tuļo māti. Par vardarbību, protams, soda, bet par krāp-
šanu ne. Un pavedējs priecīgs soļo pa dzīvi tālāk, līdz
nākamajai pieturai. Diemžēl arī viens otrs nopietni iemilē-
jies puisis nereti domā, ka meitene gaida tieši šādu viņa
mīlestības apliecinājumu. Tiesa, ir jau arī tādas, kas to
tiešām gaida, bet tās nebūt nav pašas labākās.

Otrkārt, erotiskā mīlestība gaida pretmīlu. Ja tāda ro-
das, tad mīlestība ir laimīga. Ja ne — sākas visādi sarež-
ģījumi un nelaimes. Kurš gan spēj vienaldzīgi noskatīties,
kā viņa laimes gulbis aizpeld ar citu? Tātad dzimummīles-
tība nav gluži brīva no egoisma. Tomēr tas labi sadzīvo
ar altruismu, ja vien altruisms ir pārsvarā. Ja otrādi —
mīlestība sabrūk zem patmilas smaguma. Tāpēc ir jātiek
skaidrībā par to, ko vairāk mīl — vai viens otru, vai katrs
pats sevi? Ja sevi, tad istā mīlestība vēl jāgaida.

Protams, ne otru, ne sevi nav nemaz tik viegli atšifrēt
un novērtēt. Un tā nu dažs labs mīlestības vietā saņem
tās surogātu — līdzcietību vai tēlotu mīlestību. Līdzcie-
tība liecina par gribas vājumu, kas neļauj pateikt otram
patiesību, bet tēlota mīlestība — par apzinātu otra cilvēka
maldināšanu. Tā nereti rikojas skaistas, bet tukšas meite-
nes, kam glaimo zēnu pievērstā uzmanība. Tomēr, vēlē-
damās vienlaikus braukt ar vairākiem zirgiem, tās parasti
paliek kājniekos. Līdzīgi, ap saviem panākumiem tīksmi-
nādamies, jaunības gadus aizvada arī viens otrs vīriešu
kārtas skaistulis. Kā vieni, tā otri nemaz nepamana, ka
savu mīlestību ir samainījuši siknaudā un iztērējuši par
niekiem. Viņu dēļ cieš arī citi. Tāpēc, klausoties šo mīles-
tības trubadūru saldajā koklēšanā, vajadzētu sadzirdēt
arī viņu dziesmas nepievilcīgos vārdus.

Treškārt, atcerēsimies, ka katra īsta mīlestība vienlai-
kus ir arī tuva, sirsnīga draudzība ar visām tai raksturi-
gajām iezīmēm. Bez interešu kopības un savstarpējas at-
saucības ilgstoša mīlestība nevar pastāvēt. Tomēr mīles-
tība ir vēl intīmāka par draudzību, tāpēc tajā vajadzīga
lielāka smalkjūtība un tā vēl mazāk cieš ārīšķības —
uzbāzīgu tās apliecinājumu vārdos un publisku maiguma
izrādīšanu. Erotiskā mīlestība cilvēku nebūt neapkauno, tā
nav īpaši jāslēpj, tomēr to vienmēr pavada zināma kaut-
rība, kas ir katru dziļu intīmu jūtu dabiska sastāvdaļa.
Kautrība liecina par jūtu kultūras augstumu. Mīlētāju va-
ļīgā izturēšanās sabiedrībā savukārt parāda viņu jūtu
seklumu.

Dancī meitas neraugies!

Erotiskās mīlestības mērķis ir laulība un ģimene, tāpēc ir svarīgi, lai mīlestība būtu laimīga un ģimene — saskaņīga un noturīga. Tas viss savukārt atkarīgs no veiksmīgas partnera izvēles. Taču arī pašam jābūt pilnvērtīgam mīlestības partnerim.

Kas tad ir galvenais partneru attiecībās? Protams, savstarpējā pievilcība un mīlestības jūtu īstums, to dziļums un noturīgums. Bet kā lai nosaka, kādas ir jūtas? Sevi jau vēl kaut cik iespējams izdibināt, bet ko var zināt par otru?

Izrādās, ka tik bezcerīgi nemaz nav. Būdami kopā ar citiem cilvēkiem, mēs tos pakāpeniski iepazīstam, ja vien ir tāda vēlēšanās. Taču, lai varētu izdarīt pareizus secinājumus, jāprot skatīties un saredzēt, klausīties un sadzirdēt, novērot un ievērot. Šai ziņā daudz palīdz pieredze un dzīves gudrība. Bet tieši tā visa jaunībā trūkst. Motors gan spēcīgs, bet stūre ļodzīga un braucējs nedrošs. Bieži gadās kļūdaini spriedumi, nosebroti vai nepareizi pagriezieni un visādas avārijas. Kļūdamies arī tāpēc, ka mīlestības jūtu uzplūdamā kritiskais prāts it kā tiek nobīdīts sāpus un tā vietu tiecas ieņemt iztēle un fantāzija. Iemīlējies cilvēks savu partneri redz ne tādu, kāds tas ir īstenībā, bet tādu, kādu to vēlas savā iecerē, viņu idealizē, viegli piedod viņa trūkumus. Parādās savdabīgais mīlestības aklums. Tam ir arī sava pozitīva nozīme, jo sīkmanīgie sijaņāji un

brāķētāji nereti paliek tukšā. Tas it sevišķi raksturīgi gados vecākiem cilvēkiem, kad prāts jūtām atkal ir atkarojis savu vietu.

Bet nu aplūkosim visu pēc kārtas.

Kā gan sākas šī mīlestības augstā dziesma? Kas tai uzdod toni un vēlāk to tik vētraiņi diriģē? Kurā vecumā šī dziesma ir visskanīgāka? Un kāpēc vienā duetā tā skan lieliski, bet otrā neturas ne tonī, ne ritmā? No kurienes uzrodas tas diriģents, kas šo dziesmu pārtrauc ar negantu blāvieni vai niknu kājas spērienu?

Kā zinām, mīlestība sākas ar iemīlēšanos, bet iemīlēšanās — ar iepatikšanos. Bet lai kāds iepatīktos, tas ir jāastop un kaut cik jāpazīst.

Dzīves gaitā mums garām plūst bezgalīgas cilvēku straumes. It sevišķi daudz cilvēku mēs satiekam pilsētās. Parasti šiem cilvēkiem veltijam samērā maz uzmanības. Bet tur, kur šī straume apstājusies vai riņķo pa apli, mēs viņus ievērojam. Tā tas ir skolā, darba vietā, sarīkojumā. Daži cilvēki mums liekas interesantāki, skaistāki, simpātiskāki. Ar tiem tad arī labprāt iepazīstamies tuvāk. Tā veidojas draudzība, tā var sākties arī mīlestība.

Erotiskās mīlestības pamatā, kā jau atzīmējām, ir senais sugas turpināšanas instinkts, kas līdz ar cilvēces kulturālās attīstības gaitu pacēlies jaunā, augstākā kvalitātē. Mēs izjūtam dziļas simpātijas ne tikai pret otra dzimuma cilvēka ārieni, bet arī pret viņa personību visā tās daudzveidībā. Mums patīk ne tikai viņa seja un augums, bet arī mūdrums un dzīvesprieks, inteliģence un asprātība, darba mīlestība un interešu daudzpusība, godīgums, takts un citas pozitīvas rakstura iezīmes.

No vīrieša īpašībām jau kopš senatnes augstu vērtēts ne tikai stalts augums un fiziskais spēks, bet arī noteiktība, patstāvība, drosme un atklātība. Sievietes ideālu kāda tautas dziesma raksturo šādi:

Sārti vaigi, zilas acis,
Šķiltin šķīla valodiņu.

Tā tad skaistums, veselība, atjautība. Šīm īpašībām parasti vēl pievienojas prasība pēc čakluma, uzticības un satiecības. Kā viena, tā otra dzimuma ideālā iekļautas īpašības, kas kopdzīvē visvairāk nepieciešamas. Tomēr noteikta vienota sievietes un vīrieša ideāla standarta nav ne literatūrā, ne arī reālajā dzīvē. Visur izpaužas cilvēku daudzveidīgā gaume.

Sodien mēs vairs nesakām — par gaumi nestrīdas. Gaume ir sava veida pārlicība, ko var un vajag aizstāvēt. Tomēr uzskati par otra dzimuma skaistuma un pievilcības ideālu ir tik atšķirīgi, ka šai ziņā grūti izvirzīt kādas vienotas prasības. Ne velti saka: «Vienam patīk māte, otram meita, bet trešajam tikai kleita.» Kam nu katrs pievērs galveno vērību. Un tā bieži vien cits citu nespējam saprast. Dzird runājam: ko gan viņš tajā tādu ir atradis, ka staigā pakaļ bāls, ne ēdis, ne dzēris — nav taču nekāda skaistule. Bet «bālais» domā — vai nu viņa, vai neviena. To, ka viņš vai viņa nav izcili skaisti, dzirdam diezgan bieži, bet tūdaļ arī seko piebilde: «Un tomēr viņā ir kaut kas ļoti simpātisks.» Šāda gaumes daudzveidība ļauj katram puisim un katrai meitenei cerēt, ka pretējā dzimuma jauniešu pulkā atradīsies cilvēks, kam patīks tieši tāds partneris. Vai viņi sastapsies un vai sastapušies viens otru pamanīs un iemilēs, tas būs atkarīgs ne tikai no viņiem, bet arī no dažādiem blakus apstākļiem.

Atzīdami gaumes daudzveidību, neaizmirsīsim tomēr, ka jāprot laikus cilvēku pareizi novērtēt, citādi vēlāk kopdzīvē par pielautajām kļūdām ir dārgi jāmaksā.

Sai sakarībā vispirms brīdināsim no aizraušanās ar kādu atsevišķu pozitīvu īpašību, aiz kuras it kā pazūd viss pārējais, arī trūkumi. Pie tam apšaubāma var būt arī pati pozitīvā īpašība. Tā, piemēram, meitenes dažkārt jūsmo par puīša eleganto apģērbu, sportisko augumu un pat par prasmi «sadot citiem pa purnu». Taču skaistais apģērbs un sportiska figūra vēl neko neliecina par pašu cilvēku. Brašais kauslis savu māku var likt lietā arī pret sievu. Tāpat visai riskanta ir mīlestība pret jautro, eleganto uzdzīvotāju — nākamo pudeles brāli. Ģimenes dzīve nav restorāns. Savas nākotnes sasaistīšana ar dzērāju sola postu un nelaimi kā pašai, tā arī bērniem. Puisis, kas mīlestības dēļ nespēj atteikties no pudeles, nekad nekļūs ne pilnvērtīgs vīrs, ne labs tēvs. Mūsdienu Kristīne parasti vairs nav tik stipra un pacietīga, kā R. Blaumaņa tēlojumā. Maz ticams, ka tai izdosies savu Edgaru pārraudzināt. Un mūsu sabiedrībai dzērāju pēcnācēji jau tagad sagādā daudz rūpju.

Meitenes dažkārt visai lielu vērību veltī savai ārienei — tērpam un kosmētikai. Tas viss ir saprotami, katra taču grib būt skaista. Bet visiem arī zināms, ka pārsālita zupa kļūst nebaudāma. Un skaļa reklāma rada šaubas par preces īsto vērtību. Puīši to zina un prot atšķirt saturu no

fesaiņojuma. Katrai meitenei daba dod savu vienreizēju jaunības skaistumu. Kosmētika, šī glābšanas veste, kas diezgan labi kalpo gados vecākām sievietēm, jaunības dabisko skaistumu nereti tikai izkropļo.

Kā tad rodas un veidojas šis individuālās gaumes ideāls, un kā to atrodam dzīvē?

Ceļi un gājēji ir dažādi. Acīmredzot savs pretējā dzimuma ideāls iztēlē sāk veidoties jau bērnībā. Dzīves gaitā tas kļūst arvien konkrētāks un pilnīgāks. Pie šā sapņu tēla it kā pierodam. Un ja nu dzīvē sastopam reālu cilvēku, kas zināmā mērā atbilst ideālam, tad mūsu uzmanība šim cilvēkam pievēršas vairāk nekā citiem. Bet var būt arī tā, ka otra dzimuma pārstāvis mūs pārsteidz, sajūsmina ar tādām ārienes un personības īpašībām, kādu mūsu ieceres tēlam nemaz nav. Citreiz gadās, ka sirds iesilst pamazām, kopīgās gaitās, it sevišķi tad, ja viens no viņiem konsekventi parāda otram savu labvēlību. Tomēr uzbāzīga neatlaidība var panākt arī pretējo — no agresīva milētāja bēg.

Taču uzmanības centrā vienmēr ir cilvēka estētisko vērtību kopums, viņa ārienes un personības skaistuma savdabīgs apvienojums. Tas nozīmē, ka mīlestība sākas ar estētisko jūtu izraisīšanos, nevis ar erotisko tieksmju sakāpinājumu.

Estētiskās jūtas savukārt atmodina morālās jūtas — mīlestības būtisko saturu. Par skaisto taču gribas rūpēties, to sargāt un saudzēt. Rūpes par iemilēto, kā jau minējām, ir īstas mīlestības vistipiskākā pazīme, tās ārējā izpausme. Kur šādu rūpju nav, tur mīlestību nemeklēsim — var būt tikai fiziska iekāre, praktisks aprēķins, pašlabuma meklēšana, bet ne mīlestība. Tas, protams, nenozīmē, ka šim rūpēm jābūt sikumainām un uzbāzīgām (tādas var radīt arī nepatiku), tomēr bez rūpēm un labvēlības nav arī mīlestības.

Kaut cik intelektuāli attīstītu cilvēku vienaldzīgu neatstāj arī partnera prāta kultūras līmenis — viņa zināšanu bagātība, domu plašums un interešu daudzveidība. Tas viss otrā var izraisīt apbrīnu, sajūsmu, var būt viens no pievilcības cēloņiem. Tas ir raksturīgi tajos gadījumos, kur mīlestība saista dažāda vecuma partnerus — jaunākais jūsmo par vecākā gudrību. Dzīve gan rāda, ka šāda mīlestība ir noturīgāka tad, ja gados vecākais ir virietis. Vīri vēl arvien grūti pacieš sievas garīgo pārākumu, bet sievietes vīra pārākumu pieņem labprāt, pat lepojas ar to.

Protams, gadu starpības robežas nav bezgalīgas, tās ir atkarīgas no fiziskās pievilcības iespējām. Ja jauna meitene gatava apprecēt vīrieti, kas pēc saviem gadiem varētu būt viņas vectētiņš, ir pamats domāt, ka meitenes nākotnes plāni nav godīgi. Savukārt, ja vecis tiecas pēc jaunām meitenēm, tas nozīmē, ka viņš pēc savas erotiskās dabas ir kārumnieks.

Vissaskanīgāka mīlestība un ģimene parasti ir tad, ja abi partneri ir aptuveni vienā vecumā. Speciālisti uzskata, ka optimālais vecums, kad jādibina ģimene, sievietēm ir no 20 līdz 26 gadiem un vīriešiem — no 23 līdz 35 gadiem. Tad cilvēks jau sasniedzis zināmu fiziskā un sociālā brieduma harmoniju, ieguvis izglītību, specialitāti un materiālo neatkarību. Pietiekami augstā attīstības līmenī atrodas arī viņa prāta un jūtu kultūra, nobriedusi morālā atbildība. Protams, tas nenozīmē, ka ģimene, kas nodibināta citā vecumā, nevar būt saskanīga un laimīga.

Jaunieši savu intīmo ideālu bieži vien atrod dažādos sarīkojumos — skolas vai publiskā deju vakarā, mājas viesībās, kolektīvā izbraukumā vai citur. Sāk veidoties draudzība un mīlestība, rodas vēlēšanās biežāk būt kopā. Sie kopējie brīži var tikt papildīti ar dažādu saturu. Var kopā mācīties, kaut ko strādāt, apmeklēt izrādes un koncertus, braukt ekskursijās. Var savu reizi pasēdēt arī kafējnicā vai aiziet kaut kur padejot. Bet var arī visu šo laiku notriekt uzdzīvotāju kompānijās.

Pēdējais variants ir visneveiksmīgākais, jo tas mīlestību nevis stiprina, bet pakāpeniski sagrauj. Alkohola dvinga telpā un smadzenēs stimulē seksuālās tieksmes, rosina pēc iespējas drīzāk izbaudīt «mīlestības priekus», nedomājot par turpmāko. To veicina arī skaļā mūzika, kompānijā valdošais noskaņojums, tāpat dejas, kur izaicinoši tiek demonstrēti augums.

Bravurīgiem puisiem patīk lielīties ar savām seksuālajām uzvarām, vienlaikus ņirgāties par attiecīgajām meitenēm. Arī vulgāras meitenes labprāt dižojas ar savu popularitāti. Naivākās grib tām līdzināties, viņas notic apgalvojumam, ka skolas vecuma meitenei nevainība esot atpalcības pazīme. Viņu dzīves lozungs ir visai vienkāršs — kā citas, tā es arī. Bet vai tad pašai galvas nav? Sekodama citu piemēram, tomēr pati atbildēsi. Dabas likums ir skarbs — kas agri plaukst, tas agri vīst. Un tā nu dažs ziediņš novīst jau pumpurā, sava plaukuma krāšņumu nesasniedzis. Bet pārējo vienaudžu mīlestība zied,

smaržo un reibina ar savu jūtu spēku. Te nu gribas iesaukties līdzīgi Sekspīra Hamletam: «Ej nu klosterī, Ofēlija!» Uz mīlestību un ģimenes laimi tev maz cerību, jo savas mīlestības asniņus tu pati esi sabradājusi. Bet pie mums jau tāda klostera nav. Toties ir Alsviķu specskola. Tā vēl vienai otrai var palīdzēt atrast īsto ceļu, ja pašai ir tāda vēlēšanās.

Svētku brīžos visi esam maksimāli uzposušies. Šādā stāvoklī ikviens vairāk piesaista pretējā dzimuma uzmanību, spēj izraisīt zināmas simpātijas. Par to varētu priecāties, tomēr šis simpātiskais uztveres tēls partnera fantāzijā neapzināti turpina pilnveidoties, tas idealizējas, kļūst vai par pašu pilnību. Rezultātā tas var diezgan tālu novirzīties no īstenības un vēlāk radīt nepatīkamu atmodu. Ne velti tautasdziesma brīdina:

Raugies, puisi, kur raugies —
Danci meitas neraugies;
Kura viegli danci grieza,
Tā velk grūši dzirnaviņas.

Sodien gan smagā dzirnavu rīpa nevienai sievietei vairs nav jāgriež, tomēr mājas ikdienā vēl jāiztur daudz sūruma. Un te nu vērtīgāks par graciozām kustībām ir darba tikums. So pašu tautasdziesmu, attiecīgi pārveidotu, varētu atgādināt arī meitenei, vērtējot savu puisi. Viņa veiclās kājas, kas ar papēžiem tik jauki klaudzina dejas grīdu, vēlāk var izrādīties stīvas un kūtras, kad sievas vietā jāaizstaigā uz veikalu un jāpalīdz citos mājas darbos.

Nenosodīsim jaunatnes dejas prieku un neapgalvosim, ka labi dejojāji vienmēr ir sliņķi un neprašas mājas dzīvē. Dzīvesprieks ar čaklumu var sadzīvot ļoti labi, tikai katrā gadījumā par to ir jāpārlicinās. Tāpēc atcerēsīties agrāk teikto — cilvēku īsti iepazīt var tikai ilgākā laikā un daudzveidīgās situācijās, it sevišķi grūtībās. Svētku brīžos tā visa trūkst.

Varam ieteikt katram savus simpātiju objektus novērtēt ar šādu rotaļu testu: sarakstiet uz papīra lapas viņu vārdus kreisajā malā no augšas uz leju (vislabāk — simpātiju dilstošā secībā), augšējā malā, virzoties no kreisās puses uz labo, atzīmējiet dažādas nodarbības, piemēram — dejojot, apspriest filmu, mācīties, uzpost dzīvokli, rakt kartupeļus, gatavot pusdienas utt. Tad nu sāciet apsvērt, ar kuru no sarakstā minētajiem simpātiju objektiem jūs vislabprātāk vēlētos būt kopā, veicot atzīmētās darbības!

Attiecīgajās ailēs ierakstiet «jā» vai «nē»! Ja nu izrādīsies, ka viena kandidatūra visur saņēmusi pozitīvu vērtējumu, tad ar to jau var nopietni rēķināties — mīlestības partneris ir izturējis pārbaudi. Bet, ja nu viena kandidatūra der tikai dežošanai, otra dzīvokļa uzpošanai, trešā kartupeļu rakšanai, tad istā acīmredzot vēl nav atrasta.

Teiktais, protams, nav domāts visai nopietni. Bet ieteikums novērtēt savu partneri dažādās dzīves situācijās ir nopietni respektējams. Grūtības lieliski pārbauda kā draudzību, tā arī mīlestību. Taču, lai vispusīgi iepazītu cilvēku, ir vajadzīgs zināms laiks. Steigā noslēgtās laulības bieži vien izrādās bezatbildīga avantūra.

Sava veida mīlestības pārbaude ir arī viena partnera ilgstoša prombūtne, piemēram, dienests armijā, ilgstošs reiss jūrniekiem, darba vai mācību komandējums. Ja nu abiem pietiek mīlestības un pacietības, lai šo šķiršanās laiku izturētu, tad laulībai vajadzētu būt stabilai. Prombūtne mīlestībai esot tas pats, kas ugunij vējš — siku tas nodzēš, bet lielu uzpūš vēl kvēlāku.

Mīlestība, protams, ir dziņu un jūtu viesulis, ko nevar aizstāt ar prāta apsvērumiem. Te nepalīdzēs ne gudri testi, ne elektroniskās mašīnas, ne avīžu sludinājumi (vismaz jaunībā ne). Var saskanēt visu vēlamo īpašību parametri un tomēr pietrūkt paša galvenā — mīlestības. Iznāks tikai sava veida «aprēķina laulības».

Un tomēr pašķirt zaļo ceļu bezprāta mīlestībai arī nebūtu pareizi. Kaut arī pašai mīlestībai daudz prāta nevajag, toties laulībā un ģimenē tas ir visai uzticams mīlestības sargs. Cilvēka viscilvēciskākā īpašība ir atbildība, un to nedrīkst pazaudēt arī mīlestības skurbumā. Tas nozīmētu pazaudēt gan cilvēcību, gan pašu mīlestību. Bet atbildību sargā cilvēka kritiskais prāts un sirdsapziņa. Tāpēc katram, kas iemīlējies, derētu reizēm it kā paskatīties uz sevi no malas, objektīvi, godīgi un bez pārspilējumiem novērtēt sevi un partneri. Atklātos trūkumus pieņemsim zināšanai un papūlēsīsimies tos kopīgiem spēkiem novērst. Arī pēc ķildas nekavēsīsimies spert pirmo soli, lai salabtu. Savas vainas atzīšana liecina par mīlestības spēku, bet tās stūrgalvīga noliegšana — par patmīlu.

Tātad jūtas un prāts, altruisms un egoisms, erotiskās dziņas un personības sociālā izaugsme ir tie savstarpēji saistītie pretstatu pāri, kas veido sarežģīto mīlestības attiecību sistēmu. Nebrīnīsimies, ka te kādam gadās nomaldīties. Diezgan bieži divu jauniešu mīlestības izjaukšanā

savtīgos nolūkos var būt ieinteresēts kāds trešais vai trešā, kas ne vienmēr rikojas godīgi. Tāpat gadās arī visādi tenkotāji un prāta jaucēji, kam šādas izdarības sagādā jaunu prieku. Ieklausies vien viņu mēles kulstišanā, un tev kļūs nelabī! Ne velti saka: «Iekams viens pāris apprecas, velns nodeldē trīs pārus pastalu.» Tiesa, tagad tas gan vairs postalās nestaigā, bet valkā dažāda izmēra importa apavus un prot rakstīt anonīmas vēstules. Bet izglītots nelietis jau vienmēr ir bīstamāks par neizglītotu. Sastopoties ar tādu, mīlētāju prātam vajadzētu būt sevišķi modram un piesardzīgam, bet viņu savstarpējai uzticībai jo stiprai, lai neļautu citiem savu mīlestību iedragāt.

Bīstama mīlestības pavadone ir greizsirdība. Tā ir grūti izskaužama nezāle, kas iesakņojas no sīkas aizdomu sēkliņas. Greizsirdības jūtu pamatā ir sakāpināts egoisms. Ācīmredzot greizsirdībā izpaužas zināmas paliekas no zooloģiskā tēviņa instinkta, kaut kas no senajām atriebes tieksmēm un ne visai senajām privātīpašnieka tendencēm iegūt sev maksimālo. Tajā ir arī sava daļa tīri cilvēciskas skaudības par otra veiksmi un paša neveiksmi. Skaudība var izpausties arī pozitīvi — kā vēlēšanās kļūt labākam, vērtīgākam. Bet var būt arī ļauna skaudība. Tā izpaužas centienos mazināt otra panākumus, sagādāt tam kādu nelaimi, pat viņu pazudināt. Greizsirdība vairāk radojas ar jaunu skaudību.

Greizsirdību var izjust kā pret sāncensi, tā arī pret partneri, kuru tur aizdomās par neuzticību mīlestībā. Sis jūtas vāji pakļaujas prātam un ir viegli ierosināmas no malas. Šo greizsirdības īpašību ļauni cilvēki nereti izmanto savtīgos nolūkos. Satriecošu greizsirdības piemēru tēlo V. Šekspīrs savā drāmā «Otello». Te melnādainais kapteinis Otello, nelieša Jago sakūdīts, greizsirdības trūkumā nogalina savu bezgala mīļoto un viņam uzticīgo sievu Dezdemonu. Līdzīgu sižetu pasaules daiļliteratūrā ir daudz. Arī dzīvē greizsirdība nav reta parādība. Tiesa, ne vienmēr greizsirdības emocijas sasniedz tādu vētraīnu kulmināciju kā drāmā «Otello», taču arī savās mazāk intensīvajās izpausmes formās tās var cilvēkiem sagādāt daudz ciešanu.

Tomēr atsevišķos gadījumos greizsirdība var būt arī pamatota un pat attaisnojama. Tas ir tad, ja viens no mīlestības partneriem patiešām krāpj otru vai arī kāds trešais tiecas šo partneri atkarot sev. Mēdz teikt: «Ar varu mīļš nekļūsi» un «Ar spēku mīlestību nenosargāsi». Un

tomēr par mīlestību dažreiz ir jācīnās. Mūsdienu cilvēki to dara ne jau kā briežu bulļi — ar ragiem un fizisko spēku — vai kā senie bruņinieki, zobenus krustojot, bet kulturāli un sadzīves normu robežās, sevi nepazemojot. Dažreiz ir jāpalīdz partnerim atvērt acis, ja kāds cits tās uz laiku apzīlbinājis. Un jābūt stipram arī tad, ja piedzīvots zaudējums. Savas sāpes katram ir jāpārcieš vīrišķīgi. Vieglāk būs tad, ja varēsi aizrauties ar darbu, mācībām, sportu vai ko citu. Katrā ziņā pudele te nepalīdzēs. Paies laiks, un atnāks jauna mīlestība, bet ne jau pie dzērāja.

Mīlestība ir stipra un tai pašā laikā viegli ievainojama. Tāpēc tā jāsaudzē un jāsargā gan sava, gan arī citu mīlestība. Bez tās nevar pastāvēt cilvēce. Sargāt mīlestību nozīmē sargāt cilvēci.

Mūsdienų ģimenes ceļi un neceļi

Sociālistiskā sabiedrība nav iedomājama bez ģimenes ar visām tās daudzveidīgajām funkcijām — erotiskās mīlestības alku apmierināšanas, cilvēciskajiem kontaktiem, bērnu audzināšanas, individuālās saimniecības un kultūras dzīves regulēšanas. Tāpēc viens no komunistiskās audzināšanas galvenajiem uzdevumiem ir ieaudzināt un nostiprināt jaunajā paaudzē cieņu pret ģimeni — pretējo dzimumu brīvprātīgu saistījumu, civilizētās sabiedrības vismazāko šūniņu, kas veido valsts organismu. Ja šis šūniņš ir veselais un spēj rosīgi dzīvot, tad vitāli stipra ir arī sabiedrība, ja ne, — tiek apdraudēts valsts dzīvais spēks, sabiedrības nākotne, un nekāda tehnikas attīstība šos draudus nespēj novērst.

K. Markss par ģimenes galveno uzdevumu uzskata dzīvā darbaspēka atražošanu. Šāds formulējums var likties pārāk lietišķs, taču būtībā ir dziļi humāns un nebūt nav pretrunā ar mīlestības jūtu cildeno raksturu. Sociālistiskās sabiedrības vērtējumā darba cilvēks nekad nebūs tikai «runājoša lieta», bet visu cienīts materiālās un garīgās kultūras vērtību radītājs, valsts spēka un pilsoņu labklājības veidotājs. Bērna piedzimšana nav tas pats, kas jauna darbarīka vai mašīnas iegāde. Tā ir jauna cilvēcisko vērtību potenciāla ienākšana sabiedrībā.

Mūsu jaunajai paaudzei nedraud bezdarba posts, toties visai bieži dabūjam pārliecināties, ko nozīmē darbaroku

trūkums. Nepietiekama dzimstība un nevērība bērnu audzināšanā var apdraudēt mūsu nākotnes plānu izpildi un negatīvi ietekmēt valsts spēka un tautas labklājības pieaugumu. Tāpēc ir jācienī daudz bērnu ģimenes un jāsniedz tām visa iespējamā palīdzība. Jācienī arī māte — bērnu dzemdētāja un viņu pirmā audzinātāja. Šāda attieksme pret daudz bērnu ģimeni un māti ir sena tautas tradīcija. Mūsu valstī vispusīgas rūpes par ģimeni veido stabilu iekšpolitikas līniju. Arī PSKP XXVI kongress izvirzīja vairākus jaunus pasākumus, kas paredz vēl tālāk uzlabot darba sievietes, mātes un daudz bērnu ģimenes dzīves apstākļus.

Tomēr ārējie apstākļi vien vēl nenosaka ģimenes stabilitāti. Tā lielā mērā ir atkarīga no pašu laulāto personības un viņu savstarpējo attiecību kultūras. Bet tā savukārt ir cilvēku audzināšanas un pašaudzināšanas rezultāts.

Ģimene savā vēsturiskās attīstības gaitā nogājusi garu pilnveidošanās ceļu — no neorganizēta pirmatnējā bara līdz mūsdienu civilizētās sabiedrības vienlaulības ģimenei. Tas vienlaikus ir arī sievietes atbrīvošanās (emancipācijas) un tiesību pieauguma ceļš — no verdziskas pakļautības vīrieša pārspekam līdz pilnīgai līdztiesībai sociālistiskajā sabiedrībā.

Ne visās zemēs sievietē mūsu dienās ir sasniegusi šādu līdztiesību. Likumdevēji parasti ir bijuši vīrieši, un viņi sprieduši tā, kā pašiem izdevīgāk. Arī reliģija vienmēr atbalstījusi vīrieša privilēģijas. Kā zinām, vēl šodien daudzās kapitālistiskajās valstīs sievietē, veicot to pašu darbu, ko vīrietis, saņem mazāku atalgojumu. Sveicē tikai 1971. gadā sievietēm piešķīra vēlēšanu tiesības. Buržuāziskajā sabiedrībā vēl arvien valda uzskati, ka sievietes vietā ir virtuvē un pie bērniem.

Pirmajos Padomju valsts pastāvēšanas gados sāka izplatīties proletkultiešu ideja par to, ka sociālismā ģimene atmirs un visus bērnus audzinās valsts. V. I. Ļeņins kategoriski noraidīja šos uzskatus kā tādus, kas neatbilst marksisma ideoloģijai. Pēc viņa domām, ģimenei ne tikai jāpastāv, bet jāsniedz vēl lielāka pilnība. V. I. Ļeņina idejas mūsu valstī tiek īstenotas, paplašinot komunālo pakalpojumu sistēmu, uzlabojot sievietes-mātes darba apstākļus un materiālo stāvokli, kā arī sniedzot ģimenei vispusīgu atbalstu bērnu audzināšanā. Tomēr vienlaikus ir vērojamas arī vairākas negatīvas parādības sociālistiskās ģimenes dzīvē. To novēršana ir viens no aktuālākajiem

sabiedriskās audzināšanas uzdevumiem vistuvākajā nākotnē.

Mūsu republikā ir satraucoši liels šķirto laulību procents — vairāk nekā puse no visām noslēgtajām laulībām tiek izšķirtas. Arī bērnu dzimstība ir tāda, kas tikko nodrošina (un pat apdraud) mūsu tautas turpmāko pastāvēšanu.

Bistams ģimenes ienaidnieks ir alkoholisms. Sevišķi satrauc tas, ka arī sievietes, kas vienmēr bijusi galvenā ģimenes sargātāja, sāk pakļauties šim narkomānijas vilinājumam. Līdz ar to pieaug debilo bērnu procents.

Daudz neklūdisimies, ja jau pirms šo parādību cēloņu analīzes izteiksim secinājumu, ka galvenais visu neveiksmju vaininieks ir nepietiekams jaunās paaudzes personības rūdiņums. Tas izpaužas viegluma meklēšanā un patmilā, nespējā un negribēšanā uzņemties dažas grūtības nākotnes vārdā, nevarēšanā atteikties no visādām ērtībām un vilinājumiem, tieksmē baudīt zaļo jaunību arī vēl pēc apprecēšanās, īsāk izsakoties — nestabilā vērtību orientācijā un gribas vājumā.

Lai teiktais nepaliktu tikai kails apgalvojums, paanalizēsim tipiskākos neveiksmju cēloņus atsevišķi.

Kā zinām, senāk laulības ne vienmēr tika noslēgtas aiz mīlestības. Partnera izvēli nereti noteica materiālie apsvērumi un galavārdu dažkārt teica ne paši jaunieši, bet viņu vecāki. Vārdiem «prece» un «precēt» ir aizdomīga līdzība saknē. Un tā nu ar veiksmīgu precēšanos dažs tika pie lielākas turības, bet ne vienmēr pie īsti mīlama cilvēka. Nav brīnums, ka tādu laulību partneri varēja arī kļūt neuzticīgi viens otram. Tomēr to pašu materiālo apsvērumu dēļ, kā arī sargājot ģimenes godu sabiedrības priekšā, samērā reti nonāca līdz laulības šķiršanai.

Sociālistiskā ģimene veidojas pēc pašu jauniešu iniciatīvas, un tās pamatā ir mīlestība, nevis kādi praktiski apsvērumi. Ja nu arī šāda ģimene kļūst nestabila, tad, gluži dabiski, vainu vispirms gribas meklēt pašā mīlestībā — ar to kaut kas nav bijis kārtībā. Mēs jau atzīmējām, ka mīlestība ir devēja jūtas, devēja prieks un laime un ka šīm jūtām jāvalda pār erotisko iekāri. Uzsvērām arī, ka mīlestība izpaužas rūpēs par otru cilvēku un gatavībā no daudz kā atteikties viņa labā. Bet, ja nu kopā saiet divi patmiļi, dzīves tērētāji, kas viens no otra grib vairāk ņemt nekā dot pretī, tad laulībai ilgu mūžu nav ko gaidīt. Laimīga ģimenes dzīve nav iespējama arī tad, ja tāds ir viens no laulātajiem.

Sī paštaisnā patmiņa pozīcija var izpausties visās daudzveidīgajās laulāto saskarsmes formās — gan seksuālajās attiecībās, gan ģimenes ikdienas materiālajās rūpēs, gan uzskatu un pārdzīvojumu vissmalkākajās niansēs. Konkrēto konfliktu iemesli, protams, var būt ļoti dažādi, tomēr gandrīz nav tādu pretrunu, ko nevarētu pārvarēt, ja abi laulātie draugi kaut cik cenšas saprast viens otru un kaut nedaudz spēj piekāpties otra labā. Kas to nespēj, tas arī otru īsti nemil.

Viens no pirmajiem nesaskaņu cēloņiem var būt arī zināma vilšanās, kāda rodas, no idealizētās iedomu pasaules nokļūstot reālajā kopdzīves īstenībā. Kādreiz Odesas sociologi aptaujāja neprecētos un precētos jauniešus, uzdodot viņiem vienu un to pašu jautājumu: «Kādus priekšstatus jums rada vārds «laulība»?» Neprecētie atbildējuši, ka laulība viņiem saistās ar mīlestību, draudzību, saskaņu, kopīgu atpūtu un izklaidēšanos, bet precētie to saistīja ar mīlestību, bērniem, mājsaimniecību, pretrunām, konfliktiem. Pie tam šie laulātie savu ģimenes dzīvi uzskatīja par izdevušos, bija ar to apmierināti. Viņi bija sapratuši, ka kopdzīve bez pretrunām un konfliktiem nemaz nav iespējama, bet bija arī pārliecinājušies, ka mīlestība palīdz tos pārvarēt. Neprecētajiem nākotnes perspektīvās vēl nebija iezīmējušies pelēcīgie ikdienas rūpju toņi. Domājot par kopdzīvi, viņi izcēla kopīgo atpūtu un izklaidēšanos, viņiem likās, ka «tur burvīgā gaismā viss zaigo un laistās». Bet šādai romantiskai sapņošanai var sekot nepatīkama atmoda īstenībā. Tā var rasties neapmierinātība, nervozitāte, neiecietība un konflikti. Tas visbiežāk notiek tad, ja laulāto pazišanās pirms kāzām bijusi neilga (mazāk par gadu) un pati iepazīšanās, kā arī kopā pavadītais laiks saistās ar dažādām gadījuma rakstura vietām un situācijām, kas nebūt neatklāj cilvēka īsto dabu.

Tomēr šķiršanās nav tikai jaunatnes problēma. Pēc sociologa P. Zvidriņa pētījumiem, visvairāk (apmēram 40%) laulāto šķiras 25—34 gadu vecumā. Izrādās, ka sievietes šķiršanās pieprasa apmēram divas reizes biežāk nekā vīrieši, bet konfliktu galvenie vaininieki ir vīrieši.

Aplūkosim tipiskākos nesaskaņu cēloņus. Nosacīti tos varam sagrupēt trīs raksturīgos tipos: fizioloģiskajos, ekonomiskajos un psiholoģiskajos cēloņos. Sāksim ar pirmajiem.

Ne bez pamata daudzi ārsti un sociologi par vienu no galvenajiem konfliktu cēloņiem atzīst seksuālo nesaderību.

Dzimumaktā abas puses vēlas sasniegt baudas augstāko kulmināciju — orgasmu. Vīrietis to parasti panāk diezgan konsekventi, bet sieviete nereti paliek neapmierināta, it sevišķi kopdzīves sākumā.

Dažos gadījumos tiešām vainojama vīrieša nevērība pret sievieti, viņa seklā, patmīlīgā baudkāre, kuras apmierināšanu tas uzskata par galveno mīlestībā (ja par tādu vispār šai gadījumā var runāt). Citreiz neveiksmju cēlonis ir elementāro zināšanu trūkums — jaunais vīrs neapjauž, ka sieviete pirms akta gaida vairāk mīlestības apliecinājuma vārdos un glāstos nekā vīrietis. Atšķirības var būt arī abu temperamentos. Sava ietekme ir nervozitātei, nogurumam un veselības stāvoklim. Dažādi var būt arī agrāk pierastie dzīves ritmi: viens ir ieradīis agri celties un agri iet gulēt («cīruļa» ritms), bet otram gribas vēlāk palikt nomodā un rītos ilgāk pagulēt («pūces» ritms). Atcerēsimies, ka cilvēka fizioloģiskie procesi nav pakļauti viņa apzinīgajai gribai, tāpēc nesteigsimies ar pārmetumiem partnerim. Visi neveiksmju cēloņi ir novēršami ar savstarpēju atklātību un iecietību. Nopietnāku sarežģījumu gadījumos ir jāmeklē ārsta palīdzība.

Visai respektējams nesaskaņu cēlonis mēdz būt viena laulātā drauga neauglība un otra ilgas pēc bērniem. Ja arī ārsts šai ziņā nespēj palīdzēt, tad tiesa parasti šādu laulību šķir. Tomēr pieredze rāda, ka ģimenē pieņemts svešs bērniņš var kļūt tikpat miļš kā pašu miesīgā atvasīte. Jātiek tikai pāri pirmajiem aizspriedumiem.

Visus minētos fizioloģiskās dabas nesaskaņu cēloņus parasti nemēdz uzdot par šķiršanās iemesliem, tos maskē ar raksturu nesaderību vai mīlestības apsikumu un neuzticību.

Seksuālā nesaderība tiešām var būt par cēloni erotiskās mīlestības apsikumam, laulības pārkāpumiem un jaunai mīlestībai, protams, uz iepriekšējās ģimenes drupām. Tādos gadījumos jau katrs cenšas savu rīcību attaisnot, arī trešā persona, kas, it kā pasviezdama glābšanas riņķi cietējam, vienlaikus dod nāvējošo triecienu viņa ģimenei.

Sabiedriskā doma šķiršanos neattaisno, tā cenšas ģimeni nosargāt līdz pēdējai iespējai. Tā nosoda šo trešo personu, kas ar savu labvēlību ārdā otra ģimeni. Sabiedrība cenšas vērtēt objektīvi un bez emocijām, kaut arī ne vienmēr tās spriedums ir taisnīgs, jo visi nesaskaņu cēloņi tai parasti nav zināmi. Tomēr vienā skatījumā sabiedriskās domas prasība vienmēr ir pareiza un taisnīga — bērni

nedrīkst zaudēt ne tēvu, ne māti. Ko nozīmē šāds zaudējums, to vislabāk saprot tie jaunieši, kas paši to pārdzīvojuši. Bērniem vecāku šķiršanās nereti ir smagāka traģēdija nekā pašiem vecākiem, pat sāpīgāka par tēva vai mātes nāvi. Ja vecāki to apzinātos, viņi bērnu dēļ daudz ko mēģinātu paciest. Visām iespējām, protams, ir savas robežas, bet steiga te vienmēr ir nevieta un sakāpināts aizvainotās patmīlības uzliesmojums nedrīkst kļūt par izšķirošā lēmuma pamatu. Tas, ka bērni iegūs labu patēvu vai pamāti, ir vājš mierinājums, pie tam tikai pieaugušajiem. Isto tēvu vai māti neviens cits pilnībā nespēj aizstāt (sevišķi pusaudžu vecumā), kaut gan arī audzūvecāki spēj bērniem darīt daudz laba.

Gadu gaitā jaunības skaistums, protams, iet mazumā. Arī tas var būt mīlestības apsūkuma cēlonis. Taču jāatceras, ka arī pats neklūsti ne jaunāks, ne skaistāks. Un, kopā dzīvojot, šis pārmaiņas it kā nemaz nemanām. Pie tam katram mūža posmam ir savs īpatnējs skaistums, tāpat kā katram gadalaikam. Rudenī jau nemeklēsīm ievu vai ceriņu ziedus un pavasari — sārti dzeltenās koku lapas. Arī sirma galva var būt skaista un krunkaina seja — pievilcīga, ja vien tā nepauž īgnumu, bet izstaro siltu labestību. Personības skaistums gadu gaitā nemazīnās, bet pat pieaug, un to pauž cilvēka seja un valoda, visa viņa izturēšanās un dzīves stils.

Ja laulātos saista tikai ārējā pievilcība, tad diezgan droši varam paredzēt, ka šī saite viegli pārtrūks, jo ārpus ģimenes vienmēr atradīsies kāds šķietami skaistāks un pievilcīgāks otra dzimuma cilvēks nekā paša laulātais draugs. Ja tik viegli pakļausimies erotiskajam vilinājumam, tad partneru nomaiņai nebūs gala. Tādam pasaules izmīļotājam nepietiks pat ar veselu harēmu.

Arējais skaistums, protams, ir jāsargā un jāsaudzē abiem. Jaunais vīrs, kas patiesi mīl savu sieviņu, centīsies palīdzēt tai mājas darbos, lai viņa pārslodzes dēļ priekšlaikus nenovīstū. Sieva savukārt neļaus vīram kļūt nevērīgam pret savu ārieni. Runa, protams, ir par dabisko, ne mākslīgo skaistumu. Laulāto draugu vairs neapmānīsi. Dabisko skaistumu nodrošina ne kosmētika, bet veselība un mundrums, labestība un atsaucība, cilvēka inteliģence un humora izjūta. Tas viss ar laiku iegulst sejas izteiksmē un padara to skaistu. Sava nozīme, protams, ir arī ārējai tīrībai, kārtībai un labai gaumei. Tāpat šodien

neviens vairs neiebilst pret saprātīgiem un mēreniem kosmētikas pakalpojumiem. Taču ģimenes kopdzīvē nereti ir tā, ka sevi laulātie draugi uzpoš tikai pirms došanās ārpus ģimenes, bet mājas apstākļos nereti pieļauj bīstamu nevižību. Te viņiem arī jānoskatās dažā diezgan nepievilcīgā kosmētiskā izdarībā. Un, ja nu sieva vakarā liekas vīram blakus ar stipri ietaukotu seju un asiem metāla ruļļiem matos, tad var gadīties, ka viņam rodas vēlēšanās pavirzīties tālāk. Sievu savukārt var atsaldēt vīra nenoskūtā bārda, netīri zobi, nekārtīgi nomestas drēbes utt.

Viena no mūsdienu sociālistiskās sabiedrības smagākajām nelaimēm ir alkoholisms. Tas kā ļaundabīga slimība nomāc daudzas ģimenes, padarīdams kopdzīvi neiespējamu un traumēdams arī bērnus. Ja viens no partneriem prasa šķirt laulību otra žūpības dēļ, tad tiesa parasti šo prasību apmierina. Par alkoholisma apkarošanu daudz runāts un rakstīts, tomēr praktiska uzlabošanās šai ziņā nav vērojama. Arī šī nelaieme nebūt nav liktenīga un nepārvarama. Lai atbrīvotos no alkoholisma, katram jāievēro divi nosacījumi: pirmkārt, pašam ir jāapzinās sava neapskaužamā situācija un patiesi jāgrib izārstēties; otrkārt, drosmīgi jāgriežas pie ārsta narkologa un stingri jāievēro visi viņa norādījumi. Taču izrādās, ka ne visi spēj īstenot šīs prasības. Par dzērājiem parasti kļūst vājas gribas cilvēki, un tiem arī pietrūkst spēka savu nelaيمي pārvarēt. Raksturīgi, ka viņi paši par sevi ir labās domās, neatzīst sevi par alkoholiķiem un apgalvo, ka jebkurā brīdī var dzeršanu atmet. Tomēr, neievērojot abus minētos nosacījumus, nevienam tas vēl nav izdevies. Panākumi vai neveiksmes lielā mērā atkarīgi arī no ģimenes partnera, kā arī draugiem un darbabiedriem.

Viens no pirmajiem klupšanas akmeņiem jaunajām ģimenēm nereti ir sarežģījumi ikdienas saimnieciskajā dzīvē. Bieži var vērot šādu ainu: kamēr jaunlaulātie dzīvo vīra vai sievas vecāku ģimenē un tā uzņemas visas saimniecības rūpes, saskaņa abu starpā ir nevainojama, bet, tikko jāsāk saimniekot ar savu kopīgo naudas maciņu un pašiem jāpadara visi mājas pašapkalpošanās darbi, tā arī nesaķaņas ir klāt. Veidojas pretruna, kas spilgti izteikta tautas parunā: «Es kungs, tu kungs — kurš maisu nesis?» Bet maiss jānes abiem, atliek tikai ķerties klāt, no gaidīšanas tas vieglāks neklūs.

Grūti uzsākt savu patstāvīgo ekonomisko ģimenes dzīvi parasti ir tiem jauniešiem, kas, augdami vecāku ģimenē,

palikuši ārpus tās materiālajām rūpēm. Dažas aptaujas liecina, ka liela daļa vecāko klašu skolēnu nekā nezina par savas ģimenes budžetu: cik pelna tēvs un māte, cik naudas izdod par uzturu, drēbēm, dzīvokli un citām ģimenes vajadzībām. Šo skolēnu materiālās vajadzības vecāki vienmēr ir centušies apmierināt maksimāli, nereti paši šo to pieciezdami. Ja vasarā jaunieši ir kādu rubli nopelnījuši algotā darbā, tad šī peļņa palikusi par viņu kabatas naudu — ģimenes kopīgam budžetam viņi neko nav devuši. Tātad pilnīga nesagatavotība ģimenes dzīvei. Ko darīt?

Jāsāk ar ģimenes budžeta plānošanu. Vispirms jānosaka neaizskaramais fonds — tie naudas līdzekļi, kas nepieciešami uzturam, īrei, apkurei un citiem sistemātiskiem katra mēneša izdevumiem. Neaizskarama ir arī summa, kas paredzēta kāda parāda nomaksai vai arī kādam iecerētam uzkrājumam. Tikai ar pārpalikumu var sākt brīvāk rīkoties, protams, pēc kopīgas vienošanās un plānojot izdevumus to svarīguma dilstošā secībā. Skaidrs, ka no daudz kā būs arī jāatsakās un dažs iecerēts pirkums jāatliek uz vēlāku laiku. Te nu der atcerēties izslavēti «skopo» skotu sakām-vārdu: «Ja pirksi pieciešamo, drīz nespēsi nopirkt nepieciešamo.» Tā, piemēram, kādā ģimenē abi jaunie saimnieki mēneša beigās parasti nonāca trūkumā tāpēc, ka daudz naudas izdeva konfekšu pirkšanai. Abas vecāku ģimenes kā divas brīvprātīgo ugunsdzēsēju komandas tūdaļ traucās uz nelaimes vietu, lai palīdzētu cietušajiem.

Jauni sarežģījumi ģimenes budžetā var sākties ar bērna piedzimšanu. Bērns — tie ir jauni izdevumi, bet ģimenes ienākumi sievas algas apsūkuma dēļ samazinās. Ir jādzīvo vēl taupīgāk un jāplāno vēl rūpīgāk. Vairums jauno ģimeņu parasti veiksmīgi tiek pāri arī šīm grūtībām, bet var izcelties arī nesaskaņas.

Tāpat nesaskaņas var rasties arī mājas darbu savstarpējā sadalē. Mēs jau atzīmējām, ka mīļotā cilvēka dēļ nekādas pūles nav par grūtām. Tomēr izrādās, ka konflikti rodas ne tāpēc, ka abi ķīvētos ap vienu darbu, katrs gribēdams to padarīt, bet gan otrādi — veldami to kā aukstu sniega kluci viens otram virsū. Pēc senas tradīcijas mājas pašapkalpošanās darbus veic galvenokārt sieva. Tam ir savs pamats, tomēr mūsu dienās sociālā situācija ir ievērojami mainījusies — sieva strādā algotu darbu ārpus ģimenes tāpat kā vīrs un ne mazāk aktīvi piedalās arī sabiedriskajā dzīvē. Abiem ir arī vienādas tiesības

atpūsties un apmierināt savas kulturālās intereses. Tātad skaidrs, ka arī mājas darbos ir jāiesaistās abi. Tos var sadalīt pēc vienošanās. Sieva lai paliek rīkotāja un atbildētāja, bet vīrs lai ir tai atsaucīgs palīgs. Arī virtuvē pavadītie brīži var būt interesanti, veicot mājas darbus, var dalīties dienas vērojumos, domās un pārdzīvojumos. Kopīgie darbi un sarunas tuvina, bet vienatnē pavadītais laiks atsvešina.

Socioloģiskie pētījumi rāda, ka zināmas pozitīvas pārmaiņas padomju ģimenē ir notikušas — apmēram 82% vīru vairāk vai mazāk palīdz sievām mājas darbos. Tomēr vēl ir ap 18% tādu ģimeņu, kurās vīrs nepalīdz sievai nemaz — tēlo seno feodāli, kungu.

Ģimenes saimnieciskajām rūpēm vieglāk tiek pāri tie jaunlaulātie, kas vecāku ģimenē sistemātiski veikuši visus pašapkalpošanās darbus kā sevis, tā arī citu ģimenes locekļu labā. Viņi šos darbus ne vien labi iemācījušies izpildīt, bet pieraduši arī tos veikt bez sevišķas nepatikas. Darba prasme vienmēr ceļ autoritāti partnera acīs, bet neprasme un nevarība rada nožēlu un līdzcietību. Tomēr atcerēsimies, ka katru darbu ikviens kādreiz ir veicis pirmo reizi un tomēr ar laiku iemācījies to darīt prasmīgi. Tāpēc neizsmiesim viens otru, bet palīdzēsim apgūt nepieciešamās prasmes un iemaņas.

Sens un arī mūsdienīgs nesaskaņu cēlonis ir attiecības ar sievas vai vīra vecākiem, radiem un draugiem. Tās var izpausties kā ģimenes saimniecībā, tā arī personiskajos kontaktos. Visbiežāk šādas nesaskaņas rodas tad, ja jaunie dzīvo kādā no vecāku ģimenēm. Parasti situācija ir smagāka ienācējam, bet arī pats ienācējs var būt īstais nesaticības cēlājs. Klusas antipātijas nereti izveidojas jau pirms laulībām. Ir diezgan parasti, ka vecāki izjūt slēptu greisirdību pret puisī vai meiteni, kas tagad viņu lolojumam kļūst tuvāks par tēvu un māti. Saprātīgi vecāki to neizrāda, jo apzinās, ka tas ir jauniešu dabiskais dzīves ceļš, bet citi netiek pāri savam egoismam. Neapskaužama situācija var izveidoties arī tam partnerim, kas savu laulāto draugu ievēdis vecāku ģimenē. Ķildas gadījumā starp partneri un paša vecākiem viņš nokļūst savdabīgā bufera pozīcijā, viņu berz kā graudu starp dzirnakmeņiem.

Tautasdziesmas visbiežāk pauz antipātijas pret vīramāti un sievasmāti. Tautu meitai, ieejot vīra ģimenē, līdzi ir savdabīga velte vīramātei — «pašā pūra dībenā drāšu pīta pātadziņa». Tautu dēls savukārt priecājas, ka «suns apēda

sievasmāti ar visām pastalām». Viratēvu un sievastēvu tautasdziesmas liek mierā — laikam jau tie mazāk jaukušies jauno dzīvē.

Mūsu dienās saprātīga sievasmāte vai vīramāte tiek augstu vērtēta, jo viņu padoms un pakalpojumi lieti noder. Tāpēc jaunajiem tās vajadzētu cienīt un, cik iespējams, piekāpties — kā jau vecāku cilvēku priekšā, neļaujot domstarpībām izaugt līdz ķildai. Atcerēsimies, ka vecāki cilvēki dažkārt ir konservatīvāki, pat stūrgalvīgāki, vairāk savu paradumu varā, toties viņu dzīves pieredze ir bagātāka nekā jaunajiem. Tāpēc jauniencējam ar savām iecerētajām reformām nevajadzētu pārāk steigties.

Ideāls stāvoklis, protams, būtu tad, ja visi jaunlaulātie tūdaļ pēc kāzām varētu pāriet uz savu (kaut nelielu) dzīvokli. Tad atkristu domstarpības ar vecākiem un savstarpējie strīdi vecāku dēļ. Tomēr šādas iespējas pagaidām vairāk redzam filmās nekā īstenībā. Pēc mūsu kaimiņu īgauņu datiem, apmēram 57% šķirto dzīvojuši šaurībā — uz katru cilvēku bijis mazāk par 6 kvadrātmetriem. Ir pamats cerēt, ka, atrisinot dzīvokļu jautājumu, pieaugs arī dzimstība.

Nav labi, ja viens no jaunlaulātajiem apzināti vai neapzināti tiecas otru atsvešināt no viņa radiem un draugiem (izņēmums, protams, ir slikti draugi). Var gadīties, ka tādās reizēs izolācijā nonāk pats iniciators un pie tam daļēji zaudē arī sava partnera simpātijas. Neko labu nēsola arī šāda lomu sadale: sieva pie bērniem, vīrs pie draugiem (un draudzenēm). Kaut arī negribam būt nepamatotu aizdomu pilni, tomēr vienmēr ir labāk, ja ārpus ģimenes var doties abi kopā. Pētījumi par laulības šķiršanas cēloņiem rāda, ka šķiramie savas kopdzīves sākumā bijuši kopā trīs četras reizes vairāk nekā beigu posmā.

Daži ilustratīvi dati par šķiršanās motīviem mūsu republikā atspoguļoti tabulā. Tos ieguvuši mūsu zinātnieki speciālos apsekojumos.

Šķiršanās motīvs	Atbildes procentos	
	vīriem	sievām
Dzeršana	5,9	31,1
Neuzticība	25,5	18,7
Rupjība un netaktiskums	11,2	16,5
Nevēriba un vienaldzība ģimenes dzīvē	14,7	11,1
Materiālās grūtības, slikts dzīvoklis	9,7	4,6
Vīra vai sievas greisirdība	6,3	4,0
Vecuma un seksuālā neatbilstība	5,1	1,9

Kā redzams, atskaitot dzeršanu un ar to saistīto rup-
jību, sievietes kopumā ir iecietīgākas pret partnera negatī-
vajām īpašībām nekā vīrieši. Tomēr laulību šķiršanas iero-
sinātājas pārsvarā ir sievietes (ap 70%).

Varam pievienoties igauņu pētnieku secinājumam, ka
mūsu dienās laulības stabilitāti nosaka galvenokārt vīra
un sievas personības īpašības — tādad psiholoģiska rak-
stura faktori, kas lielā mērā ir iepriekšējās audzināšanas
un pašaudzināšanas rezultāti. Līdz ar izglītības līmeņa
paaugstināšanos pieaug arī laulāto prasības pret otra per-
sonības īpašībām. Tas gan rada lielākas konfliktu raša-
nās iespējas, gan vienlaikus palīdz arī otru labāk saprast
un tādējādi novērst ķildas jau to sākuma stadijā.

Izsekosim īsumā šiem psiholoģiska rakstura riska fak-
toriem aptuveni tādā secībā, kā to darījām nodaļā «Mēs —
no iekšpuses».

Viens no pirmajiem nesaskaņu cēloņiem var būt atšķi-
rības vērtību orientācijā. Var gadīties, ka vienam no lau-
lātajiem ir spilgti izteiktas garīgās vajadzības un interes-
ses, bet otrs ir materiālo vērtību cienītājs, kuru vienmēr
nodarbina visādi «izdevīgi pirkumi». Jaunlaulāto kopīgais
naudas maciņš parasti nav necik biezs, tāpēc neapmierē-
nātība par otra tēriņu ir jo lielāka (paša izdevumus taču
vēl kaut cik var saprast un attaisnot). Sava daļa taisnības
var būt abiem. Atrisinājums — rūpīgi pārdomāta budžeta
plānošana ar abpusēju iecietību.

Pretrunas var arī rasties, saskaņojot kulturālās interes-
ses, savu vaļasprieku. Dažu vīru vilktin velk makšķerēšana
un sporta sacensības, bet sievai tas viss liekas bezgala
garlaicīgi. Viņa vēlas apmeklēt operas teātri un simfo-
niskos koncertus, taču vīrs tālāk par estrādes mūziku savā
mūžā nav ticis. Tādos apstākļos domstarpības ir nenovēr-
šamas arī pie televizora. Tā ir vieta, kur jaunajā ģimenē
sāk izpausties pirmās varmācības tendences — ieslēgts pa-
liks tas kanāls, kas dotajā brīdī atbilst noteicēja intere-
sēm. Otrai pusei krājas sarūgtinājums.

No malas vērojot, varam saprast abus, bet paši viens
otru saprast nespēj. Katram liekas, ka tieši viņam tiek
nodarīta pārestība. Te nu brīnumatslēga, kas spēj atvērt
smagās aizspriedumu durvis, ir savaldība, pacietība un
kaut neliela vēlēšanās iejusties otra interešu pasaulē. Ja
jau otra cilvēka prātu un jūtas kaut kas spēj piesaistīt un
saviļņot, tad acīmredzot tur kāda vērtība arī ir, vajag tikai
rūpīgāk iedziļināties. Aizraut spēj tikai tas, līdz kura

izpratnei esam izauguši. Bet augšanas iespējas abiem ir neierobežotas, viss atkarīgs no paša gribas. Un tā nu gadās, ka daža sieva kļūst kaislīga makšķerniece un vīrs labprāt iet līdz uz ērģelmūzikas koncertu. Un pie televizora piekāpjas tas, kurš vairāk mīl otru. Jaunlaulāto intereses savstarpēji tuvojas kā divi apļi — sākumā var būt tikai neliela saskare, tad tā kļūst aizvien lielāka un beidzot apļi var pilnīgi saplūst. Tik ideāla saskaņa, protams, ir ne vienmēr, tomēr labi sadzīvot var arī tad, ja daudzas intereses ir kopīgas un dažas — katram savas. Nevajag otru pārāk ierobežot un pārņemt tam atpalcību — tas rada tikai pretestību un asumus.

Daudz diskutēts par to, vai labāk sadzīvo vienas profesijas pārstāvji un vai abiem nepieciešams kaut aptuveni vienāds izglītības līmenis. Par obligātu prasību to nevaram izvirzīt, kaut gan zināmas priekšrocības šāda sakrītība dod. Vienas profesijas ļaudīm, protams, ir daudz kopīga, bet dažādu specialitāšu draugi savukārt spēj paplašināt viens otra redzesloku un tā padarīt kopdzīvi interesantāku. Tāpat labāk saprasties palīdz abu apmēram vienādā izglītība, tomēr par cilvēka izglītību ne vienmēr var spriest pēc oficiālā dokumenta. Tāpēc daža skolotāja gluži labi saprotas ar kulturālu šoferi, bet izglītotais inženieris nereti ķildojas ar tikpat izglītotu sievu. Saskaņu nosaka ne izglītība vai profesija, bet cilvēka brīvā laika kultūra, viņa personības īpašības kopumā. Jaunajiem laulātajiem draugiem lieti noderētu kaut elementāras zināšanas psiholoģijā, bet tieši to mūsu jaunajai paaudzei nav, jo skolā šo priekšmetu jau sen nemāca.

Par nesaskaņu cēloņiem reti tiek minēti trūkumi partnera spējās. Acīmredzot šo personības īpašību kompleksu neprotam tik labi saskatīt un novērtēt. Mēs, protams, ne visai cienītu cilvēku, kas apprecējis otru tikai viņa izcilo dotumu dēļ, tā cerēdams gūt sev kādu labumu no viņa tagadējiem un nākotnes sasniegumiem. Tomēr mums visiem ir simpātiski cilvēki ar «zelta rokām». Ar viņiem kopā ir viegli un patīkami, viņu dzīvoklis ir jauks un mājīgs. Tāpat simpātiski, vērtīgi un interesanti liekas tie, kam ir «gaiša galva».

Atcerēsimies, ka cilvēka vērigumu nosaka viņa uzmanība, uztvere un atmiņa, bet atjautību — atmiņa, iztēle un domāšana. Griba ietekmē darbaspējas, palīdz savaldīties un izturēt grūtību brīžos. Vērigums un atjautība noder ne vien ģimenes praktisko lietu kārtošana, bet arī savstarpējo

attiecību veidošanā. Vērīgais ātrāk un precīzāk uztver izmaiņas otra noskaņojumā, atjautīgais pareizāk orientējas situācijā.

Drusku pēc anekdotes izklausās gadījums ar kādu pāri, kas gatavojies precēties pusmūža gados. Līgava tomēr atteikusi pielūdzējam, jo tam trūcis elementārā vērīguma — kopā pastaigājoties viņš bieži iekāpis mēslos. Turpretī nenāk smiekli, dzirdot, ka sieva par nesaskaņu cēloni uzdod vilšanos vīra mākslinieka talantā — viņa esot cerējusi uz lielākiem panākumiem. Te nu gribas jautāt, ko tad viņa īsti ir mīlējusi, cilvēku vai talantu! Un cik talantīga tad ir pati, ja var izvirzīt šādas pretenzijas? Cilvēkus taču iemīlam tāds, kādi viņi ir, un ar tādiem arī cenšamies samierināties.

Viens no savstarpējās neapmierinātības cēloņiem var būt temperamentu nesaskaņa. Atšķirības tiešām iespējamās lielas: straujais sangviniķis uzliesmo viegli kā sērkokciņš un tikpat ātri arī izdeg, bet gausais flegmatīķis aizkūpināts gruzd kā samircis prauls; holeriķi pat niecīga dzirkstelīte var novest līdz spēcīgai eksplozijai, bet vājais melanholiķis klusi mirgo kā jāņtārpiņš sūnās. Atrodi nu šiem pretstatiem kopsaucējul

Tomēr izrādās, ka praksē nemaz tik ļauni nav. Kā jau minējām, cilvēku temperamenti reti sasniedz šādas galējības. Tāpēc pretišķības kopsdzīvē arī nav tik lielas, tās tikai kompensē otra trūkumus. Kopsdzīvē gausais it kā piebremzē straujo, bet straujais rosina gauso. Vājais gūst spēku no stiprā, un stiprais mācās saprast vājo. Nav pamata pieņemt par ideālu variantu pilnīgi vienāda temperamenta apvienojumu laulībā. Divu bezgala lēnīgo un apdomīgo flegmatīķu dzīve ritētu kā palēnināta filma un varētu kļūt abiem garlaicīga. Arī straujie, nepastāvīgie sangviniķi viens otram drīz apniktu. Holeriķi mūžīgi ķildotos, bet melanholiķi viens otru vērotu klusu aizdomu un aizvainojumu pilni. Tas, protams, ir tikai teorētisks prātojums. Praksē var saprasties un var ķildoties kā vienādu, tā arī dažādu temperamentu pārstāvji.

Visnozīmīgākais psiholoģiskā tipa nesaskaņu cēlonis acimredzot ir cilvēka raksturs. Vismaz raksturu nesaderību visai bieži uzdod par šķiršanās ieganstu. Raksturs tiešām ir kā varens lietussargs, zem kura var novietot vai visas cilvēka personības īpašības, visus viņa tikumus un netikumus. Taču, ka jau atzīmējām, ar raksturu nesaskaņu bieži vien tiek maskēti arī citi nesaderības cēloņi.

Par visai principiālu nesaskaņu cēloni uzskata tieksmi pakļaut sev otru. Ir sena kāzu paraža: pārkāpjot istabas sliksni, jaunlaulātie cenšas viens otram uzmit uz kājas — kam tas izdosies, tas būs noteicējs turpmākajā kopdzīvē. Mēs to, protams, uzskatām par joku, jo zinām, ka pakļautību noteiks citi faktori: valdonīgais raksturs pakļaus iecietīgo, stiprā griba — vājāko, sava ietekme būs arī vīra vai sievas vecākiem. Bet varbūt nekādas pakļautības vispār nebūs.

Senāk vīra fiziskais pārspēks, viņa naudas maks un iesakņotās tradīcijas noteica tā vadošo posteni ģimenē, viņš skaitījās ģimenes galva. Turpretī sociālistiskajā ģimenē sieva ir līdztiesīga partnere un nereti tai ir augstāka izglītība, lielāka izpeļņa un stingrāks raksturs nekā vīram. Tāpēc daudzās ģimenēs sieva ir istā ģimenes kolektīva vadītāja. Saprātīgs vīrs par to arī neskumst. Par vadības pulci laulātie īpaši necinās, lomu sadale ģimenē veidojas dabiski, pēc katra iespējām. Nekāds īpašs ģimenes galva arī netiek ne vēlēts, ne protokolā ierakstīts. Arī Laulības un ģimenes kodeksā tāds nav paredzēts. Tāpēc demogrāfu jautājums tautas skaitīšanas anketās «Kurš ir ģimenes galva?» šķiet novecojis un nevietā, tas tikai saasina attiecības (ja laulātajiem pietrūkst humora izjūtas).

Uzsākot kopdzīvi, neviens no partneriem nedrīkstētu otram pārāk uzspiest savus paradumus, savu dzīves stilu. Atcerēsimies, ka daudz ko var darīt gan tā, gan arī citādi, tāpēc kopīgi jāizlemj, kā labāk. Pie visām pārmaiņām jāpierod pamazām. Ar despotisku cilvēku, protams, ir grūti sadzīvot. Tomēr der pamēģināt viņu pāraudzināt — ar gudrību un pacietību. Te der atcerēties sievietēm adresēto aforismu: «Lauj šķērsot vīram ielu, kur viņš to vēlas, bet ved viņu turp, kur tu to gribi!» To varētu pārfrāzēt arī attiecībā uz vīriem.

Laulāto attiecībās nedrīkst par zemu novērtēt arī ikdienišķo sarunu toni. Darba slodze, ikdienas steiga un dažādas neveiksmes padara mūs vairāk vai mazāk nervozus. Būdami sabiedrībā, vēl kaut cik cenšamies savaldīties, bet ģimenē nereti bremzes tiek palaistas vaļā. Un nepamatoti cieš laulātais draugs un bērni vai citi piederīgie. Ignais, aizskarošais runas tonis var kļūt par paradumu, runātājs to pats vairs nejūt un dažkārt dusmojas par to, ka otrs apvainojas. Veidojas ķēdes reakcija, kas var beigties ar eksploziju. Pēc Viļņas psihoneiroloģiskā dispansera datiem, 70—90% slimnieku neiroze sākusies no saspringtām

attiecībām ģimenē. Saspringtības cēloņi, protams, var būt dažādi, bet tās novēršanas ceļš ir viens — savaldība un uzvedības kultūras ievērošana arī ģimenē. Ir nepareizs uzskats, ka skaļa «izlādēšanās» nomierina. Nereti tā uztrauc vēl vairāk. Un, ja nu kādam savaldībai pietrūcis spēka, tad šāds spēks jāatrod vēlāk, lai otram atvainotos. Tad visas brūces drīzāk sadzīs. Bet vēl labāk ir censties pārtraukt konfliktu jau tā veidošanās fāzē — neatbildēt uz nesavaldību ar nesavaldību.

Kā jau zinām, rakstura īpašības nav ne iedzimtas, ne liktenīgas. Tās ir veidojušās dzīves gaitā audzināšanas un pašaudzināšanas ceļā. Tādā pašā ceļā tās arī pārveidojamas. Tikai nepieciešams takts un pacietība. Tendence otru pārāudzināt var arī kaitināt, ja tā kļūst klaja un uz-bāzīga. Tāpēc jāiemācās otru audzināt tā, lai viņš to nemanā. Šī atziņa ir viena no vislielākajām pedagoģijas gudribām.

Slimības novājina organismu, ķildas — mīlestību. Bet ir arī tā: jo spēcīgāks organisms, jo retāk to piemeklē slimības, un, jo lielāka mīlestība, jo vieglāk tā atvairā ķildas un bez grūtībām atrod ceļu uz salabšanu, ja domstarpības tomēr gadījušās.

Pēdējā laikā daudz domāts un darīts, lai palīdzētu jaunajām ģimenēm nostiprināties. Tomēr nekādi sociālie uzlabojumi, nekāda sabiedrības palīdzība mīlestību nenasargās, ja laulātie paši par to nerūpēsies. Liela mīlestība palīdz pārvarēt grūtības, bet sīka mīlestība netiek pāri pat niecīgiem šķēršļiem. Labu ražu var gaidīt tikai no labas sēklas. Protams, no salnām un nezālēm sējumi jāšargā.

Ģimenes pedagogiskā pozīcija

Nozīmīga vieta ģimenes kopīgo rūpju lokā ir bērnu kopšanai un audzināšanai. Liekas pats par sevi saprotams, ka pirmajā dzīves gadā bērns ir pilnīgā mātes gādībā. Tomēr arī tēvs nedrīkst šai laikā norobežoties, stāvēt malā. Viņa palīdzība ne tikai atvieglo mātes pūles, bet vienlaikus sagādā tai arī prieku, liecina par tēva mīlestību gan pret sievu, gan pret bērnu.

Šīs tēva rūpes sākas jau ar mātes un bērna sagaidīšanu pie dzemdību nama vārtiem. Neviens vecmāmiņa te nevar viņu morāli aizstāt. Tāpat arī mājā tēva līdzdalība bērna aprūpēšanā stiprina abu vecāku mīlestības saites, bet tajās ģimenēs, kur nav gudro un čaklo vecmāmiņu, tēva palīdzībai ir arī liela praktiska nozīme. Jaunais tēvs var izmazgāt un izgludināt bērna drēbītes, piegādāt no veikala produktus, sagatavot pudelīti bērna piebarošanai, palīdzēt viņu nomazgāt un pasēdēt arī kādu nakts stundu pie slimā bērna gultiņas, lai ļautu nogurušajai mātei mirkli atpūties. Tas viss, protams, sākumā ir jāmācās, taču arī jaunajai mātei šīs zināšanas un prasmes nebūt nav iedzimtas.

Rūpes par mazuli liek pamatu tēva turpmākajai mīlestībai pret bērnu un ciešāk sasaista arī pašus vecākus. Tāpēc retāk šķiras tās ģimenes, kurās aug bērni, sevišķi tās, kur bērnu pulciņš ir prāvāks. Šādās ģimenēs kopīgās rūpes par bērniem ir tik cieši sasaistījušas vecākus, ka aiziešana no ģimenes jau liktos kā ļauna nodevība. Arī paši

bērni, ikviens ar savām īpatnībām un savdabīgo pieķeršanos vecākiem iedarbojas uz pieaugušajiem kā magnēts, kas nemitīgi pievelk.

Uzskati, ka līdz ar bērnu skaitu ģimenē pieaug arī vecāku dzīves grūtības, ir pareizi tikai daļēji. Pieaug ne tikai grūtības, bet arī gandarījums. Pie tam grūtības pieaug dilstošā progresijā, jo vecākie bērni jau uzņemas daļu rūpju par jaunākajiem. Bet bērni, augdami pulciņā, norūdās un veidojas par kolektivistiem, kamēr vienpatņi nereti izaug par izlutinātiem patmiļiem. Nav zināmi tādi vecāki, kas būtu nožēlojuši to, ka izaudzinajuši daudz bērnu, tāpat kā nav savas pūles nožēlojis cilvēks, kas guvis lielus panākumus darbā.

Vienbērņa ģimeņu vecāki ir vai nu bailīgi, vai arī pārāk mīl savu vienīgo bērnu un savas personiskās ērtības, grib vēl pēc iespējas baudīt dzīvi. Bailēm ir zināma vēsturiska ievirze — kapitālisma apstākļos tiešām vienai otrai daudz bērnu ģimenei bija grūti nopelnīt iztiku. Turpretī mūsu sabiedrībā daudz bērnu ģimenes saņem no valsts relatīvi daudz vairāk nekā vienbērņa ģimenes vai neprecētie. Kā liecina PSKP XXVI kongresa lēmumi, šī valsts palīdzība lielajām ģimenēm, mātēm un bērniem, turpmāk vēl pieaug.

Dzīves labklājība nemitīgi uzlabosies, bet neaizmirsīsim, ka labklājībai līdzī iet arī sava ēna — vecāku tieksme lutināt bērnus. Humānais lozungs «Visu labāko bērniem!» daudzus vecākus apmulsinājis, jo viņiem nav īsti skaidrs, kas tad ir tas «vislabākais». Dažā ģimenē spriež apmēram šādi: «Es augu trūkumā — lai tad nu maniem bērniem būtu visa papildnam. Man bija agri jāsāk strādāt — lai tad nu bērni padzīvo brīvāk.» Un izaug jaunieši, kam ir tendence dot mazāk, bet ņemt vairāk. Nereti no šādām ģimenēm nāk arī jaunie likumpārkāpēji, bet diezgan konsekventi — cilvēki, kas nespēj un negrib cīnīties ar grūtībām.

Bērns nav tikai kopjams, ģērbjams un barojams, viņš ir arī jāaudzina, jāveido par pilnvērtīgu personību. Senie strīdi par to, kuram tas jādara, ir pilnīgi nevietā — tie liecina par pedagoģiskā procesa neizpratni.

Ģimene uz bērna personības attīstību iedarbojas gan kā savdabīga pedagoģiska sistēma, kas izvērza viņam pārdomātas mērķtiecīgas prasības, gan arī kā sociālā mikrovide, kas šīs prasības pastiprina ar visu ģimenes ikdienas

dzīves stilu, ar ikviena pieaugušā ģimenes locekļa personisko paraugu.

Kā zinām, bērni jau pēc iedzimtas tieksmes vēro un atdarina pieaugušos — zēni vairāk tēvu, meitenes — māti. Tāpēc ir svarīgi, lai abi vecāki būtu saviem bērniem atdarināšanas cienīgi pozitīvi paraugi. Jāpieradinās sevi kontrolēt bērnu klātbūtnē, nedrīkst pieļaut, ka bērni klausās vecāku stridos.

Vecāku audzinošā darbība izpaužas vairāk vai mazāk skaidrā audzināšanas mērķa, uzdevumu un līdzekļu izpratnē un to īstenošanā ar pārdomātu un konsekventu prasību palīdzību. Šīs prasības, ko vecāki izvirza bērniem, ir savstarpēji jāsaskaņo. Pretējā gadījumā mazinās prasību spēks un pašu prasītāju autoritāte. Tomēr domstarpības te var rasties visai viegli, jo katram no jaunajiem vecākiem var būt izveidojušies zināmā mērā atšķirīgi pedagoģiskie uzskati. To tapšanā sava ietekme ir bijusi audzināšanas sistēmai viņu vecāku ģimenē.

Kā raksturīgu piemēru var minēt kādu studentu ģimeni. Abi jaunlaulātie bija klausījušies lekcijas pedagoģijā pie viena un tā paša lektora. Tomēr sava dēliņa audzināšanā viņi nevarēja atrast vienotu pieeju. Jaunā māte, savu bērnu mīlējama ne mazāk par tēvu, izvirzīja viņam saprātīgas prasības un aizliegumus. Turpretī tēvs mīlestības vārdā dēļēnam visu atļāva, nekur viņu neierobežoja. Viņš to centās bagātīgi apgādāt ar saldumiem un jaunām rotaļlietām. Viramāte, kuras ģimenē jaunie dzīvoja, parasti nostājās dēļa pusē un pārmeta vedeklai cietsirdību un mātes mīlestības trūkumu. Šādas audzināšanas rezultātā puisēnam sāka veidoties dažādi niķi un kaprīzes. Vēlāk viņš sāka melot un neklausīt pieaugušos. Bērns auga pedagoģiski dezorientēts, un vecāku ķildas viņa dēļ kļuva aizvien biežākas. Tikai sievas takts un savaldība paglāba ģimeni no sairuma. Tomēr grūtības ar dēļa audzināšanu turpinājās arī skolas gados.

Pieredze rāda, ka ģimenēs, kurās audzinošās prasības atbilst pedagoģijas zinātnes atziņām un padomju skolas pozīcijai un kurās tās dzīves stils un pieaugušo cilvēku uzvedība nav pretrunā ar šīm atziņām, bērna personības attīstība noris bez sevišķiem traucējumiem. Sarežģījumi un neveiksmes rodas tad, ja vecākiem nav īstas skaidrības par audzināšanas mērķi un konkrētajiem uzdevumiem, kā arī par to sasniegšanas ceļiem un līdzekļiem. Tad veidojas nesaskaņas starp skolas un ģimenes pedagoģisko ietekmi,

bērni tiek dezorientēti un nereti noklist no ceļa. Grūtības un neveiksmes rodas arī tad, ja pieaugušie ģimenes locekļi apzināti vai neapzināti ar saviem uzskatiem, runām un darbību neapstiprina vai pat grauj socialistiskās sabiedrības ideoloģisko un morālo pozīciju.

Audzinašanas neveiksmju cēloņi, protams, var būt visai dažādi. Tomēr visos gadījumos, kur vecākiem ir patiesa vēlēšanās izaudzināt savus bērnus par krietniem padomju pilsoņiem, ir svarīgi katrā ģimenē ievērot noteiktus orientējošus pedagoģiskos principus, kas konsekventi tiktu īstenoti un tā pamazām iesakņotos kā komunistiskās audzināšanas tradīcijas un noteiktu ģimenes pedagoģisko pozīciju.

Zināmus audzināšanas principus un tradīcijas ikviena ģimene apzināti vai neapzināti pārņem no iepriekšējām paaudzēm kā tautas pedagoģijas mantojumu. Šajos principos ietvertas daudzas vispārcilvēciskas pedagoģiskas atziņas, kas derīgas visiem laikiem un visām ģimenēm. Tādas ir, piemēram, prasības ieaudzināt bērnos gudrību, čaklumu, satīcību, godīgumu, dzimtenes mīlestību, saudzīgu attieksmi pret dabu un cilvēku darba produktu, attīstīt skaistuma izjūtu.

Tomēr tautas pedagoģijas mantojumā ne viss pilnā mērā atbilst mūsdienu komunistiskās audzināšanas ideāliem. Sociālistiskais ražošanas veids un jaunā sabiedriskā iekārta, komunistiskā ideoloģija un morāle izvirza jaunas, laikmetīgas prasības arī audzināšanas darbam. Tā, piemēram, senais paklausības ideāls nebūt nav tas pats, kas mūsdienu komunistiskais apzinīgums jeb apzinīgā disciplina. Apzinīgā disciplina ir ne vien pakļaušanās sabiedrības prasībām, bet arī noteikta pašiniciatīva, patstāvība un atbildība, kas realizējas arī bez īpašiem rīkojumiem un kontroles. Jauni audzināšanas ideāli ir arī komunistiskā attieksme pret darbu un sabiedrisko īpašumu, padomju patriotisms un sociālistiskais internacionālisms, kolektīvisms un biedriskums u. c. Tas pats sakāms par audzināšanas metodiku. Agrāk plaši tika izmantoti dažādi piespiedlīdzekļi, turpretī mūsu dienās vairāk cenšamies ietekmēt bērna apziņu. Tas, protams, ir grūtāk, jo katrs bērns rūpīgi jāiepazīst, un pedagoģiskajā darbā ar viņu vajadzīgs vairāk gudrības un pacietības.

Tāpēc visiem vecākiem jāapgūst pedagoģiskās zināšanas. Lai šīs zināšanas vecāki varētu iegūt, pie skolām

darbojas tautas universitātes un vecāku lektoriji, tiek organizēti attiecīgi televīzijas un radio raidījumi, par pedagogijas jautājumiem daudz raksta žurnālos un laikrakstos, tiek izdotas attiecīgas brošūras un monogrāfijas, skolotāji un vecāku aktivisti labprāt sniedz arī savus padomus. Tikai to visu vajag izmantot. Ir divaini, ka, iegādājoties dārgu šķirnes kucēnu, tūdaļ steidzamies arī ievākt ziņas par viņa audzināšanu, bet attiecībā uz pašu bērniem ne vienmēr parādām šādu centību. Taču cilvēka bērns ir ne tikai vērtīgāks par kucēnu, bet arī viņa attīstība noris daudz sarežģītāk, tāpēc zināšanas vajadzīgas vēl jo vairāk. Pie tam šīs zināšanas nav domājamas kā gatavu ieteikumu sistēma, kas der visiem gadījumiem, bet kā likumsakarību izpratne, kuri palīdz orientēties audzināšanas daudzveidībā. Tas nozīmē, ka ir jāiemācās pedagogiski pareizi domāt un pieņemt pareizus lēmumus katrā individuālajā situācijā.

Zināšanas mūsu dienās vajadzīgas visur — darbā, sabiedriskajā dzīvē, arī ģimenes ikdienā. Tās padara ģimenes dzīvi bagātāku, kulturālāku. Izglītotu cilvēku ģimenēs retāk ieviešas alkoholisms, ķildas un likumpārkāpumi. Ja vecāki cenšas papildināt savas zināšanas — mācās, lasa, diskutē, tad arī bērniem veidojas plašas intereses un cieņa pret izglītību. Tā savukārt pozitīvi ietekmē turpmāko profesijas izvēli un personisko dzīvi. Tāpēc cieņa pret izglītību ir viens no vadošajiem mūsdienu ģimenes audzināšanas principiem.

Sis princips ģimenē tiek ievērots ne tikai tad, ja paši vecāki turpina mācības kādā izglītības iestādē vai mācās patstāvīgi, bet galvenokārt tad, ja ģimenē valda spraigs intelektuālais noskaņojums — visi interesējas par jauno, aktuālo, dalās cits ar citu savā pieredzē un atziņās. Dažkārt par galveno «izziņas avotu» var kļūt pats skolēns ar savām skolā iegūtajām zināšanām. Vecākiem taču ir interesanti atcerēties savas skolas gaitas un atsvaidzināt aizmirsto, bet vectētiņam un vecmāmiņai šī informācija var būt arī jauna, pirmreizēja. Galvenais, protams, nav tas, ka pieaugušie mācās no bērna, bet gan viņa apzināšanās, ka pieaugušie cienī viņa mācību darbu.

Audzināšanas veiksmes vai neveiksmes ģimenē lielā mērā ir atkarīgas no vecāku un bērnu savstarpējām attiecībām — ja tās ir tuvas, atklātas un sirsnīgas, tad vecāki bērniem ir autoritātes un to prasības viņi cenšas izpildīt. Turpretī tad, ja šāda kontakta nav, bērni noslēdzas

sevi, nav atklāti pret vecākiem un kļūst grūti audzināmi. Nereti, meklējot kontaktus ar saviem vienaudžiem, viņi nonāk sliktu draugu ietekmē un vairs neklausā vecākus. Tāpēc rūpes par pedagoģisko kontaktu, tā radišanu, saglabāšanu un atgūšanu ir viens no principiālajiem nosacījumiem, kas mūsu dienās ir sevišķi jāievēro tāpēc, ka dažāda noslogojuma dēļ samērā maz varam būt kopā ar saviem bērniem.

So tuvības izjūtu, savstarpējo cieņu un uzticību jau lielā mērā nodrošina intelektuāli bagāta ģimenes dzīve, kur visi labprāt cits citu uzklausa. Tomēr istā tuvība un savstarpējā mīlestība veidojas un nostiprinās ikdienas praktiskajās rūpēs citam par citu. Mūsu dienās vēl arvien ir ģimenes, kurās māte strādā algotu darbu, pilda sabiedriskos pienākumus un veic arī gandrīz visus saimniecības darbus mājās. Pārējie ģimenes locekļi, bērnus ieskaitot, ne tikai maz palīdz mātei, bet arī pienācīgi nenovērtē viņas pašizlīdzību. Sādās ģimenēs bērni nereti izaug par izludinātiem dikdieņiem, kas dzīvē ienāk kā patērētāji. Lai nepieļautu šādu patērētāju veidošanos, ģimenē katram tās loceklim nepieciešami savi sistemātiski veicami pienākumi, pie tam ir svarīgi, lai bērnu pašapkalpošanās darbi būtu ne tikai rūpes par sevi, bet lai no viņu darba būtu kāds labums arī citiem ģimenes piederīgajiem. Tikai rūpēs par citiem cilvēkiem attīstās pienākuma un atbildības apziņa, veidojas cieņa un mīlestība pret cilvēkiem. Tāpēc vienam no vadošajiem lozungiem ģimenē jābūt — visu rūpes par visiem.

Ikvienam jādomā arī par to, lai viņš ar savu rīcību nesagādātu liekas rūpes citiem. Ir diezgan parasta parādība, ka bērni, pārnākuši no skolas, nekārtīgi nomet savu somu, izsvaida apavus un apģērba gabalus. Tos pēc tam savāc māte vai gādīgā vecmāmiņa. Dažreiz nekārtīgi ir arī paši piegušie. Šāds piemētais dzīvoklis, protams, nevienam nepatīk, bet ar laiku pie tā pierod. Bērniem notrulinās tieksme pēc kārtības un skaistuma savā apkārtnē, viņi dažkārt neprot to saskatīt un cienīt arī ārpus mājas. Līdz ar to tiek apgrūtināta bērnu estētiskā audzināšana. Bet tai komunistiskās audzināšanas sistēmā ir neaizstājama vieta — estētiskā audzināšana palīdz ne tikai sagatavot jaunatni pilnvērtīgai kultūras dzīvei, bet tā sekmē arī cilvēka jūtu kultūras attīstību vispār. Estētiski attīstīti bērni šā iemesla dēļ ir vieglāk ietekmējami morāli. Tāpēc visu ģimenes locekļu rūpēm par tīrību, kārtību un

skaistumu jākļūst par nozīmīgu pedagoģisku prasību jebkurā ģimenē.

Protams, estētiskās audzināšanas uzdevumi, tās realizācijas ceļi un līdzekļi ģimenē ir daudz plašāki. Liela nozīme ir kopīgi pavadītā brīvā laika saturam. Kopīga grāmatu lasīšana, televīzijas pārraižu skatīšanās, skaņu ierakstu klausīšanās, teātra un kino apmeklējumi, ekskursijas dabā, uz muzejiem dod ļoti daudz. Taču par maz ir skaisto tikai vērot un izjust, vajag uztverto arī pārrunāt, dalīties savos iespaidos ar citiem. Tas sekmē dziļāku skaistuma izpratni un gaumes veidošanos, izraisa jaunas intereses. Pretējā gadījumā uztverto iespaidu pārblīvējums var arī radīt pārslodzi un apātiju. Tāpēc izvirzāma arī šāda principiāla prasība: visā jaunajā, interesantajā un skaistajā dalīties ar citiem.

Bērni veidojas par personībām tādos apstākļos, kādi ir ģimenē, skolā un apkārtējā sabiedrībā. Šie apstākļi kļūst aizvien labvēlīgāki.

Mūsdienu vecāku vairogs spēj diezgan pareizi izprast komunistiskās audzināšanas mērķus un uzdevumus, kā arī ceļus un līdzekļus to īstenošanai. Viņi prot atšķirt to, kas viņu bērniem nāk par labu, no tā, kas tiem kaitē. Un, ja nu arī kādreiz pietrūkst padoma, tad to nekad neliedz skolotāji un citi pieredzējuši cilvēki. Ir nepieciešama tikai lielāka aktivitāte un augstāka atbildība par savu bērnu audzināšanu. Ja tās pietiks, mūsu nākamā paaudze vienmēr augs kupla, gudra un stipra — garīgi bagāta, morāli tīra un fiziski pilnīga.

Tā nu kopā ar jauno lasītāju esam nostaigājuši zināmu mūža posmu — jaunības gadus. Aptuveni tas ir laiks no pases saņemšanas līdz jaunās ģimenes nodibināšanai. Daudz jau nav, tomēr tie ir visai nozīmīgi gadi — laiks, kad jauniēts pats liek pamatus savai turpmākajai dzīvei. Tie ir vienreizēji, neatkārtojami gadi, kur katrai dienai ir sava vērtība.

Ja nu tu, jaunais pilsoni, to neesi sapratis un šo laiku esi notrallinājis, tad vaino pats sevi un nepārmet citiem! Neapskaud tos, kas ir tikuši tālāk, kam ir interesants darbs, bagāta kultūras dzīve un saskanīga ģimene. Arī tevi turp aicināja, rādīja ceļu un novāca no tā katru

akmeni. Ja tu tomēr pamanījies ievelties grāvī, tad rausies pie laika ārā, noskurinies un raugi turpmāk noturēties uz ceļa! Citi palīdzēs, ja manīs tavu labo nodomu.

Sociālisms jaunatnei paver plašas un skaistas perspektīvas, tomēr ne jau automātiski ieeļ saulītē. Nemākuļi, slaišti, bezgoži un karjeristi nekad un nekur nav milēti un cienīti. Arī mūsu sabiedrība arvien noteiktāk prasa ierādīt viņiem īsto vietu, ja viņi paši nevēlas laboties.

Taču, ja nu tev jaunības gados ir paveicies, un tu esi sasniedzis iecerēto, tad nekļūsti pārāk pašpārliecināts — visa dzīve vēl ir priekšā. Pa to tu nebrauksi kā pa gludi asfaltētu ceļu. Būs arī bedres, būs stāvi pacēlumi un kritumi, gadīsies negaidīti pagriezieni. Iespējamas arī avārijas. Tāpēc jau jaunībā jāiemācās braukt. Un ja nu tomēr gadīsies neveiksme; tad atcerēsimies, ka nav tādās nelai- mes, ko cilvēks nespētu pārvarēt — vajag tikai prast mobilizēt visus savus spēkus.

Tātad — pie darba!

Saturs

Ievads	3
Tā nenāks, nenāks vairs	5
Plašo iespēju pavasaris	10
Mēs — no ārpuses	16
Mēs — no iekšpuses	28
Kā audzināt pašam sevi	43
Sprīdītis meklē laimi	52
Biedri un draugi	57
Mīlestībai pa pēdām	65
Dancī meitas neraugies!	72
Mūsdienu ģimenes ceļi un neceļi	81
Ģimenes pedagoģiskā pozīcija	96

Zelmenis V.

Ze 425 Jaunība, mīlestība, ģimene. — R.: Zvaigzne, 1983. — 104 lpp., il.

Brošūrā risināti jautājumi, kas saistās ar jaunību, mīlestību, ģimeni. — stāstīts par nepieciešamību jaunības gados izaudzināt sevi par pilnvērtīgu personību, aplūkoti mīlestības bioloģiskie sociālie un psiholoģiskie aspekti, kā arī mūsdienu sociālistiskās ģimenes īpatnības.

Z 4306000000—098
802(M)—83 146.83

37.011
74.213

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307089663

20 kap.